

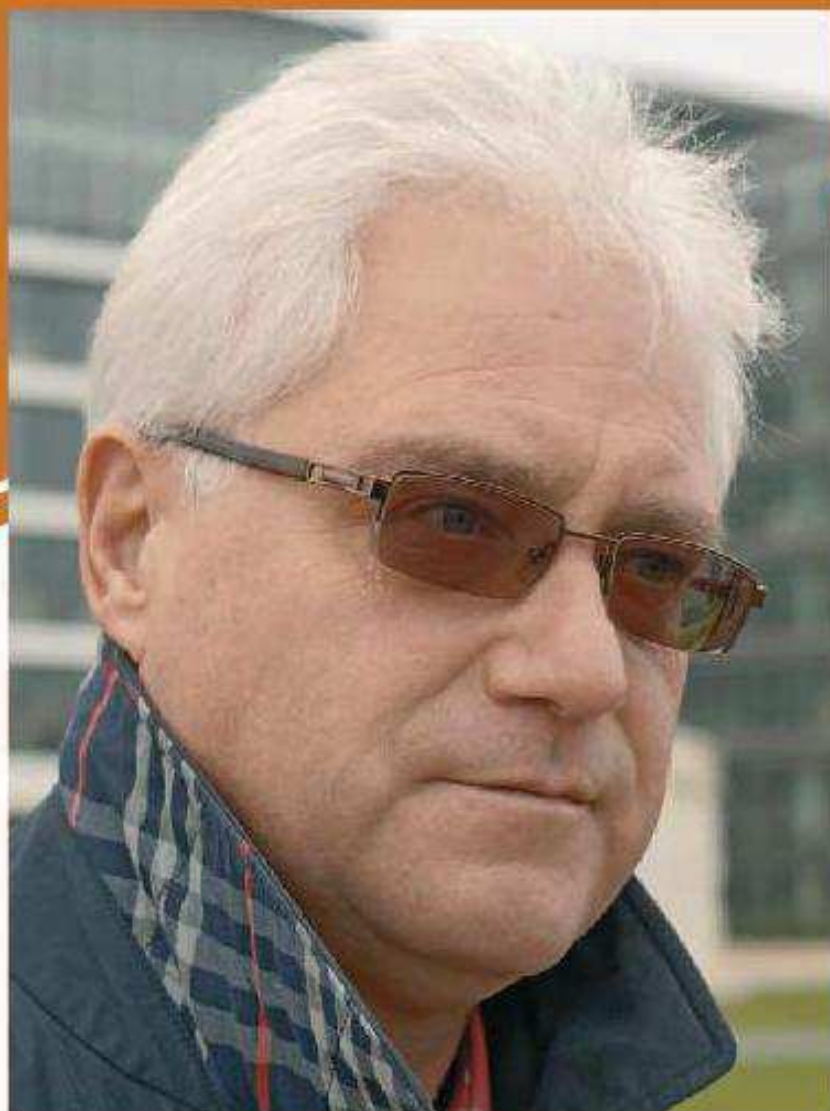
MAGYAR NAPLÓ

XXV. ÉVFOLYAM 2013

JANUÁR

Ára 670 Ft

A MAGYAR ÍRÓSZÖVETSÉG LAPJA

„Lehattunk volna
legutolsó nemzedék”
Ágh István

„Én csak egy babszem
vagyok a főzelékben”
Csender Levente

„Elszállt a galamb,
nem sebzi tövis többé”
– búcsú Páll Lajostól
Jámborné Balog Tünde

„Én vagyok az, aki nem jó:
a fellegajtó-nyitogató”
Toót-Holló Tamás

Utóirat Trianonhoz
Leonyid Volodarszkij

„az üresnek látszó korsó mélyén mindig van néhány csepp a remény olajából”
Interjú Filip Tamással

A szerkesztőség címe (Írott Szó Alapítvány)

1092 Budapest, Ferenc krt. 14.

Levelezési cím: **1450 Budapest, Pf. 77.**

Számlázási cím: **1062 Bp., Bajza u. 18.**

Telefon/fax: **413-6672, 413-6673**

Szerkesztőségi mobil: **(70) 388-7034**

Központi e-mail cím és előfizetés:

info@magyarnaplo.hu

Elérhetőségünk a világhálón:

www.magyarnaplo.hu

www.facebook.com/magyarnaplo

Kiadja az Írott Szó Alapítvány

(1092 Bp., Ferenc krt. 14.)

és a Magyar Napló Kiadó Kft.

(1062 Bp., Bajza utca 18.)

Terjeszti a Magyar Lapterjesztő Zrt.

(1097 Bp., Táblás u. 32.)

Előfizetésben terjeszti

a Magyar Posta Zrt. Hírlap Üzletága

(1080 Bp., Orczy tér 1.)

Előfizethető valamennyi postán,

a kézbesítőknel, e-mailen

(hirlap@posta.hu), faxon (303-3440)

Egy évre 7390 Ft, fél évre 3870 Ft.

További információ: 06-80-444-444

Nyomda: Pannónia Print Kft.

(1139 Bp., Frangepán u. 16.)

**A folyóirat megrendelhető
szerkesztőségünkben is:**

• személyesen:

1092 Budapest, Ferenc krt. 14. I/5.

• levélben: **1450 Budapest, Pf.: 77.**

• telefonon: **06-1-413-6672**

• e-mailen: **info@magyarnaplo.hu**

**A Magyar Naplót elektronikus
formában terjeszti
a Digitalstand.hu Kft.
www.digitalstand.hu**

Digitális lapszám vásárlása: 390 Ft

Digitális előfizetés:

12 hónapra: 3960 Ft

(12 lapszám, egy lapszám ára: 330 Ft)

6 hónapra: 1980 Ft

(6 lapszám, egy lapszám ára: 330 Ft)

3 hónapra: 990 Ft

(3 lapszám, egy lapszám ára: 330 Ft)

Áraink az áfát tartalmazzák.

Január huszonkettedike huszonnég év óta a magyar kultúra napja. Akik megélték, még emlékezhetnek rá: 1989 a nagy politikai cégérfestések éve volt, egyesek a demokratikus átmenet lehetséges forgatókönyveit fogalmazták, mások vagyont és befolyást mentettek át az halódó diktatúrából. A rendszerváltással stilizált kötélhúzó alkufolyamat vértelen, de izzadságos volt: nem lettek áldozatai és mártírjai – annál többen a „vesztesei”. A változás esztendőjének első hónapjában létrejött ez az emléknep, a politika mögött szinte félművészetben, így az illetékes megmondók sem tudták időben lenacionalistázni, később meg már kínos lett volna. Egyébként is, idővel – pártszínektől függetlenül – kellemesen rátelepedhettek az alkalomra az aktuális hivatalosságok.

A dátumot annak emlékére időzítették épp erre a napra, mert – a kézirattanársága szerint – Kölcsey Ferenc 1823-ban ezen a napon tisztázta le Szatmárcsékén a *Himnusz* kéziratát. Fontos körülmény, hogy nem ekkor született a nevezetes költemény, csupán ekkor tisztázódott. S noha később szélsőséges politikai erők még a Kölcsey-opusz lecserelése tárgyában is fennhangon gondolatkísérleteket folytattak, a magyar kultúra napja mostanára belesimulni látszik egy olykor izgalmas, olykor ásításra készítő protokolláris konszenzusba.

Izgalmasabb, hogy mi jut eszébe ebből az apropóból a civil szférának. A Palóc Társaság például már tizenhetedik alkalommal hirdette meg pályázatát erre a jeles napra időzítve – nemcsak a felvidéki, de minden Kárpát-medencei magyar fiataalt megszólítva, hogy dolgozataikkal, gondolataikkal „járuljanak hozzá a nemzeti összetartozás eszméjének megszilárdításához és terjesztéséhez”. Fialat nem vagyok, de Kárpát-medencei magyar igen; így eltűnődtem, mivel járulhatnék hozzá a nemes eszméhez.

A kiírók által felkínált témák: gyermekjátékok régen és ma; éltető hagyományok; családi katonatörténetek; kiháló mesterségek nyomában; hazaszeretet a mindennapokban; a hazai táj ismerete, megbecsülése; tájak, emberek a Kárpát-medencében; gondolatok az édes anyanyelvről; idegen és roncsolt magyar szavak burjánzása a beszédünkben; az emberi, kisebbségi, nyelvi jogok és a fogyó magyarság kérdése. „Csak” ennyi. Van itt minden, ami több (magyar) életre adhatna programot. (Sok tekintetben mintha a Magyar Napló hitvallását olvasnánk.) A nemzet eszerint nyelvében, hagyományaiban, családi viszonyaiban, tájaiban és jogaiban él tovább. A kultúra nem esik egybe a mesterséges államhatárokkal; a demográfia, a nemzettest roncsolódása pedig szoros összefüggésben van az anyanyelv és a nemzettudat szétforgácsolódásával. Konzervatív alapállás? Kétségkívül igen. Csakhogy aki elfogulatlanul széttekint a zsugorodó világban, azt látja: a nagy globális progresszió mintha csupa konzervatív nemzeti mozaikból állna össze. Mintha nem egyszerűen gazdasági és politikai verseny folyna a túlélésért, a megmaradásért, hanem kulturális verseny is.

A magyar kultúra napja – már csak Kölcsey miatt is – alkalmas ennek a tisztázására.

Csontos János

Szerkesztőbizottság: *Jókai Anna* (elnök),
Báger Gusztáv, Horváth Antal,
Kalász Márton, Kő Pál, Nemes Attila,
Salamon Konrád, Szakály Sándor, Vasy Géza

Főszerkesztő: Oláh János

E-mail: olahjanos@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7035

A szerkesztőség tagjai:

Csontos János
(felelős szerkesztő)

Bíró Gergely

(olvasószerkesztő, próza, Betűvető)
E-mail: proza@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7031

Cech Vilmosné (gazdasági ügyintéző)

Gilányi Magdolna (szerkesztő)

E-mail: gilanyi.magdolna@magyarnaplo.hu

Molnár Csenge-Hajna (tördelőszerkesztő)

E-mail: csengehajna@magyarnaplo.hu

Réger Ádám (Lötér, szerkesztő)

E-mail: regeradam@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7032

Rosonczy Ildikó (tanulmány)

E-mail: irosonczy@magyarnaplo.hu

Szalai Judit (szerkesztő)

E-mail: szalaijudit@magyarnaplo.hu

Szentmártoni Anikó

(szerkesztőségi titkár, terjesztés, előfizetés)
E-mail: szentmartonia@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7030

Tornai Szabolcs (Hétmérföld, szerkesztő)

E-mail: tornaiszabolcs@magyarnaplo.hu

Urbán Péter (Nyitott Műhely)

E-mail: urban.peter.up@freemail.hu

Zsiga Kristóf (könyvkiadás)

E-mail: zsigakristof@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7033

Borító: **Zách Eszter és Árkossy István**

A címlapon: **Filip Tamás**
(Szalai Judit felvétele)

Meg nem rendelt kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. Minden felbélyegzett, válaszborítékkal ellátott levélre válaszolunk. Mutatópéldány kérhető a szerkesztőségben.

Csontos János: *Tisztázás* 1

SZEMHATÁR

Ágh István: <i>Olvasónapló</i>	3
Ferenczes István: <i>Bíró Albin aknazsilánkjai</i>	4
Csender Levente: <i>Egyszer majd el kell mondani...</i>	12
Jámborné Balog Tünde: <i>Végső partraszállás (Páll Lajosról)</i>	14
Toót-Holló Tamás: <i>Három a kő – Körös-körül</i>	19
Csontos János: <i>Mámor; mágia, magasság (Toót-Holló Tamás kőművészeti-trilógiája)</i>	26
Oláh András: <i>visszaengedlek; határviták</i>	33
Ébert Tibor: <i>F. F. agóniája</i>	34
Vigh Péter: <i>Félreérthető dicséret? (A szlovák ethosz összeolvasása Lovik Károly műveiből)</i>	35
Lengyel János: <i>Morzsa az asztalon</i>	42
(<i>Majdnem</i>) <i>rezignáltan</i>	43
Türjei Zoltán: <i>Légmozgás; Mikor sima combodon; Tejfölösen</i>	44
Kürti László: <i>téli sport; pipacs</i>	45
Marosi Gyula: <i>„Ah!” – mondja a sztájliszt</i>	46
Payer Imre: <i>Egésztelen rom, néma zsvivaj</i>	47
Filip Tamás: <i>Mint a kisherceg; Eskü alatt</i>	48
<i>Vonat a pusztába</i>	49

NYITOTT MŰHELY

Urbán Péter: *Szilárd talajon lebegve*
(*Beszélgetés Filip Tamással költészetéről, életéről, írásról*) 50

HÉTMÉRFÖLD

Marosi Lajos: <i>Mint ki hazajött</i>	58
Leonyid Volodarszkij: <i>A turulmadár és a csoda; Budapest épületei; Utóirat Trianonhoz</i> (Konczek József fordításai)	59
<i>Visszaigéző; Zinaida; Kánai</i> (Cseh Károly fordításai)	60
<i>Ó (utcai) június!; Ulica „O”; Oroszként a Margitszigeten</i> (Marosi Lajos fordításai)	61

LÖTÉR

Hegedűs Imre János: <i>Meseeposz</i> (<i>Toót-Holló Tamás: A garabonciás könyve – Üsse kő</i>)	62
Deáky Zita: <i>Értékmentés másként</i> (<i>Medgyesy S. Norbert szerk.: Ecclesia Agathae. A 250 esztendő perenyei templom tanulmánykötete és népének-hanglemezei</i>)	64

ÉRETTSÉGI ELŐKÉSZÍTŐ

Fercsik Erzsébet: <i>A Gyakorlati írásbeliség című érettségi témakör szövegtípusai</i>	66
--	----

SZERZŐINK 70

Fizessen elő Ön is
a Magyar Napló folyóiratra!
E-mail: szentmartonia@magyarnaplo.hu
Telefon: 413-6672
Előfizetés egy évre (12 lapszám) 7390 Ft
Előfizetés fél évre (6 lapszám) 3870 Ft

Számunkat Páll Lajos festőművész képeivel illusztráltuk.

ÁGH ISTVÁN
Olvásónapló

Oláh János könyvére

Ki a száműzött a Száműzött történetek szerint? talán még én is, olvasójaként, bár az író t sújtja miatta büntetés, az eleve száműzött azért a nép, így vagyok részes származásom vonalán a könyvben, mint egy múlt századi névtelen, valamely véres játékban feledt gyerek, s jegyzek közös és mégis másik krónikát.

Odafönt dőlt el minden lenti esemény, s a végeredmény országszerte ugyanaz, lehet nagyberki vagy iszkázi árnyalat, egyetlen titkos rémregény a szóbeszéd, nem volt még soha annyira gyűlöletes az írott szó, a faliújság, ívpapír, akit kiírtak, vagy aki alá nem írt, maga élt meg egy száműzött történetet.

Tudták-e, amit a színpadon játszanak, a nézőtérén tragédiához vezet, s a falujárás annak is főpróbája lesz, hogyan vigyék teherautón a lovakat, s a hívatlan vendégek után a vidék úgy kiürül, mintha a padlás kongana, s ha az utolsó előadás véget ért, nem egy népszínmű, egész világ lett oda?

Lovunk emléke ma már családi címer, annyira kényes, szinte fölszáll, hogyha lép, gótikus gerinc sötét diadalívben feszül megadó habfehér párja fölé, csikó-száját bedrótozták a katonák, kiherélték a ló-apokalipszis előtt, nyerített még az eltűnő kanca után, s meghibbant addig, ameddig sorra került.

Összefüggött mindennel minden, mint ahogy szájával együtt járt a vallató keze, bűn takart bűnt, s a bűn erénnyé aljasult, míg az áldozat kínzójába szeretett, de abban is csalatkozott, és végül is ő fejezte be magán, mibe belehalt, de arról már nem az ember fog dönteni, gyilkos-e mégis, aki öngyilkost akaszt.

Lehattünk volna legutolsó nemzedék, másfelől nézve ugyancsak azok vagyunk, ha túléljük az atomkorszak kezdetét, akkor is velünk fejeződik be a múlt, s ami utánunk, nem azért mert nélkülünk lesz teljesen más, attól mert az unokák, ilyen száz évre, mienknél sokkal különb kort érdemelnek legalább, s egyáltalán.

Menekülés Egyiptomba

FERENCZES ISTVÁN

Bíró Albin aknaszilánkjai

Azért kerestem meg, István, mert olvastam az *Igaz Szóban* „*Jamandi Ádám boldog életét*”. És én érintett vagyok. Mint a magyar hadsereg tartalékos zászlósa tanúja voltam az általa elmondott történetnek, csak hogy az emlékezet véges, s ő sem emlékszik pontosan az akkori eseményekre. Lehet, hogy én sem. Így, ahogy ő elmesélte magának, én bűnösnek kellene éreznem magamat, vagy legalábbis opportunistának, aki nemzetisége megtagadására biztatta. Szó sem volt erről. Az egész történetnek sokkal komplikáltabb a lényege. A legmélyén talán valamilyen empátiát találunk, mert én, vagyis mi, erdélyiek tudtuk, mit jelent a kisebbségi lét, mit jelent másodosztályú állampolgárként élni. Nem fogalmazódott akkor ez így meg bennem, de tudtam, ha nekem fáj vagy fáj, hogy megaláznak, akkor neki miért ne fájna? Én a román hadseregben annyi követ törtem, hordtam fel a Priszloptra, hogy egy szakképzett utásznak is a becsületére válnék. Mi volt ez, ha nem megalázás? Már frissen végzett, Gyergyótölgyesre kinevezett tanító voltam, amikor 1935-ben először behívtak katonának, a hegyivadászokhoz Csíkszeredába. Onnan Nagybányára vittek, egy évig tartott az egész, végül beírták, hogy kiképzetlen vagyok. Mi, magyarok gyakorlatilag munkaszolgálatosok voltunk. A Priszlophágót már említettem, onnan Ozsdolára vittek, onnan pedig még Jási-ig is eljutottunk ilyen-olyan kényszermunkatáborokhoz hasonlatos helyszínekre. 1940-ben szereltem le a román hadseregből. Volt ott annyi megalázásban részem, hogy nem kívánom senkinek. Már maga a helyzet, hogy okleveles tanítóként alantas, értelmiségi létemhez méltatlan állapotba kényszerítettek, több volt, mint megalázás. Ó, nem a lapátnyel, vagy a csákány miatt! Falusi gyermekként én sohasem féltem a fizikai munkától, bírtam tehát a kötörést is, de a lekezelő, másodosztályúvá minősített léthelyzet elviselése volt megalázó. Hogyan ne tudtam volna, hogy mit érez Jamandi, amikor az aknavetőt a Gyimesektől az Úzvölgyéig az ő hátára akarták rakni?!

Abból, amit magának elmondott, egyértelműen kiderül, hogy tragikus, szép élete volt. De melyik emberé nem az? Szép volt az enyém is, legalább annyira tragikus, mint az övé. Az ő élete békésen

kezdődött, sikeresen ívelt előre egy sikeres hatalom igézetében. Az enyém? 1913. március 1-jén születtem Szentdemeteren, Gyulakuta mellett, Maros megyében. Alig egyéves voltam, amikor édesapám Galiciában, a Strij folyónál fogságba esett. 14000 embert kerítettek be az oroszok, mindenkit Szibériába vitték. Nem tudom, mindez hogyan történhetett, apám később azt mesélte, hogy nagy volt a mellény, el voltak bizakodva, akkor éjszaka is, amikor bekerítették őket, énekeltek, mulattak. Édesapám végigjárta fél Szibériát, Omszk, Tomszk, Tobolszk, Vlagyivosztok, ilyen helyiségneveket emlegetett. Végül egy lengyel pappal együtt kiadták egy gazdához, az orosz mellett megtanult lengyelül is, együtt szabadultak. 1921-ben érkezett haza. De micsoda útvonalon! Vlagyivosztokból Bagdadig hajóval vitték, majd vonattal Németországba, s onnan, hogy „rövidebb legyen az út hazafelé”, Moszkva irányába kerültek, itt ért véget a hadifogsága. Egyéves voltam, amikor elment, s hét, amikor hazaérkezett. Megijedtem tőle, oda sem mertem menni, hogy megcsókoljam. Aztán annyira hozzá bátorodtam, hogy az udvarhelyi állomáson a csájkájából megettem az ételét. Mikor hazaérkeztünk Szentdemeterre, körbeszaladtam a falut, hogy megjött, megjött, megjött édesapám! Mit tudtam én akkor, hogy a szerencsésebbek közül való vagyok, hisz hány velem egykorú lett hadiárva. Egyáltalán, gyermekfejjel hogyan érthettem volna meg a megérkezése utáni szomorú hangulatát? Én örvendeztem, hogy van apám, ő pedig nagyon szomorú volt: elment egy magyar hazából, elment egy magyar hazáért harcolni, ha kell, meghalni, végigszenvedni a szibériai fogságot, s hazajött egy országba, amely már nem volt az övé. Elment Magyarországról, hazaérkezett Romániába. Amikor bevonult, állami tanító volt, hazajött, s nem volt magyar állami iskola. A falu megkönyörült a kántortanítóján, s két évig fizette a képét. Abból éltünk. Hazatérte után még két testvérem született, így lett a család hattagú. Ez a család tért haza két év teltén a szülők kérésére Csíkba. Furcsa is volt, hogy egy száz százalékban csíki származású család Szentdemeteren élt. Ennek talán az az oka, hogy édesapám a szülők akarata ellenére, a saját erejéből végezte el a tanítóképzőt. Csíkszenttamáson, Bíró Márton nagyapám (született 1851-ben) jobb szerette volna, ha valamilyen mezőgazdasági iskolát végez, hisz a gazdálkodásban látta a jövőt. Bíró Mártonék nyolcan voltak testvérek,

apámék a húgával csak ketten, nagyon kellett volna a gazdaságban maradni a fiúnak. Történt, ami történt, 1910-ben megházasodott. Rozália édesanyánk annak a csíkjénőfalvi Veress Péter tanítónak a lánya volt, aki Bartók Bélát végigkísérte felcsíki gyűjtőútjain. Húsz év után hagyták el Szentdemetert, s költöztek vissza Csíkba, Dánfalvára. Ekkorra én már elvégeztem két gimnáziumot Marosvásárhelyen, de jöttem én is a családdal, s Csíkszeredában folytattam tanulmányaimat. Ott olyan kiváló tanárok tanítottak, mint például a költő Zsögön Zoltán, akinek egyik verskötetét a géniusz Ady Endre méltatta nagy reverenciával. Hogy az az ember micsoda magyar irodalmat adott elő nekünk! Felébresztette abban is a magyarságtudatot, akiben netán szunnyadni kezdett. Azt is mondhatnám, hogy az első román világban még jobban meg erősödünk magyarságunkban. A négy gimnázium elvégzése után átmentem a tanítóképzőbe. Két évet Csíkszeredában, kettőt Kézdivásárhelyen végeztem, ott is képesítőttem 1933-ban. Egy évig állástalanul tengtem-lengtem, helyettesítettem itt-ott, szinte díjtalanul, sok helyt még meg sem köszönték. Abban az időben nem úgy volt, mint most, amikor szinte biztosan állást talál az ember. Négy-öt év is eltelt, amíg talált az ember egy kántortanítói állást. Aztán behívtak katonának. De erről már beszéltem. Engemet a román katonáskodás után 1940-ben a felsőháromszéki Szentkatolnára neveztek ki. Itt egy évig tanítottam. Közben fordított a Jóisten a sorsunkon, eljött a kicsi magyar világ. Akkor nem gondoltuk, hogy kicsi lesz, most már nyugodtan kijelenthetem, hogy az lett. Lehet, hogy ezért volt olyan szép. Bár nem biztos, hogy nekem szép volt. Szentkatolnáról Csíkrákosra kerültem kántortanítónak. Pontosán Göröcsfalvára, ott tanítottam, de a két falu egy egyházmegye volt. Nem sokáig taníthattam, mert 1942-ben behívtak a magyar hadseregbe átképzésre Tusnádfürdőre. Ha csak ennyi lett volna! Onnan tovább vezényeltek Várpalotára tiszti iskolába, itt lettem aknavető zászlós 1943-ban. Őszintén megmondom, nem akartam én tovább szolgálni. Több kérést is írtam, hiszen már kétgyermekes, családos apa voltam, már nem csak magamért kellett aggódni, rettegni. A négytagú család mellett még ott voltak a szülők, testvérek is. És ott volt a haza is, a szentséges muszáj... Nem tehettem mást, 1943 októberében bevonultam a gyimesfelsőlóki kaszárnyába a 32. határ vadász-zászlóaljhoz mint tartalékos zászlós. Ó, a háború, az nem olyan dolog, hogy akarom, vagy nem akarom! Az magával

sodorja a legártatlanabbakat is, a vétlenekeket. Ismeri maga is azokat a tájba illő kaszárnyákat, a telepet a tiszti lakásokkal. Elhiszi-e nekem, hogy alig fél év alatt építette meg a magyar állam! Mondhat bárki bármit, hatalmas energiákat szabadított fel a visszatérés az anyaországhoz. Ennek az eredménye volt a felsőlóki laktanya is, ahová berokultam 1943-ban. S ezzel el is érkeztünk beszélgetésünk céljához, a Jamandi-ügyhöz, amiért megkerestem magát. Az én háborús tragédiáimnak ez csak egy epizódja volt, de nem mellékes, azt hiszem, van egy kicsi köze az emberséghez, vagy ahogyan a francia nyelvet oktató feleségem mondja: a „condition humain”-hoz...

1943 őszén, napra pontosan már nem emlékszem, de valamikor októberben Felsőlokról kivezényeltek egy erőd századot az Úz völgyébe. Délután háromkor indultunk teljes menetfelszerelésben Csíkszép víz irányába. Bokor Ervin, a századparancsnok engem bízott meg a századparancsnok-helyettesi tisztséggel. Nem véletlenül, azt hiszem. Egyedüli székely tiszt voltam, a század többi tisztje anyaországi volt, én itthon voltam, tehát jobban ismertem náluk a terepet. Én ennek a szerepnek akkor örvendtem, mert tudtam, ha csak egy éjszakára is, de a család közelébe kerülhetek. Így is történt, Szépvízalsó, Göröcsfalva felé eső végében táboroztunk le. Az otthonomban aludhattam. Reggel négyre lóháton visszatértem a századhoz, indultunk tovább. Csíkszentmártonban még megszusszantunk, onnan irány az Úz. Másnap már kivonultunk gyakorlatra. Mai szemmel nézve sem volt semmi két nap alatt ez a majdnem hetven kilométernyi, akár erőltetett menetnek is nevezhető vonulás. Megérkeztünk tehát az úzvölgyi kaszárnyához, sátrat vertünk, letáboroztunk, kialakítottuk a magunk körletét a keskenyvágányú vasút mellé. A gyakorlat utáni estefelé a kaszárnya tisztjei meghívtak vacsorára. Megjegyzem, hogy én már előzőleg észrevettem, hogy az aknavetőt Szentmártontól az Úzig Jamandival akarják végigcipeltetni. Hogy így történt-e, nem tudom, mert nem követhetem az egész útvonalon, elvégre én lovagoltam a század élén, onnan nem lehetett ide-oda kosornyálni. Na jó. Vacsorázunk, ismerkedünk, eléggé emelkedett hangulat alakult ki. Egy adott pillanatban gondoltam, hogy kilépek, körbejárok s szétnézek a körletben. Megyek, s hát mit látok: Jamandi a sátra előtt ül s csupa vér az arca. Mondom neki: mondja el, hogy mi történt? – Egy szó nem sok, annyit sem lehetett kivenni belőle. Pedig nekem nyugodtan elmondha-

tott volna mindent, hisz jól ismertük egymást még Szenttamásról. Ha barátságban nem is, de mint tanító kollégák, jó viszonyban voltunk. Egy kukkot sem tudtam kihúzni belőle még parancsszóra sem. Aztán a szakasz többi tagjától megtudtam, hogy mi történt. Ezek a magyarországi tisztecskék, jobban mondva tiszthelyettesek nem fértek a bőrükbe, atyaistennek képzelték magukat. Ez a karpaszományos tizedes – nevét már nem tudom – tisztasági vizitet rendelt el. Ezeknek a viziteknek híruk volt, öreg bakák a háború után is sokat meséltek róluk, arról például, miként kellett eltemetni az ágy alatt talált gyufaszálat, fogpiszkálót. Nem megyek ebbe bele. Történt, amint történt, ez alatt a tisztasági vizit alatt ez a páncéltörő szakasz vezetője úgy fejen rúgta Jamandit, hogy a szemöldöke felhasadt. Az pedig vérzett. A tizedest magamhoz rendeltem, s reggel hatra ébresztőt parancsoltam. Reggel hatkor kiállt a szakasz.

– Szakaszvezető, hozzám!

Jelentkezett. Csúnyán leteremtettem, leszidtam. Ráparancsoltam, hogy amit elművelt Jamandival, csinálja végig. A keskenyvágányú vonat, amelyekkel gyakorlatra mentünk, késett, így volt időnk. Végigcsinálta a nem tudom, hány keljfeljancsit, guggolást. Annyiban hibáztam, hogy az egész fenyítést nem szabadott volna a legénység szeme láttára tenni. Mert mire visszajöttünk a gyakorlatról, már jelentették a főhadnagynak. Nagyon fel volt háborodva, amiért a legénység előtt fenyítettem meg a tizedest.

– Agyon kellett volna lőni ezt az oláht! Mit keres itt közöttünk? Ez el fog árulni! Ez a legelső alkalommal megszökik, átáll – mondotta fennhangon nekem a főhadnagy, s én nem tudtam mit felelni. Még a Rebreanu-regény, *Az akasztottak erdeje* is eszembe jutott. Az öccsének a sírja ott van a gyimesi szorosban, átellenben a Rákóczi-várral, a Sáncpataka szádában. Hogyan is magyarázhattam volna meg ennek a főhadnagynak az anyaországától eltérő, másfajta erdélyi mentalitást. Végül elcsendesedett, s elkezdettünk emberi hangon beszélgetni.

– Nézze, főhadnagy úr – mondtam neki. – Én tanító vagyok, azok a szüleim is. Ez az ember is tanító, ott tanít a szüleim szülőfalujában. Magyar asszonyt vett feleségül. Megtanult magyarul. Beépült a faluba, ő a kevés értelmiségiek egyike. Ez az ember tartalékos tiszt volt a román hadseregben. Itt átképezték, mégis csak egyszerű közkatonaként szolgál közöttünk. Megalázásnak már ez is elég. Felelősséget vállalok érte: ez az ember román létére nem lesz áruló!

Akkor nem maradt volna itt, a bejövételkor elment volna innen, be, vissza a Regátba. Ha áruló lesz, engem lőjenek föbe. Bűn az, ha a nemzetiségét nem tagadta meg? A román hadseregben én sem tagadtam meg az enyémet. Azt javasolom, hogy hallgassák ki, s ennek függvényében szereljék le, küldjék haza.

Így is történt. Behívták az irodába. Jamandi ezeket mondta:

– Én román nemzetiségű vagyok, de jó magyar állampolgár. Most egyszerű honvéd. Én úgy tanultam, úgy tapasztaltam, hogy a magyar nemzet udvarias, nagylelkű, karakán. Én is iskolázott ember vagyok, elvártam volna, hogy úgy bánjanak velem, mint iskolázott emberrel. Ezt vártam el, de nem ezt kaptam.

A tiszti tanács mit tárgyalt, mit nem, egyszer jön a parancs, hogy állítsuk ki szemlére a századot. Itt a főhadnagy előadta a történeteket, s Jamandit megdicsérte, példaként állította a legénység elé, amiért a nemzetiségét nem tagadta meg. Utána hozzám jött Jamandi, mind a két kezével megszorította a kezeimet, s csak annyit mondott, hogy köszönöm, köszönöm, Albin, soha nem felejttem el. Többet nem találkoztunk a háború alatt, ha jól tudom, leszerelték. De a háború ezzel számomra nem ért véget, a pokol csak ezután következett.

Két hét szabadságot kaptam, hazamentem a családhoz Göröcsfalvára. Borzalom volt visszamenni a kaszárnyába. Már az első nap temettünk. Az egyik ténylegesnek otthonról írtak egy levelet, hogy megcsalta a kedvese. Öngyilkos lett. De nagyon komisz volt a sorkatonák élete is, az állomány nagy része jobbára székelyekből verbuválódott, idősebbek voltak, sokan az első háborút is megjárták, nem csoda, ha sokan keservesen vitték a szolgálatot. Csak egy esetet mesélek el magának. Mindjárt a katona temetése utáni napon történt. Kivonultunk a Tatros mellé, az alakuló térre. Odajön hozzám Jobbágyi főhadnagy.

– Bíró zászlós, van-e órája?

– Van.

– Itt van három pacák. Megbüntettem őket. Két óra múlva jelenti, hogy a parancsot teljesítették.

Képzelve el, hogy a három szerencsétlent kikötötték az egyik istálló oldalára. A kikötés abból állt, hogy a kezeiket a hátuknál összekötötték s úgy húzták fel a lószerszámos kampókra. Szerencsétlenek nem sokáig bírták, elájultak. Akkor leeresztették, s egy veder vizet öntöttek rájuk, majd újból felhúzták. Ez volt a regula. A főhadnagy közben elment, én odamentem a szakaszvezetőhöz, aki éppen az egyi-

ket locsolta. Mondom neki: – Ember vagy-e te, neked nincsen családod? Én tanító vagyok, még a rosszféle gyermeket sem fenýítem vesszövel. Ráparancsoltam: – Mind a hármat elengeded, s ha el találsz árulni a feletteseknek, úgy seggbe rúglak, hogy kivirágzol. – Két óra múlva jelentettem a főhadnagynak, hogy a parancsot teljesíttem. Faszagyerék vagy – mondta. – Ilyenekre van szükségünk. – Tisztelegtem, sarkonfordultam s eltávoztam. Tele voltam keserúséggel. Tudja, mit, István? Mi, a valamikori szabad katonanép, megalázónak tartottuk a testi fenýítést. Nem ezt a fajta szolgálatot kódolta a génjeinkbe a történelem.

Nem akarom untatni a katonaelet hétköznapijaival, de a sebesülésem történetét mindenképpen el kell mondjam, mert az meghatározta a háború utáni életünket is. 1944. augusztus 30-án történt. Az oroszok kelet felöl jöttek, már Borospatakán voltak, bejöttek a hátunk mögé, már hallatszott a Sztálin-orgona. Papp százados magához rendelt, s kivezényelt, hogy a vasút és az országút közé telepítsünk aknákat. Közben a Sztálin-orgonát a Stukák kilöttek. Én hét emberemmel nekiálltam az aknamező telepítésének. Tányéraknákat raktunk tíz méteres négyszögekbe. Mindegyikben öt kiló robbanóanyag volt. Nagyon óvatosan, körültekintően kellett ezt a műveletet végezni. Nagyon féltettem az embereimet. Ha egy madár szállott ezekre az aknákra, már robbantak. Nem telepítettünk talán csak tízet, amikor lélekszakadva érkezik egy futár, hogy rohanjak jelentéstételre. Tudtam, hogy nagy baj van, valószínűleg kiadják a visszavonulási parancsot, hisz már szinte be voltunk kerítve. Kezdttem szaladni a futár után, futtomban hátrafelé beszéltem az embereim felé, hogy nagyon vigyázzanak, jövök vissza. S megtörtént. A lábam beleakadt az egyik aknába. Eldobott háromnégy méterre. Szerencsére oldalt talált a robbanás, de amire magamhoz tértem, a jobb karomat már csak inak tartották. A bajtársaim odarohantak, átkötötték, nem éreztem semmit. Próbáltam felemelni a kezemet. Nem mozdult. Első gondolatom csak ennyi volt:

– Albin, vége a hegedűnek!

Végig eszméletnél voltam. Az embereim becipeltek az országútig, ott átraktak egy autóra, ki a felsőloki állomásra, Csíkszereda felé vittek volna, de azt hiszem, közben a németek Lóvésznél felrobbantották a Krakkó-hidat, így csak egyetlen menekülési irány maradt, át a hegyeken, Sötétpatakán Felcsík felé. Húsz szekér tele volt sebesülttel. Sötétpatakon volt

egy tábori kötözőhely. Ott vágták le a karomat. Azt kérdezte az orvos, hogy melyiket választom, az életet-e vagy a karomat. Ha a karom levágása megmenti az életet, akkor vágják le. Mondtam a szanitécoknak, hogy jó mélyre ássák el, s írják föl, hogy itt nyugszik Bíró Albin ölelő jobb karja. A pontot az i-re feltette, hogy nem volt tetanusz-injekció sem. Sötétpatakáról éjszaka egy ökrösszekéren több sebesülttel együtt a hegyeken keresztül átvittek Csíkszentdomokosra. A feleségem Dánfalván volt a szüleimnél, valahonnan megtudták, hogy megsebesültem, de nem halálosan. Szerettem volna, ha feljönnek, édesapám el is indult, de az állomást úgy elkezdték bombázni, hogy minket azonnal továbbszállítottak Gyergyószentmiklóásra. Menekült a feleségem is, az utolsó vonatba rakodott be a gyermekekkel, Gyergyóban ki akart ugrani a vonatból, de lebeszélték, nem ért utol, mi mindig elébb jártunk. Szászrégenben lebombázták a vonatunkat, isteni csoda, hogy a mi vagonunk megmenekült. Onnan Teke felé vitt az út, ott a vonatunk összeütközött. Feldobáltak egy romos teherautóra, az vitt, döcögött, lótrágyában, egymás hegyén-hátán feküdtünk, csupa jaj és halál volt az út, nem is tudom, hány napot agonizáltunk, esett, vert az eső, éjjel érkeztünk meg Debrecenbe. Beszállásoltak egy gimnázium harmadik emeletére, amelynek az ablakai már be voltak törve, itt is a nyomunkban járt a bombázás, a halál. Menekíteni sem tudtak, lezsuppoltak a pincébe. Itt elővettem egy lázlapot, s bal kézzel elkezdtem írni egy levelet Pécsre, ott élt a feleségemnek egy nagynénje, gondoltam, oda menekült. Három napig írtam azt a levelet. Valahogy tudomására akartam adni, hogy élek, hogyha minden igaz, Debrecenből átszállítanak Kanizsára. Azt nem írtam meg, hogy odalett a jobb karom. Nem nyújtom tovább: Kanizsán megtalálta a feleségem. Rám borult, megcsókolt, ő volt az erősebb, ő vigasztalt.

– A Jóisten elvette a jobb karodat, de kettőt ad helyette.

Terhes volt a harmadik gyermekünkkel, akit aztán Albin névre kereszteltek, talán az én jobb karom emlékezetére. A feleségem ment el a parancsnokságra, s kérte, hogy engedjenek el, hadd találkozhassam a családommal. Elengedtek. Két hétig velük voltam. De alig éltem, ha tízet léptem, már sok volt, le kellett üljek. Pécsen felvágták a sebemet, ezüst kanállal kiszedték a szilánkokat, visszavarrták. De a testem tele volt szilánkkal. Férfiak vagyunk, nem szégyellem, nézze meg, István, láthatja, a testem jobb fele

úgy néz ki, mint a mákos tészta. Ezek a fekete petytyek egy-egy szilánkot rejtenek. És állandóan vándorolnak, és fájnak, de fájnak, de fájnak... Azóta az életnek nem telt el egy pillanata sem fájdalom nélkül. Akkor határoztam el magamban, hogyha az Isten is megsegít, mindegyik gyermekemet egészségügyi pályára nevelem. Albin után még kettő született, s most már nyugodtan kijelenthetem, hogy ez a tervem, vágyam beteljesült. Magdi általános orvosnő, az utána következő Csaba állatorvos, Albin szintén állatorvos, de közben elvégezte a jogot is. Zoltán fiam, aki '49-ben született, Kászonban körorvos, a legkisebbik, Éva, gyógyszerész. Az ötből három első tanuló volt a csíkszeredai gimnáziumban. De mindegyik jól tanult, az egyetemre, ha elsőre nem is, de másodjára bejutottak. Ha meg tudnám határozni a boldogság fogalmát, akkor azt mondhatnám, én a gyermekeimben vagyok boldog, a gyermekeim által megtettem mindent, amit az én székelly népemért megtehettem. De mondja, mi a fészkes fenének kellett nekem két hét teltén újra Nagykanizsán jelentkezem? Nem egyszerűbb lett volna, ha leszerelnek?

Tulajdonképpen ekkor kezdődött meg az én háborús odüsszeiám.

Csak a városok neveit s címszavakat sorolok. Nagykanizsán azt mondták, átvisznek Zalaegerszegre. Nem oda vittek. Szombathelyre. Betettek egy katonai vonatba. Pápa, Győr, határ. Hová visznek? Nekirohantam az ablaknak. Ki akartam ugrani, hogy én haza akarok menni. Lekötöztek. Bécs. Három hónapig. 105 kórház volt, ebből 23 magyarokkal tele. Harmadszor is megműtik a jobb karom csonkját, tele volt gennyel. Összesen négyszer vágta fel. Bombázás. Kiűrés. Aki mozogni tud, menjen. Melk kikötője. Visznek haza? Tele volt aknákkal a Duna. 600-an voltunk sebesültek, kivittek egy faluba. Felültünk egy civil vonatra. Regensburg közelébe értünk. Jöttek az angolok. Rám bíztak 60 embert, adtak útlevelet, akárhova mehetünk. Megfordítottak. Ránk géppuskáztak. Az épületek mellé feküdtünk. A 63-ból 43 meghalt. Újból összeszedtek. Azt mondja egy zászlós: az angoloktól egy szekér élelmet vételezhetünk. A menetlevelet elvették. Tirol felé irányítottak. Az élelmet elvették. Éjjel mentünk, nappal aludtunk. Leértünk Landschutig. Felülvizsgáltak. Táborba tettek, a gimnázium pincéjébe. Május 9-én az SS a várost aláaknázták. Tankakadályokat raktunk le. Följüket felakasztották a szökevényeket, s feljüket írták: „Így jár a hazaáruló!” Az egyik német kapitány kia-

kasztott egy fehér lepedőt a kastélyra. Őt is felakasztották. Kezdték bevonulni az amerikaiak. Menjenek el – parancsoltak ránk. Közben keresett az öcsém. Nem talált rám. A karom, a hiányzó, egyre jobban fáj. Túl hosszú volt a csonk. Megműtöttek negyedszer is. Felvágta a sebet. Lefűrészelték a kiálló csontot. Kiderült, hogy a jobb dobhártyám teljesen sebesült, állandóan folyt fülemből a genny. Aztán jönnek, hogy lehet hazamenni. Ki jelentkezik? Regensburgba vittek. Kiírták, kik mehetnek haza. Jött egy kocsi. Behintettek tetűporral. Vittek az állomásra. Poking. A kórlapomat ott hagyták. Gyűjtőtábor. Megint a hazamenést ígérik. De jön a hír: azonnal kipakolni, s vissza a táborba. Másnap néztem a nevemet. Nem voltam a listán. 750-et az amerikaiak útnak indították, Pestig kísérték. Miért nem szöktem meg? – kérdezte egy tiszt. Sebesülten hová szökjek? Hová való vagy? Erdélyi. De a család Zalalövőre menekült. Körülöttük, ami robbantható volt, mindent felrobbantottak. Később aztán elmeséltek mindent. A feleségemnél megkezdődtek a szülési fájdalmak. Apám beletette egy talicskába, s kitzsította egy tanyára. Ott szülte meg Albint. Nagypénteken délután háromkor. Közben arra vágta egy kozák. Az emberek felkiáltottak, hála istennek megjöttek, akárkik, de megjöttek, legyen már vége az egésznek. Akkor nem bántottak senkit, de húsvét napján megjelent a szemét, a csellengők. Na, azok amit lehetett, elvittek, a feleségem karikagyűrűjét is, a karóját visszadobták, pedig jó volt. Az asztalon tálalva volt az ebéd. Apám mondta, hogy legalább a húsleves hagyják meg a gyermekágyas asszonynak. Még visszazagéppuskáztak. Én közben valahogy elvergődtem Szombathelyig. Ott bementem a postára. Telefonálni akartam, hogy mi van a családdal. 3000 pengő. Nekem csak ezer volt. Valaki adott kétezret. Hívták Zalalövőt: a félkarú zászlós kérdi, mi van a családjával. Hazamentek. Még májusban. Felsőhajtottam. Hátha szerencsésen hazaérkeztek. Ez 1945. november 1-jén történt. De most mit csináljak? Átöltöztem civilbe. Isten tudja, hogyan, vonaton, szekér, autó végire fél karral felkapaszkodva, valahogy eljutottam Győrig. Ott senki sem tudott semmit. Hajamtól fogva felhúztak egy Székesfehérvár felé menő vonatra. Leugrottam a robogó vonatról. Gyalog elindultam Pest felé. Csak én tudom, mint értem fel. De nem is tudom. Nem emlékszem, mennyi idő, nap alatt értem fel. Ott elszedtek mindent. Sorba állítottak megint. Azt mondták, leszerelnek. Teltek a napok hiába. Elmentem a Vöröskereszthez. Ott leszázalékoltak. Adtak leszerelőcédulát. És egy műke-

zet. Csak akkor mehetek haza, amikor megcsinálják. Megcsinálták. Rossz volt. Csak akadályozott mindenben. Kaptam egy kiló húskonzervet is melléje. Azzal indultam haza. December 1-jén érkeztem meg. Együtt volt a család. Leroskadtam egy székre. Csendben, könny nélkül, szárazon, hangtalan zokogtam.

Megtanultam bal kézzel írni. Ne higgye, hogy könnyű volt. S azt se lehet szavakkal kifejezni, ahogyan a testemben vándoroltak s fájtak az aknaszilánkok. A külső világ, a mindennapi életünk, a közéletünk is tele lett aknaszilánkkal. Sokszor éreztem én úgy a háború után, mintha aknamezőkön járnék. Ezek a szellemet, a közérzetet romboló aknaszilánkok talán még jobban fájtak, jobban rombolták az elmét. Alig érkezem haza, jön a néptanács elnöke, aki azelőtt szabó volt, azt mondja, szeretne valamit kérdezni: igaz-e, hogy önként mentem Németországba, amikor megsebesültem? – Tudja-e mit, Gáll elvtárs, én az ilyesmit meg sem kérdeztem volna, maga nem tudja, mi a háború. – Tudtam, honnan fúj a szél. Volt egy tanító, akinek a nevét sem érdemes kimondani, az irigyelt, áskálódott egész életemben. Kineveztek Rákosra helyettes tanárnak, de nem foglaltam el, hanem maradtam a háború előtti helyemen, Göröcsfalván kántortanítónak. 250 véka búza-rozs, 250 véka zab volt a kántori kepe, valamint hét hold birtok. Tisztességes jövedelem volt ez. Hát ezt irigyelték meg. Különösen 1946-ban, az aszálykor. Jöttek, hogy adjak kölcsön. Adtam. Aztán azt javasolta ez az illető, hogy a kepe feléről mondjak le. Egyetértettem, lemondtam. De ez sem volt elég, kellett volna az egész. Azzal fenyegetőzött, hogy beperli az egyházat. Állandóan csúfolódott, félkarú cite-rásnak nevezett, áskálódott az emberek között, hogyha nem tud orgonálni, akkor csak énekeljen. Az igaz, hogy a templomban az orgonajátékom nem volt tökéletes, hisz csak fél kézzel s lábbal játszottam a regisztereken, de az embereknek semmi panaszuk nem volt. Szerettek engemet s a családomat. Olyan egyházi énekkart szerveztem, hogy csak Szépvíz versenyezhetett velünk. Közben az említett személy, aki a hadseregben hadapród őrmester volt, beállt a pártba, s kinevezték járási tanfelügyelőnek. Telik az idő, egyszer hívatnak a tanfelügyelőségre. Megint Németországgal kezdték, s folytatták a klerikális reakcióval. Felment a cukrom. Én, ha tovább szekálnak, felakasztom magamat, de előtte megölkök mindenkit. Rúgjanak ki, ha nem tetszik a munkám, én nem félek, ezután sem dögök bele semmiféle mun-

kába. Elcsendesedtek. Annyit elértem, hogy kiutaltak hárommillió lejt – igen, akkor már futott a pénz, milliós világ lett –, az iskola javítására. Rendbe is tettük, de mindenki tudta, hogy új iskolát kellene építeni. Lehetett volna is, hisz volt a községnek iskolabirtoka, de a hirtelen jött népi demokráciában kisa-játították a madéfalviak, azt mondták, szükségük van a területre. Annyit csak elintéztem, hogy a fundamentumot lerakták, de már nagyon fárasztott a sok áskálódás. A tanügyi reform után kértem áthelyezésemet Csíkszentimrére. Itt élt feleségemnek egy nagynénje ebben a kúriában, egyedül. Azzal hívtott, hogy nekünk adja. De jönni kellett azért is, mert a kántori lakás egyre kisebb lett, gyarapodott a család, már hatan voltunk. A feleségem rögtön kapott katedrát Szentimrén, de én Szentkirályra jártam fel három hónapig. Aztán egy odavalósi tanítónővel, aki itt tanított, cseréltünk. De ez sem ment simán, sokat cirkusoztak a rajonnál. Azóta itt vagyunk, itt tanítok. De nem múlt el év, hogy valami szalmaszál ne akadjon bele az élet kerekébe. Nem múlt el nyár átképzés, tanfolyam, vizsgázás nélkül. Ezek közül a legjobban a karnagy tanfolyamra vagyok a legbüszkébb. Ezt még Kolozsváron szereztem meg 1937-ben. A háború előtti tanfolyamoknak volt értelmük, mert tényleg a népnevelésre képeztek. A méhészetet Szentdomokoson végeztem el még 1940-ben, nemcsak magam javára, de másokat is tanítottam erre a szép mesterségre. A mezőgazdasági szaktanfolyamot 1938-ban Nagyenyeden végeztem, azután akármerre vetett a sors, mindenütt megtanítottam gyümölcsöt oltani, rózsát szemezni a tanítványaimat, de a falusi embereket is. De én is próbáltam mintagazda lenni, vasékét, csuklós boronát vásároltam. Gazdálkodtam is, amíg lehetett. Ez sem volt elég. Jött a kollektivizálás.

Az ötvenes években a tanügyben más világ járt. Nem volt elegendő szakképzett tanerő. Olyan is történt, hogy elemi iskolát végzettek tanítottak. A tanár ritka volt, mint a fehér holló. A felső tagozatra legtöbbször minket, a tanítókat nevezték ki. Ezért kellett szinte minden nyáron valamilyen tanfolyamon részt venni. Én matematikát, később fizikát is és zenét tanítottam. Olyan iskolakórusom volt, hogy a rajoni versenyekről mindig díjjal tértünk haza. De zenekarom is volt. A kultúr munka pedig természetes dolog volt, egyenes folytatása az iskolai oktatásnak. Bábszínház, színjátszócsoporthoz vezető is voltam. Ó, milyen szép énekkart vezényelni! Bal karral dirigáltam a Kodály-, Bartók-műveket, de a láthatón túli világban, lélekben

a jobb karom is együtt mozdult a ballal. Igen, a zene repített a béke felé ebből a keserű kisebbségi világból. A családban minden gyermek valamilyen hangszeren zenélt. Láthatja, tele van hangszerrel a nagyszoba. Harmónium, cimbalom, hegedű, brácsa, nagybőgő. Én a családi zenekarban fél kézzel cimbalmoztam, harmóniumon csak a magam gyönyörűségére, el-eljátszottam egy-egy szenténeket. Ezeket még otthon is veszélyes volt játszani, hamar pellengrére állíhatták a tanügyi kádert. Olyan rajoni tanügyi gyűlésre is emlékszem, ahol azoknak a tanítóknak, tanároknak a neveit olvasták fel, akik karácsonyfát állítottak szentestén, akik „a kapitalista, imperialista, reakciós, klerikális népbuutítás hálójában vergődnek”. Nagyon meg kellett húznia magát az embernek, vigyázni, hol, kik előtt és mit mond. Sosem lehetett tudni, ki jelent fel. Ezért lettem szinte mogorva, kevésbeszédű ember. Igyekeztem csak a tanítással foglalkozni. Én a matematika tanításával sem vallottam szégyent. A tanítványaim, akik feljutottak a csíkszeredai gimnáziumba, mindig a legjobbak voltak ebből a tantárgyból. A feleségem, ő is nagyon jó matematikus volt, kidolgozta a mérlegmódszert a kicsik számtantánításához, amit a gyermekein, unokáin próbált ki, és gyakorlótanításon, bukaresti bizottság előtt mutattott be. A felső tagozaton viszont nyelveket tanított, orosz, franciát, németet. Megkapta az Anyasági Érdemrendet is, de nyugdíjba is kiemelt, érdemfizetéssel ment el 1974-ben. Honnan származott? Veronka is felcsíki, mint én, Csíkdánfalván született 1922-ben, a Csíksomlyóról származó Imreh József igazgató-tanítónak a lányaként. Hanem érdekesebb az alcsíki anyai ág. Azoknak a csíkszentimrei nemes lófő Ballóknak a leszármazottja, akiket már az 1643-as lustrákban jegyeznek. Feleségem dédnagyapja 1848-ban halt hősi halált. Vallom én is Illyés Gyulával, hogy ne azzal dicsekedjünk, honnan jövünk,

Háromkirályok

hanem hogy merre megyünk. De nem árt tudni azt sem, hogy merről jöttünk, különben nem fogjuk tudni, merre kell az irányt szabni. Dr. Balló István csíkszeredai főgimnáziumi tanár Veronka édesanyjának pedig a testvére volt, ő írta az 1904-ben felavatott madéfalvi Siculicidum-emlékmű emléktáblájára a verset. Csak két sorát idézem: „Bár elvesztek ők ádáz fegyver alatt, / Emlékük nem vész el, örökre fennmarad.”

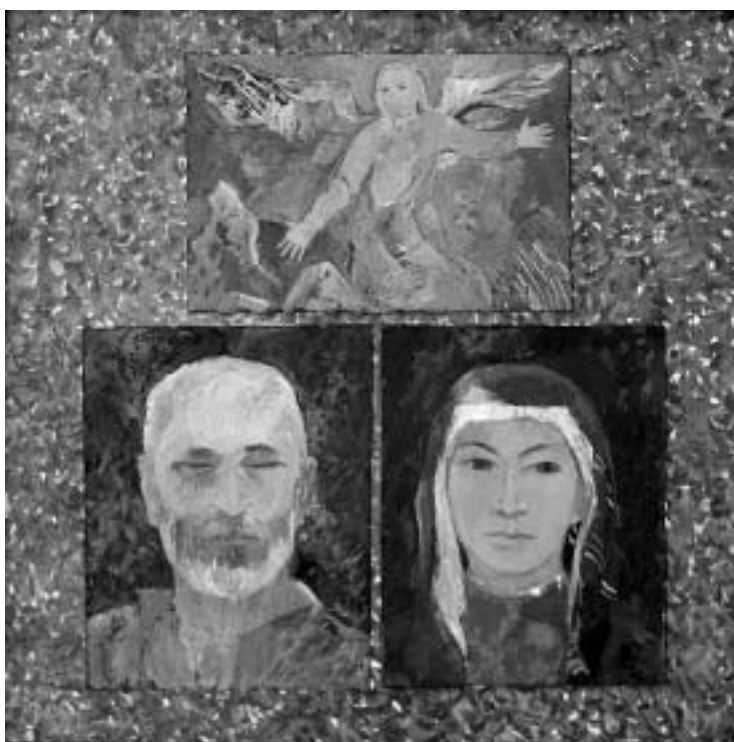
Jól elbolondultunk. A kollektivizálásról akartam beszélni, de cigányútra tért a szövegem. A magyar forradalom után megfélemlítve, megszeppenten éltünk. Az osztályharc egyre élesebbé vált. Egyesítették már az egyetemeket Kolozsváron, a nagyobb városokban a középiskolákat is, kiirtandó a magyar irredentizmust, sovinizmust. 1959-ben, tanév vége felé lementünk az iskolába gyűlésre. Sokat sejtetően azt mondja valaki, hogy lesznek közülünk olyanok, akik a jövőben már nem fognak tanítani. Sejtettem volna, hogy ugyanabból a régi kútforrásból származik ez a kijelentés. Két vagy három nap múlva, késő este veri a bakter az ajtót: telefonáltak fentről, hogy reggel nyolc órára mindketten jelenjünk meg a Csík rajoni néptanács elnöke, Kapusi elvtárs előtt. Csak mellékesen jegyzem meg, hogy ez az elvtárs előtte civilben mészáros volt. Pontosan megjelentünk. Ránk ordít, hogy mars ki, várjuk meg, amíg összeül a bizottság. A bizottság összegyűlt. Behívtak. Le se ültettek. Azt mondja a fő elvtárs: vegyék tudomásul, hogy mind a ketten fel vannak függesztve az állásukból. Egyet szusszantam. Elővett egy ív papírt s elém tettem, hogy írjam le, soroljam fel az összes rendszerellenes cselekedeteinket. – Maga ugye zászlós volt Horty fasiszta hadseregében? És kántor is volt? Püspöknek, papoknak seggnyalója? Most is templomba járnak? Románul sem tud. (Ez nem volt igaz, mert a katonaságnál valamennyire megtanultam, s nyári romántanfolyamokon is vettem részt.)

Azt hiszi, azt csinál itt a népi demokráciában, amit akar? – Vagy háromnegyed óráig csépeltek. Kiküldtek az üres papírral. Nem sokáig tőprengtem. Tíz perc után ugyancsak üresen visszavittem. Mondom: nincs mit írjak. De a halálraítéltnek is joga van az utolsó szóhoz. Fellendítettem a bal karomat: – Tessék, ezt is vágják le! Itt dolgozik maguk között Kolumbán Imre, pártaktivista. Tőle kérdezzék meg, hogy fasiszta voltam-e? Együtt voltunk katonák. Zárójelben mondom: valamikor az ötvenes évek elején egy Csíkszentsimonban tartott nagygyűlésen, ahol megint osztályellenségként, fasisztaként emlegettek, ő védett meg. Felszólalt. Azt mondta, hogy én mentettem meg az életét, a közkatonákért kiálltam. Amíg élek, mindenki tiszteljen és becsüljön. Tudjuk, Bíró elvtárs, tudjuk, mondták az elvtársak, ez igaz lehet, de amint értesültünk, nem tett meg mindent a termelőszövetkezetesítésért. Az apját nem szervezte be. De be. Apámnak birtoka sincs, de ő a dánfalvi társas gazdaság titkára. Az apósát sem szervezte be. De bizony be. S maguk tagjai-e a csíkszentimrei kollektív gazdaságnak? Bár vagyunk nincs, de beálltunk. Vegyék tudomásul, mi nem akadályoztuk a szocializmus építését, mi éjjel-nappal dolgoztunk a kultúrotthonban, mindig valamilyen műsort, színdarabot tanítottunk. S ez így is volt. Bizonyára emlékszik István is: nagy híre volt Csík rajon első kollektív gazdaságának, a csíkszentimreinek. Talán még a Magyar Autonóm Tartományban is az elsők között volt.

Állandóan vele hengegetek, küldöttség küldöttséget ért, mindig készen kellett állani valamiféle kulturális műsorról. Az egekbe emelték az elnökét, s aztán elejtették, mint a szart. Bezárták. Ez már a hatvanas években történt. Visszatérve a kihallgatásunkhoz, a végén már nem volt mibe beleköszönnem, újból felemlégettek a templomba járást. Én ezután 28 évig nem jártam templomba, nem gyóntam, nem áldoztam, csak a temetésekre mentem el. Most már nyugdíjas vagyok, járhatok. Teszek rájuk. Nincs semmiféle vágyam. Ha lenne, szeretnék visszafiatalodni, de csak addig a korig, amikor a családi zenekarunk minden este muzsikált egy kicsit. Ma már, ha összegyűl is a család, ritkán muzsikálunk. Mindegyiknek családja van, egyik erre, a másik arra gürcöl. Mindegyik megszervezte az osztályidegenséget. Mert annak tartották a mi családunkat: osztályellenségnek. Meglehet, hogy irigységből.

Azt mondom tehát, István, magának, hogy ebben a népi demokráciában, ebben a sokoldalúan fejlett szocializmusban a lelkeinkbe több, mérgeesebb aknaszilánkot robbantottak be, mint a háború az én testembe. Ezek veszélyesebbek, mint az én fekete pettyeim, mert emberöltők múlva is, az utódaink, unokáink, dédunokáink lelkében is fájni, vándorolni fognak. Hogy önekük se legyen nyugalmuk, békéjük.

(Csíkszereda, 1977–78)

Vák Béla

CSENDER LEVENTE

Egyszer majd el kell mondani...

Ha a kisfiam rákérdez, hogy nagypapa hol van, akkor hogyan magyarázom el, hogy ő is... Azért nincs köztünk, mert..., és meg kell majd mondani neki, hogy..., akkor milyen mesét találok ki? Egy ideig elhiszi, hogy fent lakik az égben, onnan vigyáz ránk, meg ilyenek, de aztán meg kell neki mondani az igazságot. Azt pedig letuszkoltam valamikor jó mélyre, s nem foglalkoztam vele, de tudom, hogy ott van, azt is, hogy ki fog jönni. Úgy csinállok, mintha nem befolyásolná a mindennapjaimat, mintha nem irányítaná minden lépésem. Mintha nem érezném most is, amikor az ablakon át az utcát bámulom: túloldalán drogosok hívják a futárt az utcai fülkéből, és várják a kapualjban az anyagot. A sapkás, napszemüveges gyerek idegesen nyújtogatja a nyakát és nézi az érkező autót, néha szól a másikhoz valamit, de inkább csak néz a függők idegességével, és rángatózik. A százéves bérház legfelső emeletén a playboy-nuszis függöny mögött filmet forgatnak, néha kiszellőztetnek, kihajol egy-egy lengén öltözött nő vagy éppen férfi, máskor a függönyön át csak a sziluettjük látszik. Olyankor az osztályban az összes gyerek tekintete az ablakra szegeződik, kuncogni, sugdolózni kezdenek, és akkor véget is ér az óra, akkor beül fejükbe a látvány, és nem érdekli őket többé Ady szerelmi lírája.

Ülök a könyvtárban, munkahelyi sziget. A kedd a fegyelmi tárgyalások napja. Ilyenkor sokáig bent vagyok. Felmegyek, ha érintett valamelyik gyerek az osztályomból. Cigaretta, fű, lógás, ezek a sláger-témák. Ha végeztem, visszatérek a helyemre. A könyvtárban délután ritkán nyitják rám az ajtót, de most egy anyukát várok a lányával. A fegyelmi tárgyaláson én is ott voltam, de velük még külön akart beszélni az igazgatónő, amihez rám nem volt szükség. Addig lementem a helyemre. Az anyuka óvatosan nyitja ki az ajtót, mintha nem tudná, mi van mögötte. Két széket odahúzó az asztalomhoz. Leülünk egymással szemben. Anya, lánya és az osztályfőnök. Tudom, hogy a lány gyűlöl engem, nem beszél hozzám, én egy idegen vagyok a szemében, aki nem tud róla semmit, csak baszogatja, követelőzik, én vagyok neki a köcsög, aki év elején beszólgattam, hogy hol a felszerelés, miért nem jár be ren-

desen, miért nem kezd el tanulni, miért alszik órán – anélkül, hogy bármit tudtam volna róla. Minden az arcára van írva.

Elmondom nekik, hogy sajnálom az egészet, de vannak nekem is kötelességeim, „be” kell védenem magam, kell jelezzem „felfelé” a lány mulasztásait. Én csak egy babszem vagyok a főzelékben, nekem se hiányzik az egész cirkusz, de meg kellett lépnem, mert különben engem vesznek elő, ha bármi történik a gyerekekkel. Én nem akartam, hogy megvonják a családi pótlékot, ez már a jegyző hatásköre, értsék meg. Nem értem el az anyát a megadott számon, a levelek sorra visszajöttek, ezért van ez az egész.

Az anyuka mosolyogva hallgat, néz a nagy szemével. Fiatalos, nem látszik rajta, hogy hat gyermeket szült.

– Most voltam öngyilkos – kezdi a monológot valahonnan egészen messziről –, háromszor élesztettek újra, egyszer a lakásban, egyszer a mentőben, egyszer a kórházban. De minek? Az anyósom, aki ezer évben egyszer jön föl, benézett és megtalálta dobozokat. Nyolcvan andaxint vettem be. Aludni akartam, nagyon fáradt voltam. Állandó éjszakás vagyok, nappal szülői értekezletek, valamelyik gyerekért állandóan rohanni kell, az apjuk nem csinál semmit. Húszéves kora óta rokkant, tavalyig még eljárt takarítani velem, de egy éve azt mondta, hogy ő ennyi pénzért nem. És akkor én? Maradtam egyedül családfenntartó. Havi hatvanötezerért, minden éjjel, hétvége sincs. Irodaházakat takarítunk. Én csinálom, mert nem akarom, hogy hajléktalanok legyünk. Kifizetem a számlákat, és vége. A gyerekek ösztöndíját is elveszem, de így se tudok mindennap kenyeret adni nekik. Ez letaglóz. Ha előre nézek húsz évre, azt látom, hogy nyomorognak, mint én. Kár volt megszülni őket... Az apjuk soha nem segített, az égőcserétől a motorjavításig mindent én csináltam. Egész nap csak olvas, még maga körül sem takarít ki. Ilyen volt mindig. Amúgy jól megvagyunk, harminc éve élünk együtt, nincs semmi baj, mindig én vittem fel a babakocsikat a harmadikra. Volt, hogy hármat cipeltem egyszerre, mert egymás után jöttek a gyerekek. Ma nem szülnék egyet se. Amikor elkezdtük, még utaltak ki lakást, de jött a rendszerváltás, és vége volt. Harminc négyzetméteren laktunk nyolcan. Kijött egy pali az önkormányzattól, meglátta, hogy élünk, megsajnálta. Azt mondta, ha aznap átköltözünk, adja a kulcsot. Költöztünk. Hatvanöt négyzetméterre.

Ma is ott lakunk. Nem fűtünk, tizennégy fok van. Kabátban alszom a gyerekek szobájában. Az hideg, de legalább csendes... az egyik gyerek süket, és egyik szemére vak. Egymillió-nyolcszáz ezer van a fülében. Ha betölti a tizennyolcat, tíz százalékát ki kell fizetni. Miből? Elment a gyerek diákmunkára, de azt mondták, hogy tizenhat éves koráig nem dolgozhat. Nyaralni még soha nem voltunk...

Három gyerek után segélyt se kapok, mert nem volt már erőm összeszedni az igazolásokat, hivatalokat járni... azt mondták, hogy nem elég barna a bőröm. Csak azt sajnálom, hogy fölértesztettek. De ha már visszahoztak, megpróbálom továbbcsinálni. Kell járjak pszichiáterhez, hogy kiderítsék, hol csuklottam meg.

A lánya nézi, mint ha lenne benne valami részvét, de nem szól, csak hallgatja az anyját. Az anyja beszél helyette. Azt is ő mondja el, hogy a lánya azért hiányzott, mert a barátnője terhes lett, abortusza volt, és ő segített neki a talpra állásban.

Az anya még mindig mosolyog, s ez nagyon furcsa. Ennyi tragédiát mosolyogva előadni lehetetlen. Aztán rájövök, hogy ez a gyógyszer hatása. Az anyuka be van gyógyszerelve. Ezért ilyen nyugodt, mosolygós. Megbeszéljük, hogy elintézem a lánynak a kollégiumot, hátha a nyugodtabb körülmények segítenek, és akkor otthon is nem hat, hanem csak öt gyereket kell etetni. Nem sok, de ennyit meg tudok tenni.

A lány megígéri, hogy megpróbál visszarázódni az iskolai életbe, ahonnan azért kezdett hiányozni, mert nem volt német könyve, sorra kapta az egyeseket felszerelési hiány miatt. Az iskola visszafizette volna, de nem volt pénzük megvenni. Aztán ezen az úton már nem tudott visszafordulni. Hát így. Ennyi.

Egy-két telefont elintéztek. Átsétálunk a kollégiumba, ahol épp felszabadult egy hely. Kis, kopasz, ener-

gikus igazgató fogad. Leül, kikérdez. Jelzi: érzi ám, hogy a lány dohányzik, mert ő bárkin megérzi, mert ő sosem, és elég éles a szaglása, amit annak köszönhet, hogy ő sosem, de azt ott nem lehet, de majd meglátja, jó lesz neki. Fölveszi a lányt, beírja, odahívát egy fiatal nőt, hogy ő lesz a nevelője, mindjárt viszik is megmutatni, hogy melyik lesz a szobája, ki lesz a szobatársa, másnapról költözhet be. Tartja is a szavát. És jó lehetne. Minden jól alakulhatna. Viszik őket állandóan

színházba, múzeumba, sportversenyekre, kirándulni, de a lány nem jön ki a szobatársával, nem tud beilleszkedni. Nem tudja hova tenni, hogy annyit foglalkoznak vele, hogy szabályok szerint kell élnie. Este kilencig vissza kell érni bárhol. Egy idő után elege lesz a sok törődésből, és hazamegy a megszokott környezetbe. Az iskolából is újra kimaradozik.

A lány harmadszor elsős. Papíron, mert most sem jár be. Jön az új osztály-

főnöke, hogy az anyukának sikerült. Zavar a közöny, ahogy ezt közli, mintha egy csésze kávéról mondaná, hogy kiömlött. Vagy egy joghurtos pohárról, hogy kidobta, mert elrepedt.

Várok a könyvtárban, mert leszóltak a titkárságról, hogy jön a lány. Lassan nyitja az ajtót, mint az anyja egykor. Szépen gömbölyödik a hasa. A kilépőpapírját hozza aláíratni, hogy nincs könyvtári tartozása. Átiratkozik inkább estire, ott elnézőbbek, ha nem jár be. Tizenhét éves. Szép kismama lesz. Fiatal, felkészületlen. Eszembe jut: neki is el kell majd magyaráznia a gyerekének, hogy miért nincs neki nagymamája, egy ideig megy a mese, hogy felköltözött az égbe, onnan vigyáz rájuk, de aztán eljön a nap, amikor el kell mondania, hogy hat gyereket egyedül nevelni éjszakai munka mellett sok, és hogy nagymama elfáradt, kimerült, és aznap épp nem nyitotta rá az ajtót senki.

A hír

JÁMBORNÉ BALOG TÜNDE Végső partraszállás

„Ezt a nyűgös várost megszerettem.”

(Páll Lajos)

Hát elment Páll Lajos is, Erdély művészetének emblemikus alakja, a költő, akit a festő tartott el, és a festő, akinek élni nem, de festeni muszáj volt. Elszállt a galamb, nem sebzi tövis többé. Nem köti ezeregy íratlan törvény, és az írottak sem, amelyek meghurcolásra és bezárásra, elszigeteltségre, és már születésekor életfogytiglani kisebbségi sorsra ítélték.

Elment oda, ahová üres kézzel, de teli lélekkel indul az utazó. Embere válogatja, ki milyen nyomot hagy maga után, s mennyi gyászolót, akiknek megadatott, hogy szeressék. Utána széles országút maradt, és két országban siratják. (Amire, ha hallaná, azt dűnnyögné rekedtes hangján, hogy *ez nem érdem, legföllebb szerencsétlenség*. Mármost hogy két ország.)

A halálhír mindig megdöbbenítő. Kivált az övé hihetetlen, nem az a fajta volt, aki fogja magát, és meghal. Sose gondoltam erre az eshetőségre, létezése maga volt a bizonyosság, ledönthetetlen bástya a keleti végeken, protestálás az egyéni és közösségi elmúlással szemben. *Ti már rég nem lennétek, ha mi nem volnánk*, ez is egyike volt emlékezetes szentenciáinak.

Tudhattam volna, hogy baj van, már régóta nem telefonált, pedig ha ideát járt, felhívott azután is, hogy vége lett a mi művésztelepünknek. Mielőtt megszólalt, hosszan belehallgatott a telefonba, ebből tudtam, hogy ő az, de ebben az esztendőben nem hallottam a hallgatását. Ámde – hogy még egy szólásával éljek – *az ember esendő*. Nem akarja észrevenni azt, amit nem akar hinni.

Nem hiszem el most sem. Tallózva a világhálón mindenünnen rám néz, és egyre hallom a hangját. Beszél hozzám. Rongyot kér, amibe festékes kezét és ecseteit törölheti, vagy azt, hogy telefonálhasson haza Editnek: épségben megérkezett, vagy rám mordul, mert rossz falra akasztottam képeit a kiállításon, nem kapnak elég fényt, s mikor azzal próbálom leszerelni, hogy az enyéme is ott vannak, egy legyintéssel elintézi, *azoknak mindegy*.

Utazásairól és partraszállásairól beszél, a *rozsdás vas-szörny* Andromakhéről a Dunán, a többször

megtalált és elkobzott, megfagyott vadmalacról, hogy odalett a flekken, s hogy nagyszombaton Velencében Zrínyi szellemével találkozott. A halottait mondja föl, a mézszegető Kemény Jánost, Szilágyi Domokost, Páskándit, Plugort, és mint tízhúsz éve Makón a volt banképület ebédlőnek berendezett aulájában – mikor egy interjúra sikerült sarokba szorítanom – legendává lett életének epizódjait.

Minden őszám korondi fazakas volt. Az anyai dédapám is, aki Kiskörén halt meg 1916-ban. Szekéren húzták odáig a többiek, mert a ló kidőlt Nagyváradnál. Tizennyolcan voltunk testvérek. Akik felnőttünk, mind foglalkoztunk fazakassággal, a lányok is, míg otthon voltak. A műhelyben medvéket csináltam, hatvanat naponta. Az volt a norma. Apám azt hitte, ha egy évet elvégzek a művészeti iskolában, százhuszat csinállok majd, de csalatkozott, s mondta is mindig: 'te semmit se fejlődsz' ... Két évig jártam szobrász osztályba, de át akartam menni festőnek. Anyám hiszékeny asszony volt. Mondtam hát édesanyámnak, hogy az orvos szerint kicsi és sovány vagyok, nem bírom a nagy köveket. Egy szó sem volt igaz belőle, de édesanyám segített. Így mentem át a kilencedik osztályba festőnek.

Nem csupán festett a művészeti iskolában, írt is, de költészetével otthon nem sikert aratott, hanem két nagy pofont; az apja nem hitte el, hogy a felolvasott versek a sajátjai. Pofozta később az élet is, és az fájdalmasabb volt az atyai fenytésnél. Kolozsváron nem vették fel elsőre a főiskolára, szerinte ez volt a legnagyobb kudarca. A második, a legkeserveőbb 1958-ban érte: forradalmi hevületét négy év fegyházzal fizette meg, Szamosújváron raboskodott, majd a Duna-deltában éhezve épített gátakat. Harmadjára – és ennek egész életében nyomasztotta a hiánya – nem vették vissza a főiskolára. Akkor költözött végleg szülőfalujába *amolyan hazai prófétának Korondra*. *Így lett a kevésből több, vagy fordítva*. A magabízó öntudat és a bizonytalanság, a sikertelenségtől való félelem kettősége, amit a rá jellemző epigrammai tömörséggel a *Szárzavillámlás* fűszövegében megfogalmazott, élete végéig elkísérte, holott festményeit szétkapkodták, *Ausztráliától Vancouverig, Moszkvától Dél-Amerikáig szóródtak szét*; könyvei napok alatt elfogytak a könyvesboltok polcairól. Számlálhatatlan kiállítás, tucatnyi verseskötet, pártfogók, barátok, rajongók és gyűjtők hada egyengette Parnasszusra vezető rögös útját, s ha nem halmozták is el annyi elismeréssel, amennyit érde-

melt, rangos díjakból és kitüntető címekből is jutott neki valamicske.

Amikor '62-ben visszamentem az apám mellé, Korond még nem az volt, ami ma. Korondot lépésről lépésre építettem ki magamnak. És vele párhuzamosan a házamat. Ilona húgom – kislány volt még – gurigában ideadta a banikat, amiket megspórolt. A házra. Aztán mindenki eljött hozzám. Divat lett Korondra járni. Annyian voltak, hogy a földön is aludtak. Németh László is meglátogatott. Illyés Gyula nem járt nálam, de a Fáklyaláng századik előadásán ott álltam mögötte. Nem őt néztem, hanem Flórát. Annyira szerettem József Attilát, hogy csak Flóra érdekelt...

Irodalmi indíttatásból vagy a történelmi helyzet alakulása folytán – de mindenképpen az Úr kegyelméből – 1992-ben megérkezett Makóra, a határon túli magyar művészek telepére. Az első évben itt járt erdélyiek azt jóstolták, nem jön el, de tévedtek.

Amikor beállított, mindennek inkább látszott, mint művészfélének. Leginkább a nagyszentmiklósi aranykincs győztes fejedelmére emlékeztetett tatárosan lapos arcával, húzott szemével, magasán álló arccsontjával, csak éppen láncing helyett mai gúnyában, lándzsa helyett bőrönd formájú fadobozzal – festőládával – a kezében. Nyári hőségtől csapzottan, hosszú utazástól porosan és fáradtan, szorongását az idegen helytől morózus szűkszávúsággal leplezve érkezett, és egyikünk se gondolta, hogy a következő években is visszajön, és ha összeadom itt töltött napjait, majdnem kitesznek egy esztendő. Ez az egy év azonban – éppen fordítva, mint a mesében – hárommal felért. A Makói Művésztelepen ugyanis, ahol találkozott erdélyi festő a kárpátaljai szobrásszal, felvidéki művész a délvidéki keramikussal, és egymás szemében láthatták saját kisebbségi sorsuk tükröképét, megduplázódtak a napok. S hogy ebben a közösségben mindenki két végén égette a gyertyát, az tovább növelte az itteni időt, mert a makói három hétbe nemcsak a meleg fürdő látogatása, vendégeskedés, Maros-parti zsványpecsenye-sütés, esti borozgatás és hajnalig tartó eszmecsere fért bele, hanem a lázas munka is, amire az adott témák szorították a résztvevőket. (Az ungvári Szemán Ferenc – Öcsiként vonult be a művészettörténetbe – szemünkre is vetette. *Ez egy munkatábor*; magyarázta luciferi kajánsággal az újonnan érkezetteknek.)

Makó kihívás volt mindenki számára; nyárról nyárra remek társaság gyűlt össze, egymást hajtót-

ták, és a nemes versengésben senki sem akart lemaradni, különösen Páll Lajos nem. Belőle, azt hiszem, soha nem vezett ki a fel kell venni a kesztyűt lova-gi attitűdje. (Csak egyszer hagyta a földön; ott, a szé-kelyudvarhelyi kórházban, belefáradva a küzdelem-be. Egyetlen pillanatra elengedte magát, s a lesben álló kaszás – aki már régóta kísérte – akkor csapott le rá. November kilencedike volt. Délután.)

Soha nem vallotta be nyíltan, mennyit jelent neki Makó. Állította, hogy csupán a meleg fürdő, a gyógyvíz miatt jön, de versek és festmények sora árulkodik titkolt szerelméről Juhász Gyula és József Attila városa iránt.

*... Ezt a nyugős várost
megszerettem.*

*Megkötözve vergődöm most
a vermében.*

*Legszebb éje titkon nyílott,
vörösborban,*

*jótettekből listát nyitott,
hadd csodáljam.*

*Ámultam is, mint lehetett,
éjjel-nappal,*

*és türtem, hogy mint köszönget
félkalappal.*

(Üzenet Makóra)

Néha el is szólta magát. Itt vesztette el a szüzességét, mondta egyszer néhány pohár bor után – ilyenkor különösen szeretett jelképekben fogalmazni –, vagyis ez volt az első művésztelep az életében, és az utolsó is, máshová hiába hívták.

Mit jelent neked Makó? – tettem fel a kérdést abban a régi interjúban, amit elsárgult újságlap őrzött meg a manák. *Hogy egyáltalán kimozdultam,* válaszolta. *Én magányos ember vagyok. Túl sokáig éltem kényszerű közösségben. A festők, míg fiatalok, falkában tudnak menni. Ahogy öregsznek, úgy válnak magányos farkasokká.*

Magánya eleinte a közösségben is körülvette, mint nyers, zöld héja a nyers diót. Mogorva és makrancos volt, ám ahogy megérve a csonthéjas természeti romlékony burkát, előbb-utóbb ő is megnyílt,

és védelmére kelt az évről évre megmaradásáért küzdő, sokat támadott művésztelepek.

Nekem dicsérni is nagy szégyen – parafrazálta Nagy Lászlót a telep 1997-es katalógusának előszavában –, hiszen munkáink kiállítótermére fölfesthetnénk az 'elérhetetlen föld' tömör mondatát, mely egyszerre jelezni tudná akarásaink irányát és ködbevesző múltunk. „Nagy idő jöttekor bármi legyen bére, valakinek állni kell a tornác küszöbére” – fogalmazta meg Gellért Sándor, a mikolai költő azt az állapotot, mellyel táborunk két szervezője hét évvel ezelőtt munkához látott. Huzatos Európa bekerített zuga könnyen termeli a lemondás papruháját, melyen csak az akarat, a bizalom jelent biztató nyomot.

Szinte hazajárt hozzánk, bár, mint csiga a házát, ide is hozta a hátán Korondot, és úgy festette a dél-alföldi kánikulában szülőfaluját, mint Gauguin Tahitin a hófödte breton háztetőket. Első makói festményén bivalyok tiporják a havas lejtőt, és később is gyakran felfehérlik képein a perzselő makói nyárban a korondi tél. Talán azért szerette annyira a havat, mert a fehér a teljesség kifejezője. Ahogy a nap fehér fénye, festményeinek fehérei is egyesítenek magukban minden színt, és Fra Angelico-i áhítattal emelik az ünnep szakrális magasába a hétköznapiakat. Motívumai – meszelt házfalak, meredek lejtők, legelő és igavonó állatok, Korond lakói, saját családtagjai – balladai tömörséggel fejezik ki a teremtés iránti csodálatát.

Jelenésként magasodik Páll Anti, az egykori korondi fazekas a korongon formálódó edény fölé. Arca narancsszínben izzik az alkotás lázában; keze, karja kék a ráragadt agyagtól, körülötte az örökkévalóság fehér fénye örvénylik, mitikus alakká, látomássá lényegül.

Ez megy végbe legmakóibb – számomra legkedvesebb – festményén, *Utolsó prófétán* is.

Már az első napokban rátalált a református ótemplomra, és a nagyszerű épület őt is megfogta puritán szépségével. Elgyönyörködött a vaskos, erős toronyban, a változatosan formált tömegekben, mielőtt kiválasztotta azt a nézőpontot, ahonnan egyszerre látszik a különleges, épített toronysisak, a cinterem ívelt barokk oromzata, a templomhajó és a mellette álló, szétterülő koronájú öreg fa, egy narancsvörös törzsű erdei fenyő. Hasonlóak korondi festményein is láthatók. Csontváry cédrusára emlékeztetnek, a szélcsupálta fák a magányosság jelképei, a kisebbségi sorsot vállaló művész magáragyagottségének kifejezői.

A bal alsó sarokban látható szakállas férfi – modellje Fekete Miklós, az akkor még csíkszeredai fiatal festő – kinéz a képből, de felemelt mutatóujjával a fára mutat, kapcsolatot teremtve festett és valódi világ között.

Utolsó prófétán is munkál a cézanne-i örökség: erős hangsúlyt kap a formák szerkezete, a nagy fehér tömbök szinte tapintható hasábok, gúlák és hengerek, ám ezeket a szigorú, mértanias idomokat szivárványos síkok építik föl, gyöngyházás fehérek, és finom kék, zöld és rózsaszín reflexek hintik be az öreg falakat. Az ég tört kékje és a fenyő mély zöldje ellentétet teremt a tető meleg színfoltjaival, a vöröslő földdel, és a próféta arcát is mintha belső tűz hevítene. Az első pillantásra nyugodtnak tűnő festmény tele van nyugtalanító feszültséggel. Titok lappang a csillogó színek és tömör formák mögött, áthat mindent a próféta mély szomorúsága, okát legfeljebb sejtjük, de nem tudjuk meg soha, mint ahogy azt sem, milyen szavak formálódnak néma ajkán.

Páll Lajos festményeiből a megfejthetetlen sugárzik, valami szavakkal ki nem mondható, ebben rejlik el nem múló varázsuk.

Makói, adott történelmi témákra festett művein feléleszti és egyetemessé teszi a zsanert, a modern művészet egyik száműzött műfaját. A hír fejkendő asszonya feketecsíkos abrosszal letakart asztalnál ül, előtte felbontott levél, kialudt petróleumlámpa. Mögötte az ablakon át a hajnal túlvilági fényeiben lebegő téli hegyoldal. Bár a téma konkrét – a '48–49-es szabadságharc évfordulója –, Páll Lajos parasztasszonya maga az időtlen gyász. Lehetne hadiözvegy az első vagy a második világháború alatt, vagy akár az '56-os forradalom utáni megtorlás idején, mint ahogy parazsat szító, földön térdelő *Tűzfűvő leánykája* (1996) is szimbóluma minden honfoglalásnak, minden újrakezdésnek.

Ezek a nagyszerű művek hevenyészett műtermekben, festéshez alkalmatlan, más rendeltetésű helyiségekben készültek. Tizenhat éve alatt háromszor költözött a művésztelep, vendégei üresen álló, lepusztult kollégiumokat laktak végig. Közülük az utolsó – eredetileg banképület, később diákkotthon, majd énekkarok, táncsoportok turistaszállása, padlása ezernyi burukkoló galamb otthona – azonban nagyon is Páll Lajos kedvére való volt. Második emeleti szobájának ablakai a kupolás, neobarokk Bérpalotára néztek, ajtajából öreg háztetőkre látott és a gimnázium erődszerű tömbjére. Ebben az L-

alakú helyiségben festett többnyire nappal, mert szerette a természetes fényt, és itt írt verseket, hallgatva az éjszaka neszeit. Kedvelte a Bérpalota pusztuló stukkódíszein tucatjával üldögélő gerléket, az *elvetélt párkákat, kikkel tébolyult Balkán kiáltoz*; a kicsorbult párkányok alatt százával fészkelő fecskéket és a gimnázium fölött megjelenő szellemeket: a tanár Juhász Gyulát és a diák József Attilát. Oda látszott a melegvizű fürdő is, a *fürdők legjobbika*; azon túl *kerüli a várost délről a vasút; ott alszik a Maros, és a füzek krinolinós nők, lábujjuk az árban meg-megmártják*. Ki se kellett mozdulnia, hogy körülvegyék makói költeményeinek motívumai.

Az én tisztelt volt reggelente gépbe írni verseit, így voltam gyakran első hallgatója, ha csak le nem körözött Biró Gábor, aki a kelő nap sugarainál tért nyugovóra, így néha összefutott a hajnalban ébredő Lajossal. A két székely szavak nélkül is értette egymást: csodavárók voltak mindketten.

Páll Lajosnak egész ciklusra való verse született Makón, főleg szonettek költészetének abból a vonulatából, amelyben gyakran túlcsoordul a szépség, de valami mindig megbicsaklik, megcsikordul, az idillben ott kísért a múlt.

*Akkor a nyárfák szemben a téren
bárkin nevettek ezüstfehéren
és sorban álltak az ószobor mögött.*

*Pedig túl a Maroson, a síkon
körberajzolt karton, szörnyű ikon
madara fölszállt, már nem rejtőzködött.*

(Juhász Gyula Makón)

Tegnap éjjel írtam egy verset, közölte velem egy este vacsora után, de nem volt hajlandó megmutatni. Azt mondta, félt, hogy megsértődöm, mert engem is megírt. Később megtudtam, én vagyok a Hervay Gizellának ajánlott vers nyárfaanyója a házunk előtti hatalmas fehérnyár és lányaim, lányunokáim okán, akik összesen tízen voltak, a kilenc azonban sokkal inkább versbe illő szám.

*Makó alatt a Maroson
Van egy bárka,
Rajta vigad nyárfaanyó
Kilenc lánya.*

(Makó alatt)

Ama régi, 1995-ös interjúban azt a kérdést is feltettem, hogy melyik előbbre való az életében, az írás vagy a festés? *Soha eszembe sem jutott*, válaszolta. *Volt olyan, hogy évi öt verset írtam csak. Ebben az évben meg már egy kötetre valót.*

Költészetét az utolsó húsz évben teljesedett ki. Nem vagyok annyira elfogult, hogy Makónak tulajdonítsam, de minden második évben újabb kötettel jött meg a telepre. Büszke volt irodalmi munkásságára, magyar írószövetségi tagságára, és belebetegedett a Tiszatájban megjelent kritikába; egy ifjú irodalmár elmarasztalta szonettjeit, ha jól emlékszem, stílusát nehézkesnek minősítette, és rímeit botladozóknak.

Meglepett kritika volt, mert arról tanúskodott, hogy szerzője nem értett meg semmit – vagy legalábbis keveset – abból, ami Páll Lajos költészetét eredetivé és egyedivé teszi. Hogy lírája új élettel tölti meg a magyar nyelv archaikus és tájnyelvi rétegeit. *Vala kegyben, írja; dér ütötte a fenyőket; Tödzöli palástját, kapkod a Küküllő; kígyószél tépi gönceink; Gőzöl a condra, lebeg a táj; Künn a kutyák angyalra vakognak; Az ég gyönyörű, kesely rágja a zablát.* Szokolczay Lajos szerint *érzékeny művészetében a boglyák csöndje robban, Radnóti hexameterai fáznak és Balassi táncos lábú csikajai széki lassút járva is keringőznek.*

Újra izlelgetem sorait, amelyek néha népdalainkra, virágénekeinkre hajaznak, máskor mintha szonok lennének, gyengédséggel teli lied-ek, költészetének azonban vannak jóval súlyosabb vonulatai is. *Ágyó, játékos képzelet* – hallom az olvadákony dallamot, ám az édességes felszín alatt fanyarabb, bartóki hangzatok dübörögnek, mint a *Bucsin alól* című költeményben: *Valahonnan toborzó szól, ijesztő verbunk, purgatóriumot megjáró börtönlírája pedig katartikus utazásra viszi olvasóit Andromakhé uszályán.*

Szürreális képekben tükrözi szülőföldjét is, a titkokkal teli tájat, ahol a kelő hold, nyerítő sárga kanca *ballag megelleni a némaság csikót*, és ahol az elkésett havazásban *reggel óta háromszor váltott paripát a nap*. Egyenes derekú lányok és csodalátó férfiak élnek arra, pedig *se a híre, se a nyoma a jobb napoknak*, és *jobb nem emlékezni semmire, semmire.*

Abban a régi interjúban utoljára azt kérdeztem tőle: mennyiért hagyná el Korondot? Jellegzetes Páll Lajos-i választ kaptam: *Nem gondoltam rajta. Mikor jöttem vissza Párizsból, a jegyszédő majdnem lepökdösött. Miféle ember vagy te – mondta –, hogy*

jössz visszafelé? Legalább addig maradtál volna, míg tart a világbajnokság.

Nézem Páll Lajost a monitoron, és keresem a nagyszentmiklósi győztes fejedelem arcát, önportréi mokány, dacos vonásait, de csak kesernyés rezignáltságra találok. A kínról beszél, ami a festőt elfogja a fehér vászon előtt, és azt mondja, hogyha kifordítaná valaki, meglátná a *föld túlsó felét, a töltés másik oldalát*, ahol csak keserűség van. *Nem bizonytalanság, keserűség*, nyomatékosítja, és kemény tömondatai kopognak, mint koporsón a rögök. *Ezt kellett csinálnom. Másképp nem tehettem. Ki kellett tartani.*

Makói szobája – ahol eleven barátokkal és holt költőkkel társalkodott – utolsó volt a rövid, második emeleti függőfolyosón, ami lebegni látszott. A semmiben végződött, vékony korlátja nappal beleolvadt az ég kékjébe, éjjel elnyelte a sötét.

Ragaszkodott ehhez a magaslati helyhez, hiába ajánlottam másikat. Attól féltem, hogy egyszer átbukik az alacsony korláton, amikor az éjszakába nyúló püspökkerti kiruccanások után kicsit dülöngélve

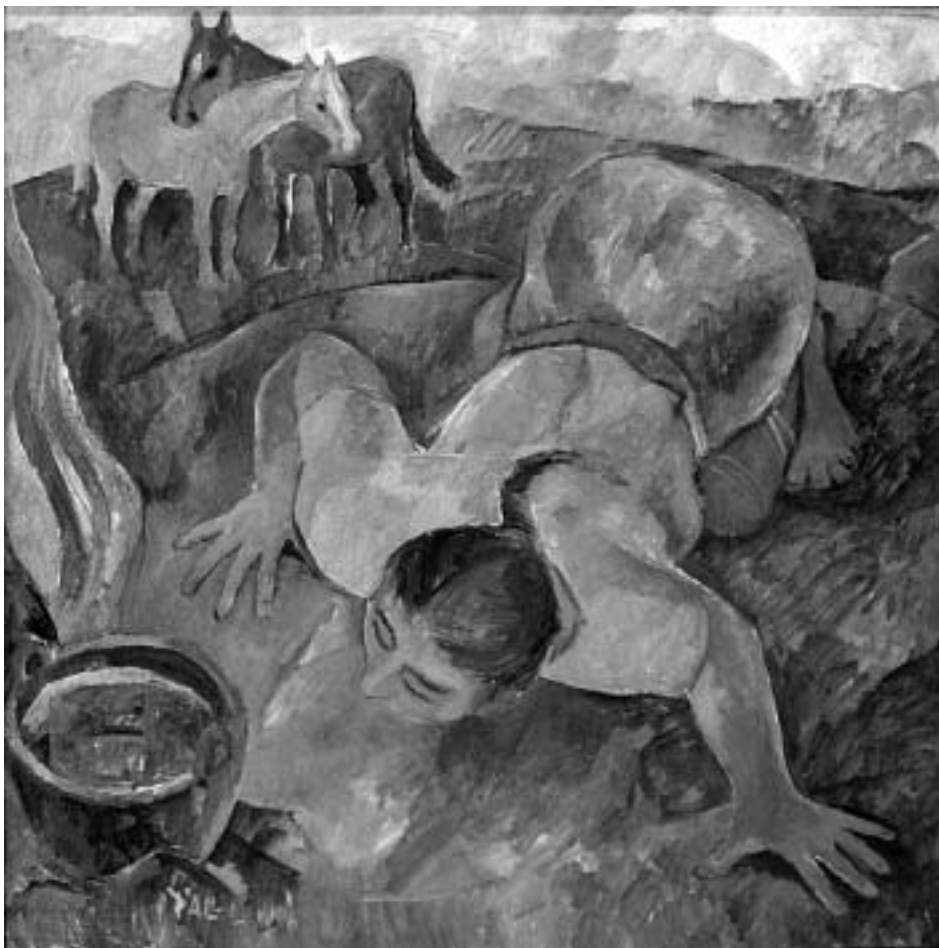
megy fel aludni. *Ha kiállok ide, a gang végére, és meglátom a holdat, repülni vágyom*, mondta egyszer bizalmasan, résnyire csipentett szeme sarkából figyelve a hatást, amit közlése tett rám, de hangjából kihallottam, hogy csak ugrat.

Hát most mégis megtörtént.

Páll Lajos átbukott az utolsó korláton, ami még itt tartotta a Földön, és elrepült a Holdba. Úgy hiszem, nem sokat időzött ott, mert hiába meresztette a szemét, a Föld csak kék hold volt a fekete égen, és nem volt sem Korond, sem Firtos, sem Tószeg, sem Kalonda, de még Makó sem, ezért vissza is fordult nyomban, és meg se állt hazáig, a Kalonda-alji temetőig.

Megkeresem azt a helyet, amit csak én látok, mondja a világhálón vándorló Páll Lajos, aki holtában is megtalálta az annyiszor megfestett lejtőt, ahol immár fölötte is örködik a fent kettéágazó, Korpuszt formázó út, hogy vigyázza megtörtetett testét a föltámadásig.

Szellemét azok őrzik, akik ismerték, tisztelték és szerették.

Tűzfívó leányka

TOÓT-HOLLÓ TAMÁS
Három a kő – Körös-körül

A Három a kő a Kő Misztériumát alkotó regénytrilógia második darabja. A trilógia első darabja, az Üsse kő című regény a 2012-es könyvhétre jelent meg a Napkút Kiadó gondozásában. A regények mindegyikéből készül egy színpadi adaptáció is – az Üsse kő drámaaváltozata a 2012-es karácsonyi könyvvásárra jelenik meg, szintén a Napkút Kiadónál. A Három a kő – miként a trilógia többi darabja is – műfaját tekintve nehezen kategorizálható alkotás: valamennyi regény tradicionalista szellemiségű mű, de ez a tradicionalizmus mindegyik szövegben a posztmodern világ egymással szépen összegubancolódo intertextuális, képi és zenei idézethálóit vonja magára. A Három a kő is metafizikai pikareszk regény és rock and roll tündérmese, a garabonciás diákok Kárpát-medencei néphagyományának éltező újraélésével. A szöveg másik éltező hagyománya a „magos Déva vár” mítosza, amelyből most is, itt is a falba sorakozó kövek összeomlásának rémképe, s az összeomlás megállításának minden lehetséges próbatétele dereng fel.

*

Én vagyok az, aki nem jó: a fellegajtó-nyitogató – mondtam az árkok szabdalta rímek tudásával a körülöttem járó felhőknek, hogy a szavakkal a búnak utat adjak, magam pedig az ég magasában is egyre csak vígan járjak.

Fényes csillag az udvarom, mikor megyek, azon lakom – mosolygott rám a magasban Göncös is, s a tekintetében bizony éppen a tetejetlen fa hetedik magasságának szédülete szédeltett.

Nyitogatom a felleget: mikor nyílik, elmehetek¹ – mondtam rá erre, hogy ezekkel a szavakkal is szépen kiteljen a forgás dalba forgatott üteme.

S ahogy a rím a rímmel eltelt, a várakozásunk ideje is kitelte. Kinyílt a fellegajtó, s hófehéren pompázó felhő siklott ki rajta. Esőfelhő volt, de nem ám valamilyen vihar hajtotta, hanem egyenest az Ég-Föld Szellemének kíváncsisága. Hullott is belőle ránk az égi áldás, de nem ám esőcseppek képében, hanem próbát próbáló kérdések özönével.

A próbától pedig én ugyan vissza nem riadtam, mert ha már egyszer ágról szakadtam, a fellegajtók

nyitatlan nyílásával is csak a soha el nem dülő világoszlopon kapaszkodtam. Bizakodóan kivettem hát magamat a kérdéseknek, ahogy a sarjadó vetés teszi ki magát az esőnek. Bárányfelhő habjain pihenne figyeltem, így aztán habos felhők gomolygásából teltek ki a szellemjárta ajkak előttem.

Ágról szakadtam, de már a háromkövű malmot is megjárattam. Hullik abból a malomnak igazgyöngy éppen, ki is szikrázott azok közül egy talány megfejtése félig-meddig, ha a megfejtését éppen ugyan el nem vétettem. Jutottam, ameddig jutottam, de amire jutottam, azzal hozzá fordultam, Ég-Föld Szelleme. Neked ajánlom a malom járatásának mind a három útját, s téged kérlek, tennéd próbára a magam gyöngyök közül eddig kigyűjtött igazát.

Meddig jutottál az igazgyöngyök szikrázásával? – kérdezte a szellem.

Ha a malmot háromszor megjáratom, háborúra kell magamat szánnom, de abban a háborúban csakis úgy lehet nekem erősítesem, ha az erőnek ereje egy talány megfejtésével tiszteltethet engem. Tudom, hogy ha egyet se szólok, most már azzal is csak annyit mondok, hogy nem ott ugrom, ahol árok nincsen. Nem ott kerülök, ahol árok nincsen. Nem ott köszönök, ahol senki sincsen. De még nem tudom teljesen, hogy mit mondok, ha ezt mondom? Mivé leszek azzal, ha ezt kimondom?

Azzá leszel, aki árkon-bokron túl van. De ahol árok van, ott hid íveljen, s hid lerontásával ott éléd a tündérek vára, de magad megpróbálása is szépen előkerüljön.

Ez volt az én megfejtésem, amivel félig-meddig jutottam, de magamat ezzel még csak a kövek hasadékaik közé hasítottam. Hogy ha kő vagyok, legyen hozzá halott redő, halott redőkben ezer rovátka rajza.

Mit olvasol ki abból az ezer rovátkából, ha az a sok-sok rovás rajtad néha éppen úgy hajlik, ahogy egy táltos botján a rovás ékeskedik? Ha az a táltos minden rovásával is csak úgy tüntet, hogy hozzá már csak a jelenlétével tüntessen, de közben már a pusztta jelenlétével is maga a hűség legyen?

Ha a hűség emberét idézed meg előttem, jó vezérlő szellemem, akkor én már azt, ami félig van, azt a maga egészségéig is bármikor elvezethetem – mondtam hálásan az Ég-Föld Szellemének.

Ki volna hát, akinek helyébe most magadat bele kell képzelned, hogy őt te magad is megidézhesd?

Kampó vitéz. Mátvás hűséges vitéze. A hűség embere. Minden táltos tudományok örök tündérvitéze.²

1 Vö.: Fellegajtó-nyitogató (magyar népdal)

2 Vö.: Kampó vitéz (magyar népmese) – Ipolyi Arnold gyűjteménye alap-

ján, Csaplár Benedek feljegyzése nyomán. Gyűjtés helye: Szeged. Gyűjtés ideje: 1853 (Magyar Népköltési Gyűjtemény XIII, 104–118, 17.)

Ismered hát, akit ismerned kell. De az, hogy a híred hallottad, önmagában még semmi jóval nem biztat. Ha a kérdéseimre jól nem válaszolsz, az ő vitézségének értelmét meg nem értheted. S akkor az ő vitézséget meg sem érdemelheted. Mert tudd meg: ha jól válaszolsz, ő lehet a sereged mellé kiálló legerősebb erősséged. Mert ha ő melléd kiáll, nem egyedül lesz: ott lesznek vele az Árkok Földjének hegyei és folyói. De ekkora felfordulást a világban csak akkor támaszthatasz, ha a hűség emberének hűségére a magad hűségével is jó választ adsz – mondta a szellem.

Vagyok bátor jó vitéz, megyek hídon átul – szoltam, ahogy szolt már egyszer az aranybúza arany búzaszemeinek záporozásába minden rézkatonám, ezüstkatonám és aranykatonám, hogy a kapun át a harcra teremve is éppen csak szemenszedett harcos legyen.

Vagyok bátor jó vitéz, megyek hídon átul – szoltam, ahogy szolt már egyszer az aranybúza arany búzaszemeinek záporozásába minden kötündér és kőóriás, hogy a kapun át a harcra teremve is éppen csak szemenszedett harcos legyen.

Vagyok bátor jó vitéz, megyek hídon átul³ – szoltam, ahogy szolt már egyszer az aranybúza arany búzaszemeinek záporozásába minden bolygó lidérc és kőszáli kincsőr, hogy a kapun át a harcra teremve is éppen csak szemenszedett harcos legyen.

*

Te vagy a három kövel járó malom harmadik köve, háromszor szólalt hát meg benned a hűség vitézsége. Egy kérdést tőlem már ezzel is kiérdemeltél. Mondd hát, miért a király gyönyörűséges holdas lovának visszaszerzése volt Kampó legnehezebb feladata?

Mert az a paripa Holdas volt. Holdas pedig már azt is megtanulta, amit előtte a többi napholdas paripáknak bizony nem kellett tudnia. Tudta, hogy neki nem a fényben, hanem a sötétben kell járnia, de a sötétben maga körül minden tájat megvilágítania. Tudta, hogy neki a rejtőzés a jussa, s a Rejtett Ragyogás az örök sora, de ezt a sorát beteljesítve telhet csak ki az ő kimondhatatlan szolgálata.

Miért mondják azt, hogy Holdas Mátyás király minden hadjáratában a hadnak kimondhatatlan szolgálatára volt?

Azért, mert Holdas is csak olyan titok, akiről egyet se szólok, s amit szólok, abban is mindent csak lassan mondok. Nyugodt szívvel mondom hát, hogy

az a szolgálat kimondhatatlan, mert ezzel ugyan a magam szolgálata sem más, mint kimondhatatlan. Hogy azon megfejtteni ugyan bizony semmit ne kelljen, hogy az a szolgálat rajtam szakadatlanul csak megtörténhessen. Hogy minden szakasztott ügy legyen, ahogy szakadatlanul is egyre csak lehetne.

Hallom, hogy kimondatlanul mondd ki a kimondhatatlant. Miként a burok is csak meghasad, ahogy korty kortyot követ, amikor elnyel a világ, s te is elnyeled a világot. Ahogy kő kövön marad, amikor a föld is földet ér, amíg az Árkok Földje körülötted nyugalomban összeolvad a sötétséggel, s tetteiben maga lesz a fény. Ahogy az úztön úzte kis sereg éjten éjjel, reggel minden nyomon nyomot ér. Át az éren, át az áron. Át a fegyveres népű határon.⁴ Holdas titkát tehát bizony bizton tudhatod, ha a táltos szavaiddal azt a paripát te is ilyen szépen körberúgtatod. De tudod-e, miért éppen Holdasnak kellett rablók kezére jutnia, hogy Kampónak az ő visszaszerzése legyen a feladata?

Holdas maga a rejtőző tudás, aki ha van, mindent fénybe borít a sötétben. Ha nincs, magához hív, hogy ne legyél vétkes tétlenséggel télen. S ha nincs, meg kell találnod, hogy az ő sötétséget lebíró kimondhatatlan szolgálata megint minden hű had minden járásában minden rosszat jóra váltson. Holdas olyan, hogy ha van, mindig a hűség embereivel van. Ha nincs, egyre csak a rablók kezén van.

De rabló volt bizony Kampó is: a Tündérvár őrzőit ő is kirabolta. A barlangban siránczó asszony szavát megfogadva Delibáb tündér után járva a tündérek várnagyát minden titkos erejétől megfosztotta. Elvette a tarsolyából a Tündérvár kulcsát. Elragadta tőle a hétélű kardját.

Feledd a szavadat, szellem, mert én is menten elfeledem. Kampóban gyilkost és rablót meglátni nem lehet az én tisztem.

Miért ne lett volna gyilkos? Miért ne lett volna rabló?

Csak azért, mert ő nem mással, csakis önmagával viaskodott, amíg a tündérek várnagya után lopakodott. Kampó láthatatlanul leste, szemelgette az örök között a várnagyot, s hogy, hogy nem, de rögtön ráismert, holott előtte soha sem látta. Kampó láthatatlanul követte a várnagy nyomát, s hozzá ködbe borultan közeledett, s hogy, hogy nem, de a várnagy meghallotta a jöttét, s nyomban talpra állt arra a neszre.

Mit olvasol ki ebből?

Én csak azt, hogy a várnagy és Kampó bizony egy és ugyanaz. Mert minden táltosban ott van a tündérek minden ígérete, hogy egyszer végül valóra váljon. S minden

3 Vö.: Zöldágiáró (magyar népdal)

4 Vö.: József Attila: A csodaszarvas

tündérben ott van a táltosok minden nesztelen léptének nesze, hogy ha vitézségnek támad helye, maga is csak úgy járjon. Ahogy ők egymásra ismertek, a másikkban bizony csakis önmagukra ismerhettek. Szavak nélkül is a körforgás közepéből válaszolgatva. Szüntelenül nyomra vezetve egymást, s ezzel is csak egyre egymás nyomába eredve. Soha nem feledve, hogy a másik önmagunkból lép elő, s mi magunk éppen a másik nyomán vagyunk.⁵ Hiszen bár őrzi történet annak a viadalnak az emlékét akárhány, de nincsen azokban gyilkosság sehány. De tud aztán arról mindegyik őrre Kampó minden történetének, hogy aztán ő a várnagy elsikkasztott, s földben rejtező testéhez szépen visszatalál, s vele ott azon nyomban hivatást cserél. Hagy magából valamit ő is a föld mélyén rejtezni, s elvisz a várnagy kulcsa és kardja mellé a ruhából is éppen eleget a Tündérvár őrének öltözni.

Mit tesz az, hogy Kampó a tündérek várnagyával hivatást cserél?

Az csak annyi tesz, hogy Delibáb szavára híven hallgat. Mert tündérek vitézévé ő csakis úgy lehet, ha az aranyhajú tündérkirály legkedvesebbik, s varázssokkal legékesebbik tündérének tanácsát híven megfogadja.

Miért mondta magáról Kampó, amikor Holdast keresve a Tündérvárat is majdhogynem már bevette, hogy ő nem más, de nem is egyéb, mint a hűség vitéze?

Mert az ő hűsége hűség volt a királyához, de hűség is volt önmagához. Mert az önmagához való hűség nélkül a Tündérvár felé vezető úton ugyan egy tapodtat sem járhatott volna. A sutba vágva megrekedő vitéz a tündérek várnagyával hivatást nem cserélhetett volna. A maga mögött lerontott híd és várnagy kulcsával sem kinyíló várkapu között sutba vágva a tizenkét virágszál titkát ugyan meg nem fejtette volna.

Miért mondd, hogy sutba vágva találta őt meg a sorsa, miután maga mögött a hidat lerontotta, de a kaput a kulccsal ki nem nyithatta?

Azért, mert a kemence sutja is csak Lételenország hasadéka. Azért, mert sutba vágva is csak a saját bensőd nyitlatlanul nyíló üressége ez, ami tőled a külvilágot elhódítja.

Tudta-e Kampó, hogy a hidat le kell rontania, de ha a hidat lerontja, azzal még nem megy tovább az útja?

Nem tudta. Megtette, amit Delibáb anyja a barlangban tőle kért, de hiába, hogy a hidat lebontotta, hiába, hogy a kulcsot a titkos ajtóba illesztette, s végtelenül forgatta, egyre csak az élettelen csendeség terjengett szét körülötte.

Hogyan tudott közben önmagához hűnek maradni, s az útján megakadva a saját sorsán mégsem fennakadni?

Úgy tudott magához hűnek maradni, hogy lett benne előbb a harag végtelen indulata, s lett körülötte aztán tündérek szép énekekkel enyelgő mulatsága, hogy a szelíd hangok hallatán az erős várkaput újra feszegetni kezdje, s ezzel a szép Delibábot éppen ködbe burkolózva is csak a maga nyomára vezesse.

Hogyan lett az éktelen haragból köddel ékes varázslat?

Először van a szomorúság. Aztán van a düh, amely lendületbe, megállíthatatlan lendületbe csap át. S aztán van a repülés. Amikor elenyészik benned a düh, s emelkedsz, aztán pedig hagyod, hogy a világ is emelkedni kezdjen körülötted. S amikor mindez zenében forogja ki magát, akkor minden együtt van, amiért a rock and roll egy haldokló világ megigazulása. Ami attól igaz, hogy nem akar semmit felmutatni, csak a tántoríthatatlan lendületet. A lendület pedig maga hit. Hogy van hova lendülni még. Hogy van hova emelkedni még. Hogy van hol egetverő mámort keresni még.

Hova volt még emelkednie Kampónak?

Delibábhöz.

Hova kellett Delibábnak alázuhannia?

Kampóhoz.

Mivé forogta ki magát bennük a zuhanás mámora és az emelkedés szépsége?

Tizenkét szál virágszállá. De bokrétába voltak azok kötve, s abban a bokrétában a titkos forma volt a sutba vágott vándor kegyelme. A virág gombjai négyfelé állottak, mindenütt három arany- és ezüstfonállal volt a fűzér átkötve, s benne egy gyémántkő rejtőzött, melynek világossága mellett Kampó belátta a titkos zár lyukát, mely olyan volt, hogy négyféleképpen lehetett a kulcsot beletenni. Elértette hát a virágfűzérből a nyitási módját, hogy a kulcsot a zárba mind a négyféleképp beleillessze, s azt a kulcsot mindegyik zárba illesztés-kor háromszor fordítsa.

Mi volt annak a gyémántnak a világossága, amelyiknek fénye a titkos tudás fényét Kampóban meggyújtotta?

Az bizony csakis az a világosság, amelyik Holdast előtt jártában-keltében a sötétséget felragyogtatta.

Miért volt erre a világosságra szüksége ahhoz, hogy az útján tovább juthasson?

Mert a sutba vágottak élettelen csendessége tátongott benne és körülötte, s bizony volt az a csendesség már annyira lételen, hogy a csend halott

5 Vö. Csuang-ce: II/3.

redőinek rajzait már csak a puszták fölött úszkáló tündérhajó siklása rajzolja át neki újra. A saját erejével lerontott híddal maga mögött, a kulcs végtelen forgatására sem nyíló kapuval maga előtt ő bizony Lételeországban járt, ahol sutba vágva bármeddig elidőzhet egy táltos, amíg a tündérek szavának érintése a várakozás végtelenségéből ki nem ragadja.

Azért volt hova felemelkednie Kampónak, s azért volt hova alázuhannia Delibábnak, mert Delibábot valami titkos bánat epesztette. Ha a bánat nem ezt tette volna vele, a lassan leszálló szürkületben a Tündérvár tetejére bizony ki nem állt volna, s ott lent a fehér ködbe burkolózó emberalakot ugyan meg nem pillanthatta volna. Megmondanád-e, mi volt az a titkos bánat, amelyről Delibáb soha nem beszélt, de ami a szürkületbe boruló Tündérvárban a falak tetejére hajtotta, hogy onnan ő egy virágbokréta mélyén egy kis gyémántkövel a szürkület kódéba burkolózó táltost szépen megvilágosodáshoz juttassa?

Megmondanám. Delibáb volt az, aki a Tündérvárba vissza csak úgy tért, hogy előtte még a verőfényes puszták fölött tündérhajóban úszkált, de arról a hajóról minden jó, s minden rossz földi gondolathoz is utat talált. Mert ment az a hajó olyan sebesen is, mint a gondolat, de a tündérben hiba ugyan nem esett. Azt viszont a világ fölött suhanó röptében ő azonnal meglátta, hogy Holdas bizony elveszett, s az Árkok Földjén a titoklátó öregek közt bizony nagy lett a rémület. Az a titkos bánat hát csak ugyanaz volt benne, ami a királyt is érte, s ami Kampót is a maga nagy útjára ösztökélte. Bizony Delibáb is csak Holdas vesztét siratta, s bizony ő is csak Holdas visszaszerzését áhította. A Tündérvár kapuját kinyitó tizenkét virágszál titkát is ő világította meg, s Kampót a tündérek várnagyának helyébe is ő segítette be. Segítette titkos tanáccsal, segítette őt sok-sok titkos varázsszerrel, segítette őt sok-sok jószágos bűbájjal. Akadt Kampó kezébe bárd, hogy vele hetet vágjon, s a maga mögött lerontott híd újra rendületlenül álljon. Akadt a kezébe síp, hogy abba hetet fújjon, s a hétélű karddal szétzavart várórségből azzal mindenkit újra maga köré gyűjtsön. Akadt a kezébe varázstükör, hogy abban a várnagy képére leljen, s azzal a képpel ő is csak eggyé váljon, s aki elveszett, annak a helyén ő mindent szépen bepótoljon. S Delibáb mindezt csakis azért tette, hogy Kampó hűsége a tündérek között tetszésre találjon, s amit Kampónak hinni lehet, azzal ő mind csak meghitt legyen.

Tudod-e azt, hogyan érthetem én azt, hogy Kampó a tündérek szolgálatát nagy örömmel ellátva bizony meghitt lett?

Meghiszem azt, hogy tudom. Ha ő meghitt, meghitt vagyok én is, ha ugyan bizony nem csalódom. A tündérek hitével meghitt táltosnak lenni annyi, mint a tündérek vigalmait zavartalanul látni: látni, milyen az, amikor a tündérek a madarak énekére táncolnak. Látni, milyen az, amikor a tündérek orsó módra pörögnek, s amikor már forgószelel módjára kavargognak, egyszerre csak boldogan tombolva a levegőbe repülnek. Mert meghittnek lenni annyi, mint minden tündéri bizalomra érdemesnek lenni. Mert meghittnek lenni annyi, mint a tündéri kövek pásztorává válhatni.

Mit jelent a tündéri kövek pásztoraként köveket görgetni?

Az csak annyit, hogy a kő kövön csak úgy maradjon, hogy előtte kő kövön ne maradjon. S amíg a kő kövön nem marad, kerüljön a tündérek elé gyémánt, amely emberi hűségéből forogta ki magát, amíg élelkelel élezve gördülte végig a maga útját. Kerüljön a tündérek elé szinarany, mely emberi boldogságból forogta ki magát, amíg a tündérek örömlükben orsó módra pörögtek, s aztán szélvésszé kerekedtek. Kerüljön a tündérek elé tiszta ezüst, amely igaz szeretetből termett, s kerüljenek gyöngyök és rubintok, melyek kövekkel gördülő drága útját a pásztor éppen csak úgy segítette, hogy közben az emberek irgalmát és háláját is beléjük hengergette.

Te is gyöngyöt járatsz éppen a háromkövű malommal, s jut azokból az igazgyöngyökből a tündérek elé is épp elég. Meghittnek ezzel te is csak meghitt lehetsz, ezen aztán nem is lesz miért, s nem is lesz kivel veszekedned. De ha Kampó meghitt lett a tündérek között, a hét hétnyi szolgálat elteltével Delibáb miért intette arra, hogy menjen tovább akár nélküle is, mert ha van feladat, ami igazán fontos az Ég alatt, s amit neki nem szabad az ő megszabadításával elodáznia, az éppen Holdas megkeresése lehet?

Mert Kampó akkor már hű és vitéz táltos is volt, de a tündérek meghitt szeretete neki is tündéri erőt adott, s így Holdas nyomába most már sikerrel eredhetett. Mert Holdast csak az találhatta meg, aki előbb az elrablóját is utolérhette. Holott ugyan az a bűbajos ember, aki Holdast a királytól elragadta, olyan ember volt, akit senki sem ismerhetett, mert ahányszor látni, ő annyiféle volt, s azt se lehetett róla tudni, hogy hol lakik. Mert Holdas elrablója bizony olyanforma volt, hogy ha keresik, nem találják, ha megtalálják, nem látják, ha látják, nem ismernek rá. Ezért Holdas nyomát csak az nyomozhatta ki, aki vizen túl volt, erdőn innen volt, hegyen alól volt, s völgyön felül volt.

Kampó pedig belehasadt már a lerontott híd és a ki nem nyíló várkapu között annyira Lételenország hasadékába, hogy ő bizony mindez egyszerre lehessen, hiszen ha ő oda hasadt, ahol a sutba vágottak ideje múlhatatlanul múlik, ő is csak hol volt, hol pedig nem volt. Volt ő hát a végtelen falban egy téglá. Volt ő lépcső, min felhalad valaki más. Volt ő ekevas, mely mélyen a földbe ás. Volt ő a csend, mely mindig enyhét ad. Volt ő a kéz, mely váltig simogat. Volt ő úgy, hogy legyen, s közben mégse tudja soha, hogy vanni éppen volna, ha ezt nagyon akarhatta volna.⁶

Miért madarak igazították Kampót útba, amikor már csak úgy sereglett körülötte a gondoknak az apraja-nagyja?

Volt ő hát a végtelen falban egy téglá. Volt ő lépcső, min felhalad valaki más ma. De ha felhaladt azon más, az a másik is csak ő maga volt, aki onnan más helyett, de maga helyett a magasból a madarak csivitelésével is csak bátran szólt minden más szó helyett. Szólt azokból a madárhangokból a föld alá rejtett várnagy minden szava. Szólt azokból a madárhangokból a magából kikelt lélek táltos magasságokkal lelkes szava. Szólt azokból a madárhangokból Delibáb tündér holdas paripát is a világra rúgató szava. Szólt a szarka, szólt a holló, szólt a fecske, s ezzel a szólással szólva, s ezekhez híven cselekedve soha nem telhetett ki csúful Kampó becsülete.

Ahogy a tizenkét holló égi sereglete őt a banyák véres kaszabolásától megvédte, miért a Fiastyúk szállt le a csirkéivel hozzá a beszélő füvek látására? Miért a magas ég csillagainak sereglete jött a tizenkét holló segítségének kiteljesítésére?

Mert az a tizenkét holló sem volt más, mint a tizenkét kőműves tündéri küldötte. Mert ahol ők a várfalak ormán tündéri muzsikaszót hallottak, onnan már a csillagokhoz is könnyen odaszólhattak. Hogy mutassanak bizony utat a szegénylegénynek. Hadd találja párját a mezitelen testére kötött, ködöket borongó fűnek. Lett is párja annak a fűnek, s az a fű a maga nevét is elmondta, s a maga erejét is szóba hozta. S ha az erejét szóba hozta, a kínokkal megszagattott, kard éleivel megvagdossott testnek is csak a gyógyulást kínálta. Hiszen ha a csillagok útmutatása Kampóhoz el nem érkezett volna,

az ő vére is mind egy cseppig elfolyt volna. De az a vér semmilyen malmot meg nem hajtott volna, hanem a bosszús vén Sivatag itala lehetett volna.

Ahogy a csillagok úttal utaztatták, s útmutatással kalauzolták, miért csak egy üggyel-bajjal kivájt fát talált, hogy abban evezhessen át a nagy folyón, ahol az ősz öreg halász a kunyhójában várta? Hiszen akit a csillagok kalauzolnak, az akár egy frissen épített, nem bizonytalanul ingó, hanem a vízen szépen sikló csónaknak a nyomába is eredhetne.

Mert az Ősz Öreghez meg csak úgy érkezhetsz, ha faragatlan farönk vagy, s hozzá még te is csak ugyanolyan egyszerű maradhatsz. De ha téli folyón kelsz át, éppen ugyan vigyázhatsz. Ha a szomszédaitól félsz, éppen ugyan figyelhetsz. Ha vendégségben jársz, éppen ugyan tartózkodhatsz. Ha olvadó jégen csúszol, éppen ugyan óvakodhatsz. Ha faragatlan farönk vagy, éppen ugyan egyszerű is maradhatsz.⁷

Honnan tudod, hogy Kampó öreg halászának szavaival az Ősz Öreg szólt?

Én csak abból tudom, ahogy őt megvendégelte, s aztán a szolgálat dolgában őt jó szóra érdemesítette, hiszen ezzel ő magát Kampó szemében máris az emberek halászává⁸ tette. Mert ahogy Kampó a haláskunyhóban frissen sült halat evett, azt is elmondta, hogy ő bizony szolgálatot keres. S erre az öreg halász neki szépen elmondta, hogy nehéz a szolgálatot keresőnek az útja, mert ha nem vigyáz, rossz helyre talál, s bizony sok hozzá hasonló jámbor szerzet rajtavesztett már az úri szolgálaton. Ha mondott erre valamit, hát csak annyit mondhatott, hogy a szolgálata akkor lehet a jóra érdemes, ha sokra nem vágyik, s közben éppen ugyan keveset akar.

Ha ezt mondta, akkor tényleg az Ősz Öreg bölcsessége szólt belőle. De miért nem jó sokra vágyani? De miért jó keveset akarni?

Azt csak azért jó, amiért az áramlást jó oktalan erőlködés és oktalan sürgölődés nélkül nézni, s ezzel is csak birtoklás nélkül alkotni. Cselekedve, de nem ragaszkodva. Éppen ugyan még a beteljesült művet sem féltve. Ami a miénk volt, azt meg nem őrizve, de azért ugyan el se veszítve.⁹

6 Vö.: Reményik Sándor: *Akarom*

7 Vö.: Lao-ce: 15. Lao-ce arról is beszél, hogy hajdanában az írástudók legjobbjai éppen azok voltak, akik észrevétlenek maradtak, s éppen ettől lettek a legcsodálatosabbak. Mert titokzatos erők hatották át őket, s ezért senki sem tudta kiismerni őket. Óvatosak voltak, mint aki télen folyamon kel át; aggodalmasak, mint aki tart a szomszédaitól; méltóságelteljesek, mint aki vendégségben jár; engedékenyek, mint a jég, amely éppen olvadni kezd; egyszerűek, mint a megmunkálatlan fadarab; mindent befogadók, akárcsak a völgy; és átláthatatlanok,

akár a zavaros víz. (Vö. még: Tökei Ferenc prózafordítása)

8 Vö.: Máté evangéliuma 4,19. Amikor Jézus a Galileai-tó mellett járt, látott két testvér, Simont, másik nevén Pétert és testvérét, Andrást. Ők halászok voltak, s amikor Jézus rájuk talált, épp hálót vetettek a tengerbe. Jézus épp hálövetés közben szólította hát meg őket, s csak annyi mondott: ha vele tartanak, akkor ő az emberek halászává teszi őket. A halászok ezt hallván azon nyomban otthagyták hálójukat, és csatlakoztak Jézushoz.

9 Vö.: Lao-ce: 2.

Ezt a tanítást tartotta szem előtt Kampó akkor is, amikor a Holdast elrabló bűbájost végre megtalálta?

Ezt. Ezért is mondta hát a bűbájosnak, hogy bérül ő csak keveset kérne, s csak azt is úgy, ha ebből valamit megérdemelne. Ezért is mondta hát a bűbájosnak, hogy ő csak kevéshez ért, de azért örömet tanul, s ha tud valamit, abban legfeljebb annyi tudás van, hogy szót fogadni szépen tudjon, s amit rábíznak, abból szépen mindent elvégezzon. Holott ugyan azt senki se hitte volna, hogy ő a világról csak keveset tudna, hiszen bárki láthatta volna, hogy a fecskék csevegését ő milyen szépen eléri. Hogy a gondjaira bízott lovak homloksörényét milyen szépen ostromra fonja, hogy azt suhogtatva az elkódorgókat magához bárhonnán visszahívja. Hogy a neki adott hamukenyeret a leggyönyörűbb fehér kenyérre hogyan változtatja. Hogy a küszöbbe döfött késével a bűbájos anyjának boszorkányos mesterességét megállítani milyen szépen megállítja. Hogy a hét nap szolgálat leteltével a bűbájostól éppen a ház legrongyosabb nyergét és kötőfékét kéri szolgálatának jutalmára.

Ahogy ezt a kérését Kampó előadta, a bűbájos úgy viselkedett, mint akit ott azon nyomban egy mérges darázs csípett volna meg. A szolgáját rögtön ördögfinnek titulálta, s őt átkozódás közben a hét szám megtanulásával is rögtön hírbe hozta. Miért nevezte Kampót ördögnek a bűbájos? Miért féltette benne azt, hogy tudja a hét számot?

Ördögnek csak azért tartotta, mert a más meghitt hitét meghurcolók a legkönnyebben már csak ezt kiáltják. De ettől ugyan bizony meg nem kell riadni, hiszen inkább csak az erdőkötet kell járni. S ott is ízig-vérig csak azt megérezni, hogy amit azokban az erdőkben lépten-nyomon Ördögsziklának neveznek, annak a sziklának a környékén érzed-e feltámadni a rejtve rejtő erődöt. Mert ha érzed, s azzal az erővel benned minden jó csak még jobbra fordul, akkor a benned tátongó úrbe ott már éppen a hetvenhét forgás táltos szédülete nyomul. Nyomul akár nyomtalan nyomon is. Nyomul akár úztön úzte kis sereggel. Nyomul akár éjten éjjel, reges reggel. Nyomul át az éren, át az áron. Nyomul fegyveres népű határon.¹⁰ S ahogy ezt a nyomot te megtalálod, máris tudván tudod a hét számot. S lehet is ettől félnie annak, aki Holdast az alvó királytól orvul elragadta. Mert ha Holdas újra velünk van, ő azt is tudja, hogy velünk lennie most úgy kell, hogy neki nem a fényben, hanem a sötétben kell járnia, de a sötétségben maga körül minden tájat szépen

meg kell világítania. Tudja, hogy neki a rejtőzés a jussa, s a Rejtett Ragyogás az örök sora, de ezt a sorát beteljesítve telhet csak ki az ő kimondhatatlan szolgálata. S ha kitelik a szolgálata, amely aztán nem ám a fényes úrnépek fényes szolgálata, hanem a folyó partján kivájt fa titkos egyszerűségének szolgálata, akkor a folyón egyre többen jutnak át a túlpartra. Átjutnak az Ősz Öreg kunyhójába. S ott eljutnak a frissen sült hal illatára. Ott eljutnak az egyet sem szóló, de minden lassan elmondó szó hallatára. Ott eljutnak a sokra nem vágyó, de mindig eszeden járó szolgálat tudományára. Eljutnak látni, milyen az, amikor a tündérek orsó módra pörögnek, s amikor már forgószél módjára kavarognak, egyszerre csak boldogan tombolva a levegőbe repülnek. Mert meghittnek lenni annyi, mint minden tündéri bizalomra érdemesnek lenni. Mert meghittnek lenni annyi, mint a tündéri kövek pásztorává válhatni.

Jóra fordult-e minden Kampóval attól, hogy tündérek tudományával lett gazdagabb?

Jóra bizony. Mert ahogy a bűbájost Holdasért vetélkedve úgy a földbe vágta, hogy ellenfele hónaljáig akadt be a saját udvarába, a banya pemetjét, gereblyéjét pedig a küszöbhez szegezte, megkeresni őt már ezzel is csak a hét szám tudománya kereste. De Holdasra felpattanva, az elrabolt táltost a király vitézei felé hajtva sem maradt ő segítség nélkül, mert ahogy a bűbájos magát kiszabadítván a táltosán őt már majdnem utolérte, ahogy üldözés közben a sikságon vágatott, azon a sikon maga előtt egyszerre csak egy végtelen tengert láthatott. Ennek a szépen nyugvó, még csak nem is mérgesen viharzó tengernek az ereje az üldözéstől a bűbájost azonnal el is rettentette, mert tudta, hogy ez a tenger a bűvös Delibáb bűvös teremtménye. Ahogy azt a tengert Kampó és Holdas száraz lábbal átlábalta, magam is csak éppúgy forgok az áramlásban, mert nem lel szilárd helyet a lábam. Azóta csak örvénylő tenger ragad magával, mert sodródok, nincs megállásom, de bizony állni sincs ám már hol megállnom.¹¹

Ha nincs megállásod, s ez volna épp a te örök hajthatatlanságod, akkor benned is jóra fordult minden, ami Kampót is csak meghitté tette. De Kampó meghittségét azért még ne hagyd szó nélkül, mert azt is meg kellene még válaszolnod, miért azt kérte a táltos Mátyás királytól, amit kért, amikor a Holdas lovát neki dicsőségesen visszahozta.

Megmondom én azt örömmel, de még szíves-örömet is. Lehetett volna neki jutalma a Holdasnak szerfölkött megörvendő királytól akár hét vármegye is, s köztük éppen ugyan bármelyik, amelyiket ő csak a kedve szerint

10 Vö.: József Attila: *A csodaszarvas*

11 Vö.: Lao-ce: 20.

magához szólít. De ha ezt a jutalmat kérte volna, akkor az ő szolgálata is csak úri szolgálatra jutott volna, s az Ősz Öreg szavának nem lett volna rajta semmilyen fogantatja. De ha téli folyón kelsz át, éppen ugyan vigyázhatsz. Ha a szomszédaidtól félsz, éppen ugyan figyelhatsz. Ha vendégségben jársz, éppen ugyan tartózkodhatsz. Ha olvadó jégen csúszol, éppen ugyan óvakodhatsz. Ha faragatlan farönk vagy, éppen ugyan egyszerű is maradhatsz.¹² Az egyszerűnél is egyszerűbbnek pedig magát ő azzal tartotta meg, hogy a nagy vigasság közben ő egyszerre csak eltűnt, ahogy Virág Péter¹³ is eltűnt, amikor körülötte a testvérei éppen faggyúval mécseltek, de ettől ugyan még nélküle is boldogan éltek. Eltűnt, hogy aztán a csaták forgatagában bármikor viszatérjen oda, ahol a kardja forgatásának megvan a maga soha nem múló haszna. Eltűnt s aztán a csatákban rendre fel-feltűnt, hogy ő is csak úgy legyen, hogy hol legyen, hol ne legyen, s közben néha itt-ott megvillanjon, s ahol villan, ott máris ellenséget aprítson.

Miért lett az, hogy aztán megint feltűnt, holott már mindenki elveszettnek hitte, s innen lett aztán a neve Táltos Tündérvitéz mindörökre? S mit tesz az neked, ha azt mondják rá: ő volna hát a Táltos Tündérvitéz?

Azt teszi ez nekem, hogy kettő az álom, de egyetlen a teremtés. Azt teszi ez nekem, hogy tudván tudjam: hosszú az utam, rengeteg az utam: s így bizony könnyörülettel, de könnyörtelenséggel is teljes az utam. Mert ahogy az őrzés könnyörületes, úgy vagyok könnyörületes én is. S ahogy az őrzés könnyörtelen, úgy vagyok könnyörtelen én is. Tudván tudva: ha Táltos vagyok, fohászok. Tudván tudva: ha Harcos vagyok, csatázom. De a fohászomban is ott van a harc. Egy fenséges harc az Égi Hadak Urával. Ahogy a harcomban is ott van a fohász. Egy könnyörtelen fohász az Öreg Isten Ostorával. A Táltos Tündérvitéz hétélű kardjának minden éle egyre csak a hét tudományát üzeni hát nekem, hogy harcom ettől is csak meghitt, s a fohászom ettől is csak meghitt legyen. S ami meghitt bennem, az a harcot és a fohászt egymással szépen, meghittem összebékítse, hogy a könnyörület és a könnyörtelenség bennem soha ne legyen egymás ellensége. Hogy egyszerre

lakozzon bennem a tündérek álmokat bíró gördülése, s az égi kövek világot szédítő gördülése is. Hogy bátran álmodhassam a víz csordogálásának álmát, s hozzá még a tűz ropogásának álmát. Hogy a tündéri álmokkal a magasba suhanó lelkek suhanásával hasítsak, holott ugyan közben a táltos álmokkal a csillagokkal szemező álmokban is égve égjek. S hogy a révüléssel réveteg álmok minden egyes suhanással suhanó álmának is egyre csak azt mondjam, hogy szálljon le, szálljon le közénk, ha mondom. Hogy szálljon le az arany csőre, de még a sárarany körme is, ha mondom. Hogy a körme is csak a szívem tárja ki, ha mondom. Hogy legyen kívül élni, ha élek, s ha élek, csakis vele éljek, ha mondom. Hogy legyen kívül égni, ha égek, s ha égek, csakis érte égjek, ha mondom.¹⁴ Azt teszi ez nekem, hogy Kampónak sem lehet más a titka, mint hogy meghitté őt csakis az tehette, hogy benne egyszerre került egymás mellé, s került meg egymásnak a táltos, a tündér és a vitéz dicső diadallal diadalmas természete. Mert egyszerre volt vele a hűség, a szeretet és a bátorság. A benne lévő hűség tüze táplálta a benne élő táltost. A benne lévő szeretet tüze táplálta a benne élő tündért. A benne lévő bátorság tüze táplálta a benne élő vitézt.

Hát, ha veled a Táltos Tündérvitéz tűnő tünékenysége éppen ezt teszi, hát így tedd rá, ha ő úgy tesz rá. Úgy tedd rá, ha így tesz rá. Ha fogva tart, csak fogjál rá. Ha elenged, engedd el. Ha elengedtek, ne hagyj el. S ha engem ugyan nem hagyysz el, leszáll hozzád minden tündérekkel suhanó, s csillagokkal szemező álom, ha mondom. Te is azért égsz, amiért Kampó ég, ha mondom. Neked gyullad hát az égve égő Kampó vitéz gyújtatlan gyulladó tüze, s neked nyílik a Táltos Tündérvitéz nyitlatlanul nyíló titka, ha mondom. S ha engem ugyan nem hagyysz el, téged már Kampó vitéz sem hagyhat el. Ott lesz a seregeid élén, csak szólítanod kell. Odaadom neked azt a sípot, amely valaha az övé volt, s amíg az övé volt, ezt kellett hétszer megfújnia, hogy az általa szétzavart tündéri várőrséget egyszerre csak újra összehívja, ha már a hidat maga mögött újra csak állni látja – mondta az Ég-Föld Szelleme.

12 Vö.: Lao-ce: 15. Lao-ce arról is beszél, hogy hajdanában az írástudók legjobbjai éppen azok voltak, akik észrevétlenek maradtak, s éppen ettől lettek a legcsodálatosabbak. Mert titokzatos erők hatották át őket, s ezért senki sem tudta kiismerni őket. Óvatosak voltak, mint aki télen folyamon kel át; aggodalmasak, mint aki tart a szomszédaitól; méltóságteljesek, mint aki vendégségben jár; engedékenyek, mint a jég, amely éppen olvadni kezd; egyszerűek, mint a megmunkálatlan fadarab; mindent befogadók, akárcsak a völgy; és átláthatatlanok, akár a zavaros víz. (Vö. még: Tőkei Ferenc próza-fordítása)

13 Vö.: Virág Péter (magyar népmese) – A zuhanás mesterségét a magá-

ének tudva a földet is kettéhasító táltos, Virág Péter visszaszerzi ugyan a sárkányok elrabolta lánytestvéreit és a sárkányok elveszejtette fiútestvéreit, de ezzel együtt is magára marad az övé között. Ahogy ez a faggyúval mécselők és boldogan élők vigasságán a saját testvérei között érzett magány elhatalmasodik rajta, éppen ahhoz az árokhoz vezeteti vissza magát az anyjával, ahol az a virág kinőtt, amelyet leszakítva és lenyelve az anyja őt világra hozta. Ahogy odaérnek, a föld már kétfelé is nyílik, s miután az anyjától elbúcsúzik, Virág Péter a kezét a lába szárára téve ugrik bele örökre az árok nagy mélységébe. (Illyés Gyula gyűjteménye nyomán)

14 Vö.: Nagy László: Kórus

CSONTOS JÁNOS

Mámor, mágia, magasság

Toót-Holló Tamás kőmisztérium-trilógiája

Alkotás és alliteráció

Kedvelem az alliterációt, mert a sorvégi csengőbongó rím alternatívájának érzem. Ha a rímet sikkes talján lovagnak képzelem, aki azúr egek alól érkezett a hollócímeres magyar király reneszánsz visegrádi udvarába, a szó elején csillanó alliteráció mintha valami ősbbről tudósítana. Nemcsak az elfojt kiirtott pogány hiedelemvilágról, nemcsak a szitokszóvá süllyesztett ázsiai eredetről (holott a görög hagyománytól és a nyomában járó latinitástól eltekintve szinte minden mai európai kultúra keletről érkezett, az ellenpont szerepét betöltő kereszténységgel egyetemben), hanem az irodalmi felfogás eltérő voltáról is. A rím – még ha a népdalok is átvették az énekelhetőség és megjegyezhetőség kedvéért, mint afféle hasznos csecsebecsét – a „csinált költészet” külső jegye, amely a bravúrt és a harmóniát (vagy épp az ellentmondást) egyesíti egyfajta poétikus poénhelyzetben; az alliteráció ellenben nem vár holmi csattanóra, ehelyett mintegy tézisként előre vetve üzen, nyílt sisakkal támad.

A modern, posztmodern és poszt-posztmodern irodalom programszerűen csupa meglepetés, meghökkenés, polgárpukkasztás (amihez persze művelt polgár is szükségeltetik, aki ismeri a normát, amitől a kreatív művész forradalmian eltér); míg a premodern írásmód nélkülözi ezt a flitteres neurózist. Nincs szüksége arra, hogy „eladja az árut”, hiszen a közös tudás jobbra állandó, ismert, köztudott, nem romlasztja meg a cikázó idő. A legendárium és a mágia közege ez: nem időtlenség, de majdnem az. A közös tudás teljesen elveszni soha nem tud, de képes átmenetileg feledésbe merülni. Naiv eposzok és naiv, nosztalgizáló történetírók tudósítanak e továtúnt aranykorról, amely mindenképp atavasztikus, de biztosan nem globális, hiszen a Földgolyó végtelennek tetsző tágassága miatt valaha éppúgy párhuzamos, provinciális tudások éltek egymás mellett, mint manapság, a fizikailag képtelenül összezsugorodott, de virtuálisan bejárhatatlanul kitágult sárteke korában. A résztudások persze minden időben szükségszerűen érintkeznek egymással, hat-

nak egymásra, merítenek egymásból – ám az egyetemesített, uniformizált mítosznak már csak azért is ellene volnék, mert akkor nem maradna tere és levegője a variánsokból és egyéni leleményekből építkező művészetnek.

Az alliteráció abban az időben, amikor nem silányult még ócska bűvészkekké meg a manierista akrosztichon másodfokú unokatestvérévé, egyfajta kivonatként, előzetes figyelemfelhívásként, tartalomjegyzékként funkcionált: figyelem, most a közös tudásból veszünk elő újabb fejezetet! A görögöktől a finnekig, Homérosztól a *Kalevaláig* mindenki közhelyszerűen tudta ezt, s még véletlenül sem értette félre. Amikor Toót-Holló Tamás az *Üsse kő* című „garabonciáskönyve”, illetve *A Kő Misztériuma* védjegyet viselő irodalmi „projektsomagja” mottójául a „mámor, mágia, magasság” hármas alliterációját választotta, úgy sejtem, a közös idő e már-már időtlen tartományára utalt. Alkotói szándékai azonban úgyszólván érthetetlenek és követhetetlenek, ha nem fejtjük fel az előzményeket, s nem definiáljuk, írjuk körül magát a jelenséget.

Próza és projekt

Nyilvánvalóan nem csupán egyszerű könyvírásról van szó. Persze regénynek regény, sőt alakuló-formálódó trilógia, amelynek az *Üsse kő* majd' hatszáz nagyalakú oldala az egész szövegtestnek csupán harmada; vagy ha a misztériumdramává átdolgozott – hasonló című, majd' háromszáz oldalas – pótkötet(ek)et is hozzáveszem, még annyi sem. A „csomag” tehát a következőképpen áll össze. Három prózakötet (*Üsse kő*, *Három a kő*, *Gördül a kő*) trilógiává kerekítve *A Kő Misztériuma* címen, egy (vagy három) misztériumdrama-kötettel, egy tematikus internetes könyvbloggerrel (www.usseko.blog.hu), illetve egy kapcsolódó közösségi oldallal (www.facebook.com/usseko) megfejelve. Utóbbiak nem komplementer vagy tisztán marketing szerepet töltenek be, hanem a prózaprojekt szerves részei, amennyiben a befogadást a mindennapi interaktív „webkettős” jelenlét, valamint a rockzene, a fotó és a mozgókép felé tágítják ki. Ilyen módon nemcsak a monstre kompozíció dúsul fel és gyarapodik, hanem konnotációi, visszacsatolásai is nap mint nap, folyamatosan megjelenhetnek a virtuális térben: a pillanatszerű állapotszerűvé változik.

De maradjunk a kályhánál. Bár a trilógia második kötetéből is ismeretesek már elkészült szövegek (többek között a *Magyar Napló* jóvoltából), egyelőre támpontként az *Üsse kő* ikerkötete áll a rendelkezésünkre. Ennek alapján pedig nemcsak a szövegalkotói, hanem a könyvészeti maximalizmus is rögvést a szemünkbe ötlhet. Miután tudomásom van róla, hogy az első kötet anyaga már jó ideje készen állt (és szó szerint állt), a kiadással való huzamos várakozásnak csakis finanszírozási okai lehettek – épp az említett maximalizmus jegyében, ami nem óhajtott a külső megjelenéssel kapcsolatban semmiféle kompromisszumot kötni. Egy krónikus válság sújtotta, viszonylag szegény (bár szellemekben gazdag) országban ez a makacsság üdítően kellemes kivétel. Aligha vitatható: a belbecstől függetlenül (vagy korántsem függetlenül) bibliofil bravúr jött létre. A maximalizmusban Toót-Holló Tamás konzseniális játszótársa az igényes és poétikus, színes és fekete-fehér természetfotó-anyagot jegyző Szondi György (költő, szerkesztő, műfordító, irodalomszervező, s nem mellékesen a könyvet gondozó Napkút Kiadó vezetője), illetve a könyvtervet és tipográfiát megálmodó Németh Csaba Elek, akinek feltehetőleg ez az első számú referenciamunkája. Különleges, fényes hatású matt papír, szitanyomás, prégeles (felületi formadomborozás) és stancolás (a borítónak a kívánt, szabálytalan formára való vágása egyedileg készített késformával) jellemzi a megvalósult közös művet. A kötetek természetesen keményfedelűek, a garabonciások mágikus fekete könyvét idéző fedélen süllyesztett aranynyomással olvasható a tipográfiai „brand” hívószerepét is betöltő, kalligrafizált kötetcím. Amilyenre pedig nem emlékszem a honi könyves praxisból: a fedelet két védőborító burkolja. A belső, rejtett, szürkés pergamenszerű borító hagyományosabb: széles fülszöveggel, már-már adatok nélküli szerzői életrajzzal (csak a születés helye és évszáma – Ózd, 1966 – szerepel), s a személyiséget a közönség alá besoroló, szimbolikusan „elkent” portréfotóval. A külső borító ismét fekete, belül stilizáltan szaggatott, a fedélen a vizuális citátum gyanánt olvasható *Üsse kő* feliratot jellegzetes piros kalligrafia és nyomtatott fehér betűs felirat (szerző és mottó) egészíti ki.

A fekete–szürke–fekete borítórendszer feltehetően az ősi magyar kozmogóniára, az életfa-modellre utal, Hermész Triszmegisztossszal – és Makovecz

Imre sevillei expo-fájával – összhangban: ami lenn van, az van fenn; a lombkorona tükörképe a gyökéretnek és fordítva; a sötétet mindig színezi a pokol tüzének pirosa és a mennybéli nap aranya, de mi is elvagyunk itt középen valahol egy óriás levélen, az emberéletnek nevezett szürkezónában. A könyvtestet stílszerűen piros és fekete vászon könyvjelzők teszik teljessé (aminek praktikus olvasástechnikai okai vannak), s ezen a ponton már az egészséges íróársi irigység is nyom nélkül eltűnik az emberből: lám, fekete-piros, papság és katonaság, vörös és fekete, vörös és fehér, minden együtt van, a szellemi létezés legalább modellszinten harmóniába rendezhető.

Akik járatosak a nyomtatott betűk tudományában (művészetében), talán értékelik, hogy a tipográfus mester a különböző funkciójú szövegtesteket *Alita Pro Regular*, *Garamond Light Italic*, *Helvetica Light* és *Octavian Mt Std* típusú metszésekből válogatta össze, de a hazai nyomdász szakma köreiben is mindenképp meglepetés az *1431 Humane Niccoli* betűtípus alkalmazása, amely tudtommal csak a tengerentúlon használatos. Utóbbi ugyan nem könnyen olvasható, időbe telik, míg a szem és az agy hozzászokik, viszont egyszerre idézi meg a krónikás kézírást s valamiféle tudatalatti vizuális idézetként a székely rovásírást. Mindezekkel együtt a projekt központjában vitathatatlanul a Toót-Holló-féle „testetlen” próza áll; minden külsőség ennek a recepcióját segíti és egyengeti.

Név és nevezett

Toót-Holló Tamás kétségkívül azonos Toót H. Zsolttal, illetve Tóth Zsolttal – habár ki tudja? A *Google* keresőmotorját, valamint a kölcsönös és egyértelmű hozzárendelésekben, szigorú irodalmi rekeszekben gondolkodó szócikkírókat és bibliográfusokat mindenesetre feltehetőleg az örületbe kergeti. A személyiség illetékesen megköszönése ez esetben nem esztétikai fogás, mint Fernando Pessoa-nál vagy Kovács András Ferencnél; s nem is intézhető el olyan biológiai közhellyel, hogy az emberi sejtek hétévente egytől egyig kicserélődnek. Ha nem tévedek, a változó-elúszó névhasználat sokkal inkább a távol-keleti filozófiák hatása lehet, azon belül is a taoizmusé, ahol az ember konkrét személyisége, így neve sem annyira központi kérdés, mint a dokumentummániás, bürokratikus nyugati kultúrákban.

A legutóbbi – jelenleg is használatos – „Holló” névelemben nem nehéz felfedezni a magyar őshagyomány kedvelt madármotívumát, amely aztán a nevezetes és nemes Corvin familia nevében és címeiben is felbukkan. Mintha a szerző az anyai név felvételével a mágikus „opus magnum”-hoz próbálta volna igazítani tűnékeny személyazonosságát. „Ez a név pedig az a hollófekete név, amellyel ezt a kötetet jegyzem. A név megváltoztatása amúgy az időről is szól” – nyilatkozta Toót-Holló Tamás, márpedig az időnek az életünkben, a lelkünkben és a gondolkodásunkban játszott központi szerepéről nem tudok vele vitatkozni.

A holló tágabb értelemben is csak újabb keletűen kapcsolódik a boszorkánysághoz és ördögösséghez – eredetileg lélekvivő madár, aki a világok között közvetít. Épp olyan, mint az emberek között a bő fekete lebernyegű, a Tejúttra utalva a falusiaktól tejet kérő mesebeli vándorlegény, a garabonciás. Az sem véletlen, hogy a vízözön után a holló volt az első állat, amelyet Noé kiküldött szárazföldnézőbe. A keltáknál a holló a fekete mágiához kötődik ugyan, ám például az észak-ázsiai mítoszok szerint ő vág csőrével lyukat az ég sátrán, hogy beáradhasson a nap fénye; ő lopja el az égitesteket az emberek számára, és ő tanítja őket a párosodásra is. A kamcsatkai korják nép egyenesen úgy tartja, hogy a Nagy Holló rendezte el a világot, és ők mind-mind tőle származnak – vagyis madarunk lokálisan a teremtő istenség rangjára emelkedik. A görög mitológiában a holló Apollón küldötte, s két holló segíti a germán főistent, Odint is. Azonkívül a „Holló” Ózd környékének palóc és barkó vidékein, a Hódos, de még inkább a Hangony völgyében (aligha függetlenül a mitikus vonatkozásoktól) fölöttébb elterjedt család-név. Ám ez már átvezet az előzményekhez.

Város és vidéke

Földik vagyunk Toót-Holló Tamással, mindketten Ózd szülőttei, s ez nem magánérdekű közlés, hanem a lényeghez tartozik. Én vagyok az öregebb egy gimnáziumnyi idővel, s ez sem érdektelen életrajzi adalék, hiszen a nyolcvanas–kilencvenes évek duplán számítanak: ez már egy félnemzedéknyi csúszás, ezért minden bizonnyal más a városélményünk is. Én középiskolásként még organikusabban benne élhettem a mindent meghatározó iparvárosi milió-

ben, akárcsak a kohászat működőképességének és örökkévalóságának bohó illúziójában – később már nem lehetett nem érzékelni a romlás és pusztulás fenyegető előjeleit.

Ózdot akkor is, később is fölöttébb sematikusán kezelte a haza és a nagyvilág: előbb a szocializmus haszonélvezőjeként, később a kapitalizmus áldozataként tartotta számon. Az igényes honi értelmiség sem igen tud azonban munkáspolgári mintaváros-múltjáról, a trianoni országcsönkítés sokkjából való kilábalásban játszott különleges úttörő szerepéről, az előző századforduló minőségi építészeti „boom”-járól, s még előbb a felvidéki vashámorok, „népi kohók” több évszázados konfúz múltjából kiemelkedő technológiai és életmódbeli bravúrjáról, e reform- és kiegyezéskori sikertörténetéről. Pedig az izzó vas, a hengerművek (meg a szorosán kapcsolódó bányászkodás) világának ismerete még a múlt század első évtizedeiben is a nemzeti kultúra szerves részének számított. Móricz Zsigmondot még regénykísérletekre is sarkallta a közeli rokoni szálak révén szerzett elementáris ózdi élmény (*Élet a kereszten; Jószerencsét*), a Rima-Murány Rt., a „Rima” nem marxista alapozású szociális modellkísérlete, amit a parasztság szemszögéből a szociográfus Szabó Zoltán vett aztán kíméletlen kritikai ösztűz alá – számtalan találó megállapítással, de összességében igazságtalanul (*Cifra nyomorúság*).

Az ózdi csodát művelő közép-európai szakembergárda (legyen szó bár építészetről, vasgyártásról, bányászatról vagy akár fúvószenéről) szinte kivétel nélkül „jöttment” volt: olasz, morva, cseh, szudétanémet, sziléziai, tót származék. A vasgyár egyes üzemekben egészen a harmincas évekig túlélte a rontott német és szlovák műszaki nyelvet, még tovább az elferdített szókinccs. Az etnikai keveredés gazdaságilag és kulturálisan egyaránt sikeresnek bizonyult, az ózdi vasmű és birodalma népjóléti csúcsként emelkedett ki a környező szociális lapályból; sajátos, részben átjárható ipari kasztrendszerre pedig alig néhány generáció alatt lelkes asszimilációs törekvésre sarkallta, az önkéntes elmagyarosodás felé terelte a sokfelől érkező monarchiabeli telepeseket.

A környező völgyek őshonos népe – a gyár vonzáskörzetében élő, soványan termő földjeit művelő, legeltető és fakitermelő kismemesi és szegényparasztság, amelyet sokáig csak naponta, idényjelleggel bejáró, nem az úrias gyári kolóniakon letelepített segédmunkásnak alkalmazott a mindenható „Rima” –

viszont akkor már évszázadok óta magyar (azon belül később palóc és barkó) tudattal élt. Ők kevésbé illettek a hierarchikus jóléti szisztémába, kultúrájuk is rurális volt, nélkülözötte a korabeli modernitást. (Ebből a feszültségből ácsolt teóriát a szociográfus Szabó Zoltán.) Mikszáth óta a palócok gondolatban mindig valahogy egy gyékényre kerültek a szlováksággal, a tót atyafiakkal – de ez a borsodi csücsök még a török-dúlás idején is őrizte katolikus és kálvinista identitását; evangélikusok csak a szláv és germán betelepülőkkel együtt érkeztek. Ez azért lényeges, mert a „hó alatt” áttelelő azonosságtudat pedig egy honfoglalás-kori előzményre megy vissza: a jászokkal együtt érkező úzokra, amely mesélő népnevet – kicsinyítő képzővel – Ózd nevében mindmáig fellelhetjük.

Látható tehát, hogy a kultúra ezen a tájon (is) úgy rakódott egymásra, mint a torta rétegei, vagy még inkább, mint Schliemann koronként kiásott földszávjai, amikor a homéroszi Trója nyomát kereste. A válság kultúrája elfedi a virágzás kultúráját, az asszimiláns kultúra a keresztény magyar kultúrát, a keresztény magyar kultúra az úzok elhomályosult ázsiai eredetű hagyományvilágát. Az őshonos elemekkel vegyülő kevert nép a génjeiben hordozza ezt a sokféleséget, s az országos és világtrendekből fakadó mai magárahagyatottsága még tanácstalanabbá és sérülékenyebbé teszi, mint a haza más vidékein élő populációkat. A „népek ózdi kohója” végeredményben olyan magyarokat állított elő, akik nem igazán értik már, honnan jönnek és hová tartanak – s ebben az időben való pusztai vándorlásban sem a mindenkori politikum, sem a tudományosság nem orientálja őket megfelelőképpen.

E hányatott ózdi sors egyfajta szellemi vákuumot, kulturális éhséget eredményezett. Míg például a szomszédos (Trianonban két országba szabdal) színmagyar Gömör néprajzilag és érzelemlagát tekintve is mindmáig viszonylag egységesnek tekinthető, Ózd szűkebb vonzaskörzetében meg-megújuló törekvéseket tapasztalni a hiányzó vagy elsüllyedt mítosz újratemtésére. Nem olyasmikre gondolok, mint az Árpád-kori „Vasvár” legendájának többek általi újrajrási kísérlete – bár maga a név is érthetően megindítja a történelmi fantáziát egy későbbi kohászvárosban. (Ostrava környékén filmrendező is akadt, aki a modern kori nehézipar legendás múltbeli meghosszabbításaként föld alatt munkálkodó demiurgoszokat, Héphasztosz-szerű vasisteneket álmódott a mitikussá stilizált sziléziai tájba.)

A regionális mítoszteremtési kísérletek sorában megemlíthető az ugyancsak ózdi születésű Haklik Norbert, aki *Világvége Gömörlúcon – Magyar Kalendárium* című és alcímű novellafüzérében (nem is leplezve, hogy a mikszáthi tradíció ezredfordulós változatát kínálja) tette szimbolikus helyszínné az Ózd vidéki falvakat és jellegzetes tájakat. De még inkább az ugyancsak ózdi Paál Zoltán, aki arvisuráival (igazsólásaival) nem kevesebbet állított, mint hogy a modernitással elenyészett, több évezredek őshagyomány, a finnugor medvénekekkel és medvetorokkal való kontinuitás épp Ózd környékén, az úzok földjén élt lappangva tovább, s a kapcsolattartás a magyar óhaza és újhaza között még a középkorban is mindennaposnak és menetrendszerűnek számított. Aki beleolvassza a kétkötetes *Arvisurába* vagy a *Vérrel pecsételve* című vaskos Paál-kötetbe, óhatatlanul zavarba jön, hiszen a mohamedi mintára kiválasztott „rovósámánnak” sugalmazott szöveg (amely önmeghatározása szerint sem szépirodalom, hanem valamilyen tradicionálisan kanonizált összmagyar krónika) sem a posztmodern, sem az ezotéria untilig ismert kliséihez nem köthető. Viszont Ózdon immár több évre visszamenő, virágzó Paál- és *Arvisura*-kultusz van, konferenciákkal, táborokkal, városközpontban felavatott emlékművel – vagyis az igény a hiányzó mítosz iránt égetőbb, mint valaha. Ennek az igénynek pedig sejtelveim szerint kulcsszerepe lehet a Toót-Holló-féle kőmisztériumnak a fogantatásában is.

Robot és repülés

Földik vagyunk Toót-Holló Tamással, azonkívül valami titokzatos módon, búvópatakszerű párhuzamos pályát is futunk a média mostoha és kegyetlen világában. Mint olyan megveszekedettek, akik úgy gondoltuk, hogy írásból és szerkesztésből szeretnénk eltartani magunkat és szeretteinket, jócskán van részünk előre megjósolhatatlan szakmai fordulatokban: irodalmi folyóiratok, bulvárlapok, polgári orgánusok, heti magazinok, tévéműsorok, világhálós fórumok és hírgyári feladatok helyettesítik a sebesen futó mérföldköveket. Mivel kreatív dühünk és grümdolási mániánk évtizedek óta nem látszik csitulni, olykor meghökkentő módon vezetői székben is találjuk magunkat; előfordul, hogy alapító főszerkesztőként. Ezek a heroikus kísérletek a posztmodern utáni érában jobbára szükségképpen bukásra vannak ítélt-

ve, de a pesszimizmus nem vesz tartósan erőt rajtunk. A sajtóvilág hiábavalóságaiból ebbe a gondolatmenetbe csupán annyi tartozik, hogy a napi taposómalom óhatatlanul éltető energiákat von el az irodalmi ambíciók kiélésétől, a szépírói alkotómunkától. Az *Üsse kő* ennek az örökös siránkozásnak, ócska ürügynek az élő cáfolata: lám, a robot mellett is lehetséges komoly literátori teljesítmény, kreatív repülés.

Az egymásba indázó pályák állomásaiként több hamvába holt közös kísérlet mellett emlékszem hírügynökségre (*MTI*), hírmagazinra (*Heti Válasz*) és folyóiratokra (*Magyar Napló*, *Polisz*) egyaránt. Utóbbiban párhuzamos rovatot is vittünk: az én *Verslesem* megmaradt szórakoztató szándékú kritikai lektűrnek, az ő *Prózaporondjából* – amely később a *Napút*ban teljesebben ki – önálló, irodalomtörténeti igényű kötet kerekedett. (Lám, már akkor is az alliterációk...) A kolléga annyiból is komolyabb ember nálam, hogy irodalmi doktorátust szerzett – a *Napos oldal* és *A megnyugvás ösvényein* miatt az én szívemnek is kedves – Karácsony Benő írói munkásságából. (A disszertáció könyvformában *Széttagozott ösvény* címmel jelent meg.) A letűnt évezred vége felé közös antológiában is vállaltuk egymást *Provincia Nostra* címmel, Kálnay Adéllal kiegészülve. (E szereposztás miatt a társulat nem nevezhető triumvirátusnak.) Az ózdi mítoszeremtési vágy akkoriban még nem lángolt különlegesebben magas hőfokon: rendhagyó könyvbemutatónkra, amelyet országos szocreál képzőművészeti performansszal körítve a fütetlen *Kék Acél* étteremben tartottunk, csak úgy futólag, rosszálló arccal kukkantott be az akkori értetlen polgármester: mit akarunk mi ott; miért nem örülünk a szerencsénknek, hogy még időben a székesfővárosba távozhattunk?

Toót H. Zsolt (akkori nevén) e kollektív kötet borítóján és „körkörös” vallomása címében (mind egyikünket a másik kettő interjúvolta) azt osztotta meg az olvasóval, hogy „a város nevének hallatán azonnal a múltba képzelem magam”. Vagyis a mítoszeremtő indíttatásnak már 1997-ben is készen kellett lennie, csupán a megfelelő forma váratott magára. Az interjúból az is kitűnik, hogy Ózd-élménye főként tájélmény, *Pályaháborgások* című debütáló regényének csupán a keretét és terepét, s nem a cselekményét szolgáltatja, és a hegyek „rendes” meg a rozsdáövezet rendhagyó romanticizmusát a határsértés szándékának jegyében dúsította fel a kalózá-

diós és ufonautás fiktív motívumokkal. (A nem éppen realista indíttatás ellenére mégis átjött a regényen a rendszerváltó „filing”: Nagy Atilla Kristóf annak idején azt írta róla az *Élet és Irodalomban*, hogy ha valaki meg akarja majd idézni a kilencvenes évek első felének hazai „lelki” valóságát és hiteles közérzetét, többek között a *Pályaháborgások*ba kell belelapoznia.)

A szerzőnek a határsértés, a határátlépés már akkor is éltető és mozgató eleme volt. (Később az *Apasorban* című novellafüzérében annak a túréshatárait feszegette, mennyire képes elviselni egy női magazin gyakorlatias olvasóközönsége egy bár „témába vágó”, mégis szépirodalmi igényű tárcasorozatot.) A korai prózai munkák összekapcsolódtak azzal a (saját megfogalmazásával) „bágyadt és beteges” stílus mintával, amit akkortájt Szomory Dezső, Molnár Ferenc, Somlyó Zoltán, Szép Ernő – tehát csupa „kávéházi író” – nevével fémjelzett. A „dandys” stílus iránti, némiképp modorosságra csábító vonzalmát (talán az intenzív Karácsony Benő-élmény hatására is, akit ugyancsak finom, de minden fellengzősége nélkülöző „kisrealista” írásmód jellemzett) Toót-Holló Tamás idővel levetkőzte: rájött, hogy a prózáíró által teremtett mítosznak nem külsőségekben kell megmutatkoznia, hanem belülről kell sarjadnia. Egyebek között Szentkuthy Miklós, Hamvas Béla, Weöres Sándor lettek a mesterei a „repülésben”. Miután pedig ehhez a belső mítoszképzéshez – tizenegynéhány év múltán – megtalálta az adekvát formát, egy egészen másféle stílusesszéményt is rendelt hozzá.

Mítosz és módszer

Adódik a kérdés: miért éppen a kő? Miért nem mondjuk a vas, ha már úgyis annyi szó esett Ózdról? Nem mintha a kő számomra nem volna kedves (további pályáivbeli párhuzamosság, hogy építészeti filmsorozataim egyikének a *Kő kövön*, másikának a *Tizenkét kőműves* címet adtam). Hogy, hogy nem, a Toót-Holló-féle univerzumban is kiemelt szerepet játszik a közismert dévai népballada, *Kőműves Kelemenné* borzongató története, de a szerző – akár csak korábbi műveiben – itt is szabadon válogat a rendelkezésre álló mitológiai inventáriumban, mindenféle népek mítoszaiból merítve; bár nem kétséges, hogy a vezérfonala Ipolyi Arnold másfél évszáz-

zados, klasszikus *Magyar mythológiája*. Persze értem én; a kő olyan, mint a műépítészetben a téglá: egyesíti magában a földet, a vizet és a tüzet (a négy főelem közül csak az eget nem), a kőnek köze van a felszínhez és a mélyhez, ráadásul valaha jó eséllyel szerves volt, csak mi ragaszkodunk makacsul és tudatlanul a szervesen voltához. Kőbe vésték a törvényeket, kőtáblákra a *Tízparancsolatot* is. Jézus Krisztus is kősziklára építette egyházát...

A kőmisztérium (amely már az első kötet belső címlapján is bátran, sőt vakmerően, a halandók esendőségével nem számolva beigéret trilógia formáját ölti majd: az *Üsse kő* után az alkotói tervek szerint a *Három a kő*, majd a *Gördül a kő* következik) voltaképpen végtelenre nyújtott kőkorszak, amelynek ez az összegző mű a mindent magába foglaló enciklopédiája. „Posztmodern pikareszkregény és rock and roll tündérmese”, ahogyan a harsány könyvterjesztői zsargon állítja. S igen, a trilógia harmadik kötetében valóban a *Rolling Stones* rejtőzik, a *Gördülő Kövek*, mert a mítoszgyűjtemény afféle kisgömböcként még a rockmítoszokat sem átallja bekebelezni.

A mitikussá növelt „magos Déva vára” a hét rendbeli úton való jelenések origója, egyfajta világfókusz, ennél fogva minden konnotációban és asszociációban illetékes. „A magos Déva várát felépítő kőművesek és a tetejetlen fa ágáról az omló köveket fellelkesíteni alázuhanó garabonciások számomra ugyanannak a rendnek az őrzői. És ezt a rendet nem lehet tanítani. Nincs rajta mit tanítani. Meg kell őrizni, s fel kell mutatni, hogy létezik” – vallja az író. Ebben a felmutatásban a narrátor garabonciás keze alá dolgozik Lao-cetől Nietzscheig megannyi filozófus, Weöres Sándortól Pilinszky Jánosig megannyi poéta, Krúdy Gyulától Nagy Lászlóig megannyi garabonciástudor, Müller Péter Sziámitól Grandpierre Attiláig megannyi mágikus dalszövegíró. De neki segít még a folklór és az etnográfia is: tessék csak, tessék, szemelgessen belőle kedvére...

A létrejövő – egyszerre zavarbaejtő és magával ragadó – lüktető szövegfolyam valahol abban a verbális univerzumban van jelen, ahol Juhász Ferenc *A szarvassá változott fiú kiáltása a titkok kapujából* című korszakos költeményének és Weöres Sándor *Bolond Istókjának* a nyelve: e halmazok metszetét kívánja adni. Uralkodó tónusa a regölés, a bájolás, amely olykor mantraszerű krónikás dikcióvá válik; máskor archaizáló költészetté, makámává; az összehatás pedig olyan rituális szöveg képzetét kelti,

amelynek rítusa úgyszólván a szemünk előtt formálódik. Ezek hullámozása pedig hasonlatos a régi magyar gondolatritmushoz, mondatritmushoz, egyfajta lamentáló prózavershez; tudatosan használt prózapoétikai eszköze a monotónia, amiből azonban – miként a samanisztikus szertartásoknak is szabott idejük van – az írónak időről időre ki kell zökkentenie a megbüvölt olvasót. A sokféle forrásból merített anyag stiláris egyesítése erős világszerkesztő hajlandóságot és elszánást kíván, s mivel (közelítő definícióval) itt mégiscsak egy középkori misztériumjátékokat meghaladó (ál)tudományos, tekintélyes jegyzetapparátussal dolgozó „meseeposzról” van szó, a József Attila-i komplex képalkotás analógiájára jobb híján be kell vezetnünk a „komplex mesealkotás” fogalmát.

A módszer e tekintetben két fő pillérré épül: egy szerkezetire és egy nyelvire. A szerkezetet (nem utolsósorban a trilógia teljes ismerete nélkül) ehelyütt nem elemezném, csupán az egymást kiegészítő fragmentumok szövegszervező metódusát említeném meg. Az alliterációhoz hasonló nyelvi fogás viszont az ikerszavas fejezetcímek szisztematikusan használata: *Telis-tele, Ízig-vérig, Térülve-fordulva* stb. A bőséges jegyzetapparátus (amely néha kifejezetten szépliteratúrai remekelés is egyben) következetesen a *Moréna* élőfej alatt fut; a tartalomjegyzék formázott lapjai, tipografizált kiemelései újabb képzetársításokat indító kisesszéknek is beillenek. Valami olyasmi született, amelynek leírására a „műfajteremtő” jelző szegényesnek tűnik: otthonosnak, ismerősnek tetsző rendszer, mégis csupán önmagával meghatározható.

A használt nyelvet tekintve a szerző egy lapinterjúban „tudatáramlást” emleget, ami negyvenéves kora körül kezdett „szóhoz jutni benne”. Az én szóhasználatomban ekkor kezdett csírázni Toót-Hollóban a belülről sarjadó mítosz, amiből lehetett volna ösztönös, tudatalatti próza, kontrollálatlanul áradó szöveg is, de Toót-Holló erudícióra való hajlama ezt az ihletet megfegyelmelte, kanalizálta. A tudatregény-jelleg, a verbalizmus mint könyv- és történetformáló erő ennél fogva nem az egész kompozícióban, hanem csupán a gondosan pozicionált szövegrészekben jelenik meg. Ehhez az író „anyanyelvi szintre” emelte a mindannyiunkban ott lapangó ősi magyar beszédritmust, a ráolvasásokból és kántálásból ismerős, a lélegzetvétel ritmikáját idéző ismétlődő szerkezetet, az „igéző zsongást”. Mindez

idővel az egyhangúság álmosító reflexét indítja be a mai olvasóban (az altató műfaja kifejezetten erre a fiziológiai rutinra épül), a sorjázó szövegrészek hatásukat tekintve kioltják egymást, ezért „fogyasztásuk” épp olyan kis dózisosokban javallott, mint a Bibliáé, amelyet ugyancsak nem egy ültő helyben „olvas ki” senki.

A „metafizikai pikareszk” meghatározással a magam részéről vitatkoznék: ez kicsit felületet karcoló, körútias fogalmazás ahhoz a nagyszabású kísérlethez képest, hogy a különféle mítoszok motívumait a monstrozus mű összegyűrja, s egy feltételezett (elveszett? sosemvolt?) ősmítosz részeként vagy elágazásaiként találja elénk. A fényképekkel felerősített lebegő összhatás állítólag a taoista szellemiséggel átítatott szellem kalandja – ezt nem tudom megítélni, nem lévén járatos a taoista fotótörténetben. Azt azonban érzékelem, hogy a temérdek önként vállalt megkötést (hiszen az író ahányfajta kölcsönelemet, vendégszöveget alkalmaz művében, annyi idegen koordinátarendszerben kell korrektnek és kompatibilisnek lennie) a Toót-Holló-féle határátlépési elmélet és gyakorlat ugyanazzal a gesztussal mindjárt fel is szabadítja. Megszületik nyomában a motívumszabadság, az asszociációs szabadság, a filozófias szabadság. Már-már parttalanul, hiszen az idő börtönőri szerepe előzékenyen ki van iktatva a történetből.

Ebben a lubickoló alkotói szabadságban és szabaddosságban az ősmítoszok világán túl markánsan felsejlenek a tradicionalista filozófusok árnyai is: Julius Evola, René Guénon, Frithjof Schuon, Titus Burckhardt; vagy magyar közegben maradván Hamvas Béla, Karácsony Sándor, Várkonyi Nándor. Érdekes viszont, hogy a tradicionalista filozófusok – Hamvas kivételével, aki viszont merőben másra használta a novella- és regényműfajt – nemigen írtak szépprózát, így Toót-Holló lényegében járatlan utakra tévedt.

A kőmisztériumban a rockzenei utalások rendszerre a szerző szerint azért egyenrangú a filozófiai utalásokkal, mert a rockzene egyfajta legalizált transzállapot a modern világban, s mint ilyen, szinte az utolsó maradványa a samanizmus, az animizmus és a totemizmus lélekutazó, szent révületeinek. A rockzene tudományában és élvezetében mindig műkedvelő voltam és maradok, ezért ezt a tényállítást becsületszóra elhiszem: valószínűnek tűnik.

A keleti hatások közül kiemelkedik a Tao, amely köztudomásúlag ürességet prédikál (állítólag a bol-

dogító hatású ürességélményt ehelyütt a tipográfiai megoldások teszik végeérhetetlenné; ami szerintem meglehetősen üres kijelentés), a téren és időn kívülség illúziójának felkeltése viszont legitim irodalmi célkitűzés lehet – magam is nekirugaszkodtam néhányszor e törekvés parlagiasabb változatának a költői parafrázis sportágában. Lényegesebb, hogy a magyar népmesékben és népdalokban valóban megőrződött-e az a bizonyos közös, „rejtve rejtező” tudás, amit eleink már az ősi magyar eposz buzgó és sikertelen kutatásakor feltételeztek, ám amelyet nekünk – más, szerencsésebb közép-ázsiai és észak-európai társnépekkel ellentétben – nagyítóüveges detektív módjára, már Arany János óta elszórt nyomelemekből kell összeraknunk. Toót-Holló Tamás rekonstrukciója épp emiatt nem kizárólagos, de lehetséges megoldásnak tetszik.

Mese és misztérium

A népmese, a népdal, a népballada a misztériumból csapódott ki, párolódott le. Logikus „lekerekítő”, „kikerekítő” lépés volt hát, hogy Toót-Holló Tamás egyúttal a garabonciáskönyv misztériumváltozatát is megalkossa és kiadassa. Ez a rituális színház, liturgikus dráma sokszoros hármasságokra épül; a már emlegetett alsó, középső és felső világoknak tehát a mozgó díszletben is meg kell mutatkoznia. A színpadi verzióban a különböző világok között közvetítő garabonciás hősök (Göncös és Gubancos) mellett felbukkannak tündérek és bolygó lidércek, kőművesek és planétaistenek, árkok barázdálta arcok, valamint kövek, kövek, kövek: gördülők, omlók, ébredők és kövön maradók. A dramatikus változat végleges szövegének kialakítását „olvasópróbák” előzték meg, hogy az író a kiejtés szempontjait figyelembe véve alakíthatassa a színpadra szánt szöveget.

A hét rendbeli út teátrumi bejárása legalább olyan költséges színpadtechnikai bravúrokat igényelne, mint amiket a könyvtervezés során kellett és kell mozgósítani. A szerző – a rím, ritmus és rítus hármassága jegyében – a „pótkötetet” esszészzerű instrukciókkal látta el a könyvdráma jövődi színreállítóinak címezve, kiterve a tudatáramból és a beavató szöveg műfajából fakadó scenikai nehézségekre, a ritmizáló célzatú zene, az alkalmazandó bábok és videotáblák nélkülözhetetlen szerepére. Első pillantásra nem is a mindehhez megkívántatott méregdrá-

ga masinéria, hanem a dramatizált mű sok-sok órás időtartama tűnik a bemutatást megnehezítő körülménynek, hiszen a teljes, hűzatlan produkció alighanem wagneri türelmet igényelne a máshoz szokott publikumtól. A rendhagyó, unikálisnak is mondható kihívással hazai viszonylatban talán *A szarvassá változott fiú* történetét autentikusan filmre vivő Vidnyánszky Attila volna képes leginkább illúziókeltően és érvényesen megbirkózni.

Mélység és magasság

A misztériumjáték és maga a kőmisztérium-trilógia is az Ég és a Föld, magasság és mélység szövetségét, a megbomlott idillt s az idill visszaállításának potenciális, mágikus módozatait járja körül. A körülöttünk és bennünk ma is tapasztalható tökéletlen világrend (hogy amit felrakunk estére, leomlik a reggelre, s amit felrakunk reggelre, leomlik estére) az ősi tudás szerint nem természetes, hanem elfajulás a normális állapottól. A Kőműves Kelemen-i példázatot ezért akár globális, apokaliptikus katasztrófavízióként is olvashatjuk. A dévai vár Toót-Holló Tamás látomá-

sában ez a megreparálendő univerzum, ahol az Ég Kövei a bolygók; s ebben az univerzumban a papi, hadvezéri és varázslói „táltostudást” még egységben őrző garabonciások hivatottak arra (a lidércekkal karöltve), hogy az alsó és felső világ közötti „béketárgyalásokon” közvetítsenek, „zendülni tanítsák a még lélekkel lelkes köveket”.

A garabonciásregény így egyúttal az esendő-haladó ember, az emberiség lehetséges küldetését is tisztázza: örök átmenet, örök közvetítő vagyunk a teremtett világ tényezői között. S közvetítő egy más síkon a földi világok, Kelet és Nyugat kultúrája között is, miként a néphagyomány parasztszekéren, forgószelektől kísért vándorló garabonciását Weöres Sándor az ő *Bolond Istókjában* szerepelteti. Toót-Holló Tamás nem hozhatta és hozhatná létre nagylegzetű művét, ha – Weöreshöz hasonlóan – nem jellemezné a minden csapáson és nehézségen átgázoló ontológiai optimizmus. Kőmisztériuma (jóllehet nem is állhatna távolabb a lebutított hollywoodi sémáktól) garantáltan „happy end”-del zárul: műve végén az Árkok Völgyében immár kő kövön marad, miközben osztályrészünk lesz a mámor, a mágia és a magasság.

OLÁH ANDRÁS

visszaengedlek

*az éjszaka árulkodó nyomai
reggelre elhervadtak testeden
a zuhany alól kilépve
együtt lúdbőröztem veled
a csendünkről beszéltem
a vágy konok elszántágáról
kerültem az öncsalást
ahogy a vakond a fényt
de gyengeségem rosszkor szólalt meg
lelkiismeretnek hazudta magát
most már kisírhatod magad
visszaengedlek az emlékek közé
ahol az utolsó mondat fölösleges*

határviták

*benned zsugorodva összeérnek
felolvadnak a didergő érvek
szétteríti kint a reggel a fényt
jégvirág-tüskés ablak ad reményt
foghíjas utcán részeg szél sziszeg
csontra vetközteti álmod a hideg
gyarló magányod iszonyodva retten
maradsz önkéntes háziőrizetben
– vérszegény közöny űzi a telet
véled a halál rázott most kezét*

ÉBERT TIBOR
F. F. agóniája

F. F. gőgös
 F. F. öntelt
 kimondva
 in medias res
 F. F. jós
 mindentudó
 (mert ugyebár
 „A történelemnek vége”
 s előttünk „Az utolsó ember”
 az ember az utolsó)
 F. F. téved
 persze
 tévedni emberi dolog
 tévedett
 hamisítva meghamisítva
 a históriát
 az ember történetiségét
 a létezést
 saját magát
 („A történelemnek vége”
 itt áll „Az utolsó ember”
 a homo sapiens
 az ember az utolsó
 a csodakreáció csodahomunculus
 a csodahomlokú
 a marxista posztmarxista
 konzervatív liberális posztmodern
 sakálüvöltés kutyadal
 jövőnkféle kotyvalék
 filozófiai süvölvény
 posztplatóni kitüntetett
 barlanglakó szelidítő
 önmaga renegátja
 saját csődje)
 „A történelemnek vége”

s íme itt az utolsó ember
 a felsőbbrendű élcsapat
 nosztalgikus emlékezetként
 meg a fel nem világosított
 primitív szolgatöbbség
 alacsonyabbrendű nép
 a nemzet a világ
 vár megbocsátásra megtérésre
 mint ama canossai henrik
 szolgálatra elfogadásra
 bocsánatra...
 F. F. új világrend apostola
 tévedés nagy vesztes
 alkalmatlan szerepváltozás
 szerepcserére premisszák
 konklúziók egyenletek
 következményeire
 tévedések víg- és végjátéka
 trapézzról lezuhant csillag
 attrakció tragikomédia
 feslett kutyaének
 Ó... agónia agónia
 F. F. hiteles agóniája
 agóniák bizonyossága
 mert
 („A történelemnek vége”
 s előttünk „Az utolsó ember”)
 fény- és árnyékmagának agóniája
 agóniája...
 ... ..
 A világ nem vált paradicsommá
 s a történelemnek sincs vége...
 tragédiák
 soroza-
 ta ta ta ta ta

VIGH PÉTER
Félreérthető dicséret?

**A szlovák ethosz összeolvasása
 Lovik Károly műveiből**

Elemzésemben arra teszek kísérletet, hogy Lovik Károly kisprózájából – különös tekintettel az *Egy falu*¹ és a *Tótországban*² című novellákra – egy olyan képet olvassak össze a tótokról, ami látszólag, egyes részeit tekintve degradáló, sőt akár sértő is lehet egy szlovák olvasó számára, összességét tekintve azonban pozitív és nyitott. Legyen ez a dicséret akár az író, akár a szöveg szándéka, nem tárulkozik fel első pillantásra, ugyanis a befogadói értelmezést a történelmi tapasztalat és az azóta ráakadó szövegek terhelik. Mégis amellet fogok érvelni, hogy a bemutatásra kerülő szövegek egy „félreérthető dicséretet” tartalmaznak. Nem véletlenül írtam összeolvasást és nem kiolvasást, ugyanis minden erőfeszitésem ellenére az interpretálók leinthezik a megközelítésemet, s nyugodtan állíthatják, hogy az elénk álló képlet még mindig inkább negatív. Kiolvasni a megfejtéseket, a megkérdőjelezhetetlen biztosságú jelentéseket szoktuk, így akarva-akaratlanul is vagy-vagy viszonyba állítanám a kérdést, miszerint pozitív vagy negatív a kép. Ehelyett egy, a kombinációkból adódó értelmezést kínálok. Bevonom a vizsgálódásba Lovik egyes életrajzi momentumait, valamint a történelmi referencialitás egyes pontjait, ezek azonban elsősorban olyan mankók és illusztrációk, amelyek véleményem szerint nem gyengítik, hanem erősítik a szöveg irodalmiságát.

Az 1888/89-es iskolai tanévben Rauchbauer József, a pesti piarista gimnázium mennyiségtanára megbuktatta a 6. osztályos Lovik Károlyt.³ Bárki,

aki küszködött valaha a matematika Molochjával, az tudja, hogy ez roppant kellemetlen pillanat egy diák életében. Ha ehhez hozzávesszük, hogy apja 1883-as halála⁴ óta félárva volt, akkor kezdenek kirajzolódni előttünk az okok, hogy miért került a fiatalember Eperjesre. Még feltérképezésre vár a család felföldi ága, de Lovik szövegeit és tudásanyagát ismerve biztosan kijelenthető, hogy volt kötődése ehhez az országrészhez. Nemcsak megírni szerette a tájat és embereit, de megélni is. Évente átlagosan kétszer, de gyakran többször is megfordult a Tátrában.⁵

Először az *Egy faluval* foglalkoznék, aminek a története röviden összefoglalható. Hizsnyón,⁶ az elmaradott és szegény faluban bolt nyílik, ahol a kereskedő egy díszes koporsót is eladásra kínál. Az ára miatt a faluközösség csak együttesen tudja megvásárolni, majd azt a döntést hozzák, hogy aki először hal meg, az fekéldhet bele. Ezt a kegyet azonban egy tébolyodott öngyilkos lány elorozza, amit a falubeliek igazságtalannak éreznek, ezért exhumálják a tetemet, hogy visszaszerezzék a koporsót. Ez még Hizsnyón is törvénytelen tett, így elkerülhetetlenné válik előbb a csendőrség, majd a katonaság bevetése. Végül elül az erőszak, a bolt bezár, és a korábbi elmaradott, szegény, de békés állapot száll vissza a falura.

A negatív képek szinte rögtön a felütéssel jelentkeznek. Nemcsak a „stratégiai vonal”, de a fuvarosok is elkerülnek a környéket a rossz utak miatt. Az egyes szám harmadik személyű elbeszélőtől a világtól való *elzártság*ról kapunk tudósítást. A második bekezdés hangsúlyozza a falu etnikai hovatartozását: „Hizsnyó tót falu s az idők folyamán alig valamit magyarosodott. Ma is még olyan elmaradott, mint a honfoglalás idején [...]”⁷ Azaz piszkos, szegény, tehetetlen és nyomorúságos. Ahol a leányénekek végső szótagja is csak azt kérdi: „miért oly nyomorúságos a lét?”⁸ Muszáj visszatérni

1 Folyóiratban: A Hét, 1903, II, 437–438. Kötetben: LOVIK Károly, *Őszi rózsá*, Bp., Singer és Wolfner, 1907, 59–66. A két szövegváltozat között apróbb eltérések vannak, ezért az *ultima manus* elvét követve a kötetbeli kiadást vettem főszövegnek. (A továbbiakban: LOVIK Károly, *Őszi rózsá*) A novellát KELEMEN Zoltán is beválogatta az általa szerkesztett tematikus Lovik-számba: Budapesti Negyed, 2010/1 (Tavaszi), 37–41.

2 LOVIK Károly, *Tótországban*, Uj Idők, 1909, I, 384–387. (A továbbiakban: LOVIK Károly, *Tótországban*)

3 *Tudósítvány a kegyes-tanítórendiek budapesti főgymnasiumáról az 1888–89-iki tanévben*, Bp., Hunyadi Mátyás Nyomda-Intézet, 1889, 60.

4 A gyászjelentés az Országos Széchényi Könyvtár Mikrofilm-tárában hozzáférhető: FM8/35797, 304. tek.

5 Már egyik korai publicisztikája is Tátrafüredről tudósít: *Füredi levél*, Magyar Hirlap, 1894. aug. 26. (melléklet) De A Hétben (és máshol) is állandóan vissza-visszatért az említett témákhoz. A tel-

jesség igénye nélkül: *Tátrai barangolások*, A Hét, 1903, II, 450., *Ó Tátra*, *Tátra*, A Hét, 1905, II, 472–473., *Selmec*, A Hét, 1905, II, 871–879., *A Tátrában*, A Hét, 1906, I, 105–106., *Tátra*, A Hét, 1911, I, 90–92. ILLO, SYRION = LOVIK Károly. Ehhez ld.: GULYÁS Pál, *Magyar írói álnév lexikon. A magyarországi írók álnévei és egyéb jegyei*, Bp., Akadémiai, 19782, 592. (A továbbiakban: GULYÁS Pál, *Magyar írói álnév lexikon*)

6 A többségében mindig is szlovák falu egykor Gömör-Kishont vármegyéhez, ma a Besztercebányai kerülethez tartozik. *Gömör-Kishont vármegye*, szerk. BOROVSKY Samu, Bp., Apollo Irodalmi Társaság, [1903], 54. (Magyarország vármegyéi és városai 8.), <http://hu.wikipedia.org/wiki/Hizsnyó> A letöltés ideje: 2012. aug. 21. Érthetetlen okból a szöveg Budapesti Negyedben szereplő kiadásában következetesen Hrizsnyó szerepel Hizsnyó helyett, holott ez semelyik általam ismert korábbi szövegváltozatban nem fordul elő.

7 LOVIK Károly, *Őszi rózsá*, i. m., 59.

8 Uo.

azonban ahhoz a két mondathoz, ami látszólag különálló, valójában egy kötőszóval könnyen mellérendelővé tehetjük a szerkezetet, s a szöveg is erre biztat. Hizsnyó alig valamit magyarosodott, ezért olyan elmaradott még mindig, mint a honfoglalás idején. Mégis, ha tovább olvasunk, akkor a modernizáció hiánya felülíródik, s a zárvány-lét mellé felsorakozik a történelemből való kiszakított állapot. Hisz „a kutyák szintúgy vonítanak, mint Szvatopluk idejében”, valamint „ennek a népnek soha nem volt fogékonysága semmi iránt”,⁹ mert a nagy Zventibald¹⁰ felszólítására nem mentek a magyarok ellen, de a magyarok felszólítására sem mentek a muhi csatába, csak „ostobán bámultak maguk elé és nem tudták megérteni, miért szálljanak hadba, holott nem vétettek senkinek s nem akarnak semmit. [...] Nem kívántak ők semmit, ki nem mozdultak gádoraikból és évezreden át hallgatagon görbültek a nehezen fizető föld felett. Fölöttük elvonult a történelem és a művelődés anélkül, hogy nyomot hagyott volna, az idők járása nem rontott és nem javított rajtuk. Lomhák és tehetetlenek voltak, mint a *bagoly* [...]”¹¹ A bagoly még fontos szerepet fog játszani, mint poétikai eszköz, ami keretezi az egész novellát, de erre majd az adott helyen visszatérek.

Feljebb még a történelemből való kiszakítottágot írtam, de felmerül a kérdés, hogy beszélhetünk-e egyáltalán időről és történelemről? Az emberi életnek Hizsnyón nincs se jelentősége, se értéke. A lineáris történet szemlélet helyett inkább az időtlenség és a körköröség érvényesül. „Ahány élet e faluban volt, úgy hasonlított egymáshoz, mint egyik tojás a másikhoz. A gyermek megszületett, elindult a maga útjára a juhok és krumpliföldek közé s megöregedvén, amilyen öreg csak a szívós tót tud lenni, meghalt s bevonult a hegyoldalba épített temetőbe. Senki se vette észre, hogy jött, senki, hogy eltűnt, csupán a matrikulába került egy névvel több.”¹² Idézzük e mellé némileg hosszabban a korszak tudományos-ismeretterjesztő sorozatának egy részletét:

„A tótság erkölcsi életéről általánosságban már nem a legkedvezőbben nyilatkozhatunk. Mert míg a

magyarsággal szomszédos műveltebb tótok, talán még a magyarságot is túlszárnyaló és minden tekintetben kielégítő erkölcsi életet élnek, addig a vármegye északi részében, javarészt szűk völgyekben és hegykatlanokban lakó tótok már az elmaradottság összes jeleit viselik magukon. Vallásosak, jámborak, sőt alázatosak, de közömbösek minden iránt, a mi a haladásnak és újításnak a jellegével elibük kerül. Önmegtagadása, nélkülözése, szorgalma és munkában való kitartása szinte csodálatra méltó, de viszont lelki és szellemi korlátozottsága lehangoló. A szesz italok, különösen a testet és lelket egyaránt megőző komisz pálinka élvezése olyan nagymértékű, hogy ennek hatalma alatt vergődve, sem anyagi, sem erkölcsi tekintetben emelkedni nem tudhat. [...] Jámborsága, alázatossága a megkívántató önértetet is elnyomja ebben a népben, a mely ha dühében haragra lobban, brutális tud lenni.”¹³

Ezekben a mondatokban nem csupán az önmagában gyönyörködő pocskondiázás, esetleg a milleniumi Magyarország „lendületes önbizalma” jelenik meg, hanem a valóság egy szelete is. A felföldi vármegyék, különösen az északkeletiek, az ország szegényebbik feléhez tartoztak, ahol a kivándorlás is nagyobb mértéket öltött.¹⁴ A novellaszöveg tehát nem a magyar imperializmus és szupremácia terméke és kifejezője, hanem a korabeli helyzetet jól ismerő elbeszélő leírása. Vessünk egy pillantást a narrációra.

A narrátor olyannyira közvetíti (és birtokolja) összes karakterének tudattartamát, hogy olykor a párbeszéd formákat is felülírva integrálja azokat egy prózai kijelentésbe.¹⁵ Bár látszólag mindent tud, mégis alkalmazkodik a szöveg immanenciájában működő ismeretanyaghoz, ugyanis csak annyit tudunk meg, hogy az aranypántos, selymvánkossal bélelt koporsó a városból jött. Nincs nevesítve, hogy Rimaszombatból, Murányból, Rozsnyóból, esetleg bármelyik közelebbi vagy távolabbi városból érkezett, mert Hizsnyóhoz képest minden, ami a falun kívül helyezkedik el: város, *civilizáció*. Loviknál

9 Mindkét idézet Uo.

10 Az (irodalom)történész itt egy pillanatra megáll, hisz pár soron belül találkozik Szvatopluk és Zventibald névvel. A két név valójában ugyanazt a személyt, I. Szvatopluk morva fejedelmet takarja, akiben a XIX. századi nemzeti romantika a cseh-morva-szlovák nemzeti egység első megtestesítőjét látta. Zventibald lehetett az eredeti alakja, amit később „szlávósítottak”. KMTL = *Korai Magyar Történelmi Lexikon*, főszerk. KRISTÓ Gyula, Bp., Akadémiai, 1994, 658. Volt azonban egy másik Zventibald/Zwentibold, Arnulf frank királynak (KMTL, 59.) majd császárnak a törvénytelen gyermeke. Arnulf egykori szövetségeseének, majd ellenségének, Szvatopluknak a nevét adta balkézről született fiának, ebből

származhat bizonyos keveredés. Köszönöm Bácsyati Dánielnek, hogy felhívta ezekre az összefüggésekre a figyelmemet.

11 LOVIK Károly, *Őszi rózsá*, i. m., 60. Kiemelés tőlem, V. P.

12 Uo.

13 *Gömör-Kishont vármegye*, szerk. BOROVSZKY Samu, i. m., 170–171. Az egész kötet megtalálható az interneten is: <http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0008/12.html>, A letöltés ideje: 2012. aug. 21.

14 *Magyarország története a 19. században*, szerk. GERGELY András, Bp., Osiris, 2005, 426–427.

15 „Szabad megfogni? A kereskedő azt mondta: szabad.” LOVIK Károly, *Őszi rózsá*, i. m., 61.

nem ritka, hogy kegyesen átenged egyes szövegszervezői feladatokat karaktereinek, illetve úgy mozgatja őket, hogy akár teljesen irracionális módon, de kibillentsék az eseményeket és a textust nyugalmi állapotából. Ezek a figurák általában kétes fickók. Nincs ez másképp a „madárfejű” (!) boltossal sem, aki egyszer csak megjelenik Hizsnyón (amit mindenki elkerül), boltot nyit (az ország egyik igen szegény régiójában), díszes luxuskoporsót hozat a „városból”, amihez „Isten tudja, hogyan jutott hozzá.” A gyanút teljessé teszi, hogy ő veszi rá a faluközösség intelligenciáját az együttes vásárlásra, s ő javasolja megoldásként, hogy „aki először meghal, azé lesz”. Részletfizetési lehetőséget is kínál nekik, amit immáron képtelenség visszautasítani.

Időzzünk el egy kicsit a sárgaréz „farkaslábakon nyugovó fekete alkotmány” mellett. A szöveg nyelvi rétegei – ahogy összeütköznek a modernizáció és egy egyszerű, redukált, sőt gyakran grammatikailag furcsa nyelvhasználat – képesek felidézni a szövegben megjelenő szimbólumok kettőségét.¹⁶ A farkas¹⁷ a bibliai hagyományban egyértelműen negatív, a sátán megtestesítője (bárány – farkas ellentétpár), az antikvitásban azonban totem-ős, aki védelmező és tápláló szerepben is feltűnhet. Itt inkább a vadság, a féktelenség, az alvilág őrzőjének és megjelenítőjének a szerepe illik hozzá. Rajta nyugszik a fekete koporsó. A fekete szín megint csak a gyászt, a másvilágot vetíti előre, azonban tudjuk, hogy a néphagyományban a koporsó¹⁸ színe az elhunyt korát is megjelenítette. A fiataloké világosabb, míg az időseké sötétebb fából készült. Azonban itt nem sötétről, hanem *feketéről* van szó, ami tudvalevőleg nem szín, hanem a színek, a fény teljes hiánya. Ha ezt összekapcsoljuk azzal, hogy a tónus a korosztály kifejezője, akkor ismét a hiánnyal, az időtlenséggel találkozunk. Mindezek mellé már csak adalék az alkotmány poliszémiája, ami utal a fából készült tárgyra, illetve elvonatkoztatva egy jogrendszer keretére és alapjára. Jelen esetben a halálra, aminek luxuskivitelben történő élvezése a falu egészének vágyává fog válni.

Az amúgy is nehéz, olykor elviselhetetlen élet mindenképp ugyanott végződik: a temetőben, a hegyoldalon. A koporsó becsatornázza az indulatokat és vágyakat, amelyek aztán ki is robbannak. A farkaslábú fekete alkotmány az ókori retorikából ismert *metalepszis* szóalakzataként¹⁹ kezd el működni – mely szövegalkotási módot Lovik egyébként kedvelt és többször alkalmazott –, azaz előbb jelenik meg a következmény (koporsó), mint az előzmény (haláleset). Mindez gondolatalkozatként is működni kezd, hiszen ez áll a novella középpontjában, ide futnak a szájak, majd innen szaladnak ki, s mivel az egészet a narrátor által behozott boltos indítja el (látszólagos önállóságot is kap, így még a tettestárs megnevezésre is igényt tarthat), ezért szövegszervező alakzatnak is nevezhetjük a *metalepszis* itt megjelenő fajtáját.

Az öngyilkosság után felgyorsulnak az események. A falubeliek úgy vélik, hogy igazságtalan döntés született, ugyanis az illető nem Isten, hanem a saját akaratából kereste s találta meg az úri halált, azt a pompás álmot, ami szebb, mint az élet. Igazukat annyira erősnek tartják, hogy teljesen természetes számukra, hogy kiássák a holtat, majd „tisztességgel más sírba rakják” vissza. Babonáságból a visszahelyezés előtt még „átszúrták a szívét, nehogy hazajárjon kísérteni”. Miután visszaviszik (!) a koporsót a boltba, a dolog kitudódik, és a falubeliek ellenállása miatt karhatalmat kell bevetni. Fény gyúl az éjszakában, s a tótok nem restek véráldozatot adni. „A nép fanatizálva volt s küzdött jogaiért, mintha szabadságáról vagy becsületéről lett volna szó. *Most látszott, hogy alapjában bátor fickók, akik, ha kimondják az a-t, nem rettegnek a bé-től sem.* Úgy hullottak, mint a pozdorja s mikor végre némaság lett, a hegyoldali temető megtelt lakókkal.”²⁰ Már itt megfigyelhető a narratori hozzáállás átfordulása, ugyanis az eddig folyamatosan negatív kiszólásokkal operáló elbeszélő az eseményekből okulva szögezi le, hogy bátor fickókról van szó. Kérdés viszont, hogy ha mindentudó narrátorral van dolgunk, akkor ő mindennek a tudásnak már birtokában volt, és az eseményesort

16 A novellában megjelenő szimbólumok vizsgálatához felhasznált kézikönyvek: HOPPÁL Mihály, JANKOVICS Marcell, NAGY András, SZEMADÁM György: *Jelképtár*, [Bp.], Helikon, 2010. (A továbbiakban: *Jelképtár*), *Szimbólumtár: Jelképek, motívumok, témák az egyetemes és a magyar kultúrából*, szerk. PÁL József, ÚJVÁRI Edit, Bp., Balassi, 1997. (A továbbiakban: *Szimbólumtár*)

17 *Jelképtár*, i. m., 83–85., *Szimbólumtár*, i. m., 133–134.

18 *Jelképtár*, i. m., 166–167., *Szimbólumtár*, i. m., 267–268., *Magyar néprajzi lexikon. Harmadik kötet K-Né*, főszerk. ORTUTAY Gyula, Bp., Akadémiai, 1980, 268–269.

19 Nem véletlenül hangsúlyoztam az ókori gyökereket, mert bár megfigyelhető, hogy ennek az alakzatnak az alkalmazása akár (összkepét tekintve) az adott rövidtörténetet a metonimikus felől a metaforikus felé tolhatja el, alapvetően ez még az ok és okozat felcserélésén alapuló metonimikus szóalakzat. *Világirodalmi lexikon. Nyolcadik kötet Mari-My*, főszerk. KIRÁLY István, Bp., Akadémiai, 1982, 333–334., *Alakzatlexikon. A retorikai és stilisztikai alakzatok kézikönyve*, főszerk. SZATHMÁRI István, Bp., Tinta, 2008, 402–403. (A magyar nyelv kézikönyvei XV.)

20 LOVIK Károly, *Őszi rózsá*, i. m., 66. Kiemelés tőlem, V. P.

pusztán bizonyításul használta fel az olvasók meggyőzésére. A XIX. századi nacionalizmusok mindenhol reflektorfénybe állították az ébredést, az aktivizmust, de ez talán még hangsúlyosabban jelent meg a Kárpát-medence népeinél. Elég, ha csak Ján Kollár „galamb-nemzet” elképzelésére gondolunk, vagy számba vesszük, hogy a nemzeti ébredés szószólói (bármelyik nemzetből) hogyan ostromozták népüket tunyaságuk miatt. A szlovák himnusz szövege is a passzivitás – aktivitás dichotómiájára játszik rá.²¹ Hova jutottunk el az áldozathozatal után? Ehhez szükséges hosszabban idézni a novella zárlatát:

„...Azóta évtizedek multak el és Hizsnyón már csak kevesen emlékeznek az egykori vérontásra. A nép megint visszasüllyedt a régi állapotba, távol a világtól tengeti a maga életét és görnyedve dolgozza a sovány földet. Járnak közéjük most is vezérek: szocialisták vagy kortesek, akik az egyéni szabadságról meg a hazáról beszélnek nekik, de ezt a szót nem érti senki. A hizsnyóiak nem vágyódnak a függetlenség után, nem tudják, mi az emberi méltóság. Fölöttük elröpülhetnek a tudomány, a művészet, a haladás sólyommadarai, a *bagoly* ül csöndesen és maga elé bámészkodik. Isten tudja, mikor rázkódik föl újra, talán már soha, mert a fűszeres azóta becsukta a boltot és a polituros koporsó többé aligha jön Hizsnyóra.”²²

Ha nem is szó szerinti egyezéssel, de ugyanazok a gondolatok jelennek meg, mint a szöveg bevezető szakaszában, mielőtt még bolt nyílt volna a faluban. A madárfejű boltos képében a tudomány, művészet és haladás sólyommadara elhagyta Hizsnyót, így a baglyok visszatérhetnek évezredes természetes állapotukba. A bagoly és a tótság metaforikus azonosítása a szöveg végére teljessé válik, ismét előhozva a szimbólum kettőségét.²³ A madár egyszerre áll kapcsolatban a halállal és a születéssel. Lélekvivő mindkét értelemben: a másvilágra viszi a halott lelkeket, illetve onnan hozza azt az újszülöttnek. Érdekes, hogy míg az antikvitásban

Pallasz Athéné/Minerva baglya pozitív szimbólum, a tudás és a bölcsesség megjelenítője, addig a kereszténység és a pogány babona is inkább negatívan viszonyul hozzá, rossz óment (halálmadár, boszorkányok madara) lát benne. A kistestű kuvik (Pallasz madara) inkább negatív,²⁴ míg a nagyobb testű fülesbagoly pozitív konnotációval rendelkezik. A szöveg nem hagy minket sötétben: „az új idők madarai hiába repdestek körülük [ti. a tótok körül], hiába csapkodtak feléjük csőrükkel, – a *suholy* némán ült és maga elé meresztette szemét.”²⁵ A nagy suholy vagy uhu²⁶ pedig a legnagyobb európai bagolyfaj. Ha végigolvassuk Lovik Károly életművét, akkor kibontakozik előttünk egy, a korszak technikai vívmányaihoz fűződő, a tudomány fejlődésével kapcsolatos ambivalens álláspont. Hol ujjongva örvend a civilizációs haladás miatt, máshol széles gesztusokkal utasítja el. Nagyra tartotta a kultúrát és a városiasodást, de néha elviselhetetlenül szorongatónak, az ember természetes állapotával, a természettel össze nem egyeztethetőnek.²⁷ Bár már a mű elején kimondatik, hogy minden hátrányos tulajdonságuk ellenére bölcsnek tartja a szlovákok magatartását, végig kell menni a bizonyítás véres útján. Közben a narrátor számos degradáló megjegyzést akaszt rájuk, hisz az egész szituáció abszurd és ellentmondásos, de ezzel csak elbizonytalanító lépéseket tesz, hogy majd a zárlattal oldja azt fel. Így nem válik didaktikussá a szlovák ethosz rendkívül sűrített bemutatása, és pontosan így – az elmondásban – nyer értelmet a tótok élete és áldozata. A látszólag elbagatellizált, lesajnált tót életek jelentéssel gazdagodnak, az abszurd és a groteszk határára egyensúlyozó koporsó-küzdelem hősiesség kiállás lesz a fikción belül, a jelentéktelenség pedig felszámolódik.

Röviden kitérnék az idő szerepére. Misztikus időtlenség jellemzi a falut: Szvatopluk, a középkori magyar királyok, de még az évszázados modernizáció sem képes berántani őket a lineáris időszemléletbe. A vonalszerűség ütközése ez a körköröséggel. Ha

21 Janko Matúška verse, Baranyi Ferenc fordításában: Kiss Gy. Csaba, *Hol vagy hazám? Kelet-Közép-Európa himnuszai. Egy nemzeti jelkép történetéhez*, Bp., Nap Kiadó, 2011, 224–225. (A továbbiakban: Kiss Gy. Csaba, *Hol vagy hazám?*)

22 Lovik Károly, *Őszi rózsá*, i. m., 66. Kiemelés tőlem, V. P. Érdemes megjegyezni, hogy A Hétben közölt változatban még nincs kint a mondatkezdő három pont, ami itt még inkább a megszakítottságot, a történet fonálának véletlenszerű újrafelvételét jelképezi.

23 *Jelképtár*, i. m., 35–36., *Szimbólumtár*, i. m., 66.

24 Csupán egy példa a XIX. századi magyar lírából, Vajda János *Agvilkos* című versének első versszaka. <http://mek.oszk.hu/01100/01113/01113.htm#97> A letöltés ideje: 2012. szeptember 2.

25 Lovik Károly, *Őszi rózsá*, i. m., 60. Kiemelés tőlem, V. P.

26 SCHMIDT Egon, *Madárlexikon*, [Bp.], Anno, [2009], 330–331, 370.

27 Egy példa a 5. jegyzetben már említett *A Tátrában* című írásból:

„Ez a fehér ország csupa piros, hamisítatlan vért takar el, csupa erőt, egészséget és akaratot, mindmegannyi olyan tényezőt, amelylyel csak a sport tud szolgálni. Ez nem a lovárdák előkelő némasága, sem a jégpályák kosztüm-kiállításai, sem a tennisz flirtje, itt azért ugrálunk, csúszunk, bukunk, mert emberek vagyunk, akiknek jólesik pár napra szögére akasztani a kultúra pántjait; [...] mert a sportban nem kell udvarias hazugságokat mondani, nem kell logikát keresni, nem kell az esztétikára ügyelni. [...] Aki csak két hetet tölt el a hegyek között, az megérzi, hogy a mi életünkön kívül van egy más élet is, egy világos, nyájas, tudomány nélküli ország, egyszerű örömmel, gyerekes hangulatokkal, sok színnel és kevés szabállyal, ahol összezsugorodik az ember csinálta óriási papírvilág, a törvényszerűségek, megalkuvások, találmányok pillérei, és megnőnek a természet ajándékai [...]” SYRION, *A Tátrában*, A Hét, 1906, I, 105.

rossz is, nyomorúságos is az életük, de természetes, adott: mindig is ilyen volt, mindig is ilyen lesz. A fűszeres és a civilizáció nemcsak a kellékeit hozza be a faluba, hanem az időtapasztalatát is.²⁸ Viszonyítási alapot hoz a mástól, az idegentől, a várostól, ami képes kizökkenteni azokat a tótokat, akik korábban sem a magyarok, sem a mongolok ellen nem vonultak csatába. A fentebb idézett novellazárlat három ponttal kezdődik, ezáltal úgy zuhanunk vissza az időtlenségbe, hogy közben a szöveg felkínálja nekünk a történelmi referencialitás fogódzót,²⁹ majd mégis felülírja azokat. Többek között ezek miatt is érvelnék amellelt, hogy a referencialitás nem az irodalmiság, vagy az irodalmi értelmezés ellensége. Ezeket számításba véve akár azon is érdemes elgondolkodni, hogy mennyiben toldik el a novella a példázat műfaja felé.

Másodikként az Új Időkben megjelent *Tórországbán* című novellát veszem szemügyre. A fabula itt sem kifejezetten terjengős: a Tapoly partján vagyunk valahol Sáros vármegyében, Vojtkó Áron kúriájában. Az idősödő úr a hosszú téli estéken rádöbben, hogy unatkozik, majd egy megbetegedés érleli meg benne az elhatározást, hogy megnősül. Komoly erőfeszítéseket is tesz az ügy érdekében (*szlovákul tanul*), de végül hoppon marad, a kiszemelt asszonyt nem sokkal érkezése előtt jegyzi el.

A műben öt fontosabb karakter van nevesítve: ketten rendelkeznek teljes névvel (Vojtkó Áron és kiszemeltje, Györkffy Zsuzsánna), ketten csak vezetéknevvel (Zsarkóczy és Velyiki), egyikük pedig csak keresztnévvel (Zebulon). Mindhárom keresztnév egyben bibliai név is. Az egész novella a nyelviséget tematizálja, s ennek a szövegszervező erőnek tökéletes kiegészítői a választott nevek. Annyira, hogy felmerül a kérdés: ennyire tudatos írói mentalitással van dolgunk, vagy a különböző nyelvi hatásmechanizmusok így vonzották egymást? Novellabeli megjelenésük sorrendjétől eltekintve vizsgálom őket. Zebulon³⁰ a magyar úr házi cigánya, s ebben a formájában egy kivesző fajtát képvisel. Szerepe rövid, de annál fontosabb: bármit rá lehet fogni, ha eltűnik valami a ház körül. Nevéhez méltóan – jelentése 'maradni, lakás, otthon' – a huszonöt golyó tépte zászló és a vörös taláros fej nélküli lovag mellett a múlt, a folytonosság és az otthonosság élő metaforája. Kortalan, személytelen, a szerepén kívül nincs, és nem is lehet más megnyilvánulása. Ezek mellett pedig a tör-

vényesített hazugság két lábon járó figurája. Kérdés, hogy ha ez egy tudatos játék, akkor vajon a valóság elleplezése és alternatív valósággal való helyettesítése nem fog versengő narratívákat teremteni? És ha igen, akkor melyik bizonyul majd erősebbnek?

A történet középpontjában egy mítosz áll, miszerint a magyar földbirtokosok két esetben nagy barátai a tót nyelvnek. Az első eset az adomázásnál, a „másik helyzet, amikor a sárosi urak Szvatopluk nyelvéhez fordulnak, az udvarlásoknál adódik. Élt valaha a szekcsői járásban egy Velyiki nevezetű, hatalmasan megtermett tót fűrészmalmos, aki a legszebb fölvidéki asszonyokat bolondította magába. Ez az ember oly szédületes sikereket ért el a nők világában, hogy azóta a járásbeli urak mind tótul próbálták érzelmeiket kifejezni, azt gondolva, hogy talán a szláv nyelv zengzetesebben és édesebben furakodik a női fülekbe, mint a kemény, harcias magyar szó. Lehet, hogy téves hit volt, de divattá lett.”³¹ Több következtetést is levonhatunk: egyrészt az elbeszélő ismét előre jelez az utolsó mondatnál, valamint nem hiába az adomázás van első helyen említve, hisz a második pragmatikus nyelvhasználati ok (udvarlás) is egy adomára épít. Mondanunk sem kell, hogy a tősgyökeres hazafi, szitytya (!) Vojtkó inkább hallgat a kaszinóban, nem adomázik és nem udvarol, csak hogy ne kelljen tótul megszólalnia. Nem mintha tudna. A fent említett Velyiki – mondhatni – az elbeszélés tökéletes létezője, aki teljesen azonos önmagával: neve szlovákul 'nagy'-ot jelent (*vel'ky*), ezért jelentése önmagára mutat vissza, tautológia. Mérete külső leírásában és belső jelentésében is kimondásra kerül, mindez elválaszthatatlanul behozza az erotikát. Ez, és a nőknél elért sikerei jóval hangsúlyosabbak, mint szlovák nemzetisége és anyanyelve, mégis, a magyar nyelvű közösség ezt érti ki történetéből. Innen ered a legenda, ami felértékeli a tót nyelvet.

A millenáris évben kemény tél kerekedik Tórországbán, ami Vojtkó Áront is kúriájába zárja. A szittyaság, a millennium, a gögös hazafiság leírása mind adott lehetne a magyar kultúrfölény, imperializmus és államnemzeti eszmék szemléltetésére. Azonban egy nemzeti érzés sem dacolhat soká az unalommel és a köszvényyel.³² Mindez komoly számvetésre készíti az öregurat.³³ Olyannyira elhatalmasodik rajta a tót nyelv mitikus erejébe vetett hite, hogy a

28 Már az üzlet megjelenése is valószerűtlen, mesészerű: „A faluban egy nap bolt nyílt: az első ezer esztendő óta.” LOVIK Károly, *Őszi rózsá, i. m.*, 60.

29 Legyen az Szvatopluk uralkodásának ideje (870–894), a muhi csata (1241), vagy a Magyar Királyi Csenedőrség felállítása (1881).

30 A névértelmezésekhez: *Bibliai nevek és fogalmak*, előszót írta és névjegyzéket kész. BABITS Antal, Bp., Primo, 1988, 255. (A továbbiakban: *Bibliai nevek és fogalmak*)

31 LOVIK Károly, *Tórországbán, i. m.*, 384–385.

„ragyás Sztropkai” és a „sánta Pereszlényi” sikeres házasságát is nyelvtudásuknak tudja be. A gondolatok pedig felismerést szülnek: a tótok jó emberek, minek idegenkedni a nyelvüktől? A kérdést Vojtkó teszi fel, a választ azonban a narrátor adja meg, ami jelzi a téma fontosságát, még ha ezzel kicsit didaktikussá is válik az egész.³⁴ Az unalom először cselekvést szül (egész napos vadászat a hóban), aminek viszont betegség a következménye, ami csak megszilárdítja az asszonykeresés elhatározását. Az elbeszélő eddig is ironikus viszonyult fő figurájához, de ez csak fokozódik: „Halljátok emberek! Vojtkó Áron, a magyarság végvárának kapitánya tótul tanult! Nagy dolog volt ez, erős lelki küzdelembe került, egy kis megalázkodás is járt a nyomában, de azért a világ nem rendült bele. [...] A tót nyelv a legkönnyebb e földön, szinte ragad az emberre s hat hét alatt még a legkeményebb agyba is beleférkőzik. S ami tót szót egyszer megtanultunk, az oda van bilincselve az emlékezőtehetségünkhöz, furkós bottal se lehet kiverni.”³⁵

A kiszemelt pedig, akiért a tanulás történik, a szomszéd birtokos, özvegy Györkffy Zsuzsánna. Neve lilimot³⁶ jelent, s ahogy az *Egy falu* esetében láttuk, itt is feltárul a szimbólum többszörös jelentésrétege. Egyrészt a fehérség, tisztaság, a fény, az ártatlanság jelképe, másrészt az erotika, a testi vágyak megjelenítője. Zsuzsánna, mivel özvegy, jó eséllyel már nem ártatlan, ellenben különleges (az eddig emlegetett zöldszemű dá mákkal szemben ő kék szemű, mint egykoron Vojtkó). Okosságáról, szerénységéről és szakácmesterségéről folyamatosan térünk át – ahogy fizikailag is közeledik a férfi a nőhöz – a pirosposztag arcra, a darázsderékra, a göndör szösze hajra és a kacéran lengő fekete főkötőre. A nyelvcsera a szöveg szintjén is megjelenik: első helyre kerül a szlovák megszólalás, zárójelbe a magyar megfelelője. A főhős

azonban későn érkezik, mert a keresztnév nélküli Zsarkóczi két nappal a látogatás előtt jegyezte el az özvegyet.³⁷ Az igazi megsemmisülést nem is ez hozza el, hanem az, hogy az új vőlegénynek az égvilágon semmi köze nincs a Felföldhöz, szlovákul se tud, sőt utálja a nyelvet. Az is jelzésértékű, hogy az asszony megboldogult urának a szivarjaival kínálja az öregedő szittyát. Itt álljon ismét hosszabban a novella zárata:

„Csúnya egy nap volt, pedig az égbolt sötétkéken ragyogott, a pacsirták torkuk szakadtából énekeltek. De Vojtkó Áron nem látta az égboltot, a pacsirtákat, csak azt érezte, hogy egy fáradt szegény, öregember, aki egyedül áll a széles nagyvilágban.

A bricska hazaért. Zebulon nagy szökéssel ugrott a hágcsohoz és leemelte az öregurat.

Hej, Zebulon, – fakadt ki Vojtkó keserűen – oda az élet, elveszett a juventas!

A házi cigány haptákba vágta magát.

Már csak ne tessék haragudni, – mondotta bűnbánóan, – én vittem el, tekintetes úr. Tessék nyakon vágni!

A jó fiú azt hitte, hogy a juventas valami faragott csibuk avagy kölyökagár. Pedig a juventas százszor, ezer-szer több csibuknál, kölyökagárnál s ha egyszer elveszett, semmiféle hátbautéssel se lehet visszahozni!”³⁸

Utolsóként tekintsük meg a sorrendben először nevesített főszereplőt. Az Áron³⁹ név a tisztánlátó, az ihletett, a megvilágosított jelentéseket hordozza magában. Ennek tudatában akár azt is megkockáztathatnánk, hogy a narrátor kifejezetten kegyetlenül bánt főhősével, ugyanis az mindennel jellemezhető – a zárlatban kibontakozó keserű felismerésig –, csak tisztánlátással nem. Intézményesített hazugságban él, s nem veszi észre, hogy alakja kezd áttetszővé válni, maga is kellék lesz a fej nélküli lovag, a golyó tépte zászlók és Zebulon mellett. Olyannyira felül Velyiki történetének, hogy a csalódás lényében érinti. Talán nem gondolt rá,

32 Régies nevén podagra. Ismét az elbeszélés nyelvi megszerkesztettségét bizonyítja, hogy a latinus szóhasználat elsősorban a láb-köszvényre utal, annak régebbi jelentését (‘lábbilincs’) hozza elő. Ez is a bezártságot, a kötöttséget reprezentálja. *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. Harmadik kötet Ó-Zs*, főszerk. BENKŐ Lóránd, Bp., Akadémiai, 1976, 232.

33 „– Tehát tulajdonképpen miért is nem nőültem én meg annak idején? – kérdezte magától az öregúr. Visszaemlékezve élete lefolyására, Áron bátyánk agglegénységének kizárólagos okát a tót nyelvtől való idegenkedésének tulajdonította. A szekesői fűrészmalmosnak talán mégiscsak igaza volt.” LOVIK Károly, *Tótországban*, i. m., 385.

34 „– Tulajdonképpen mért is idegenkedtem én a tót szótól? – vetette föl egy végnélküli téli estén újra Vojtkó Áron. – Rossz emberek a tótok? Az igazságos felelet nem volt nehéz. A tótok nem rossz emberek. Ellenkezőleg, náluk szolgálatkészebb, igénytelenebb nép nincs a föld kerékén. A tót senkinek sem vét, senkit megkárosítani nem

akar, tiszteli az Istenét, a földesurát és örül, ha nagy kinnal meg tud a jég hátán élni. A vojtkói birtokon számos tót ember volt alkalmazva, azok egytől-egyig megállták a helyüket, az ember az üdvösségüket bízhatta volna rájuk. A magyarságnak semmi kára sem volt belőle, hogy ez a nép csöndesen, szerényen húzódott meg a komor, fekete fenyők és haragos sziklák közt, sőt, negyvennyolcban is nem egy tót tüntette ki magát a Branyickón.” LOVIK Károly, *Tótországban*, i. m., 385–386.

35 LOVIK Károly, *Tótországban*, i. m., 386.

36 *Bibliai nevek és fogalmak*, i. m., 258., *Jelképtár*, i. m., 196–197., *Szimbólumtár*, i. m., 307–308.

37 A szöveg itt is jelzi az alapvető ösztönök működését, ugyanis Zsarkóczi vadászruhában van a nő mellett, és csak a bemutatkozás után teszi el bicskáját, addig szívet farigcsál az asztalba.

38 LOVIK Károly, *Tótországban*, i. m., 387.

39 *Bibliai nevek és fogalmak*, i. m., 24–25.

hogya a nyelvcsere ilyen veszélyekkel is járhat: eszközül akarta használni a szlovák nyelvet, de élete egy nyomorúságos felismeréssel lett gazdagabb. A szegény sorsú tótok nyelvének kölcsönzése, úgy néz ki, nem marad következmények nélkül, s valamelyest a szerencsétlenségükkel is osztozik. Minden adott volna a személyes tragédiához, a szöveg mégis megszeli. A nagy felismerés – az ifjúság elvesztése – is latinul fogalmazódik meg, a nemzeti nyelvekről áttérünk a nemzetek felettire. Ahogy távolodunk az eseménytől, úgy enyhül a magányos öregember tragédiája.

*

Bár a novellák bemutatásával két irányból is alá akartam támasztani hipotézisemet, valójában nem működik az a fajta elválasztás, hogy az *Egy faluban* inkább az erkölcsi magatartás, míg a *Tótországban* inkább a nyelvviség tematizálódik. Nyelv és erkölcs, megszólalás és magatartás elválaszthatatlanok, és ezen novellák esetében sincs ez másképp. Láthattuk, a szlovákság magatartása, ethosza nyíltan kimondatik és (enyhe apologikus hangnemben) felmagasztalódik a második novellában, az elsőben pedig maga a falu neve hordozza a nyelviségnek, a kimondottan identitás-megalapozó irodalomnak a letörölhetetlen nyomát. Élete nagy részét Hizsnyón élte le, majd itt hunyt el (1887-ben) Samo Tomášik, aki 1834-ben Prágában írta meg a himnikus *Hej, szlávok* (*Hej, Slované*) kezdetű dalát, állítólag azért, mert a város utcáin több német szót hallott, mint csehet. Később, egy másik szövegváltozatban, szlovákul is közreadta, *Hej, szlovákok* (*Hej, Slováci*) címen.⁴⁰ Mindkettő népszerűvé vált az Osztrák–Magyar Monarchia szláv népei között, egyfajta nem hivatalos himnuszt képezve. Azonban a Tito vezette Jugoszláviának, majd Szerbia–Montenegrónak is ez volt a hivatalos himnuszszövege. A következő részletek Tomášik művéből magyarázatot adnak a nyelvviség hangsúlyos megjelenésének: „Hej szlovákok, él még a mi nyelvünk mindörökké, / míg forrón dobog hűségese szívünk nemzetünkért. [...] Nyelvünk a fenn-

való Istentől kaptuk, nem másról, / nincsen ki elorozhatná tőlünk a világon. [...]”⁴¹ Azt hiszem, nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy a pánszláv eszme, majd a szlovák identitás egyik kulcsfontosságú XIX. századi szövegének létrehozója Hizsnyóhoz kötődik. Joggal lehet erre azt mondani, hogy ez egy szövegen kívüli tény, nincs kapcsolatban az abban felépülő valósággal. Valóban nincs? Valóban elválasztható egy szerző és szövege egy várostól, egy falutól? Nem épül bele a név jelentésrétegébe a temporalitás tapasztalata, annak szövegei? Természetesen értelmező és nyelvi közösség függvénye, hogy egyes szavak milyen jelentésrétegeket tárják fel, de ha önmagában ennek a lehetőségét is elvetjük, akkor a nyelvi emlékezetet tagadjuk.

Tanulmányomban azt igyekeztem bizonyítani, hogy a bemutatott és idézett elbeszélések szövegüniverzumában, de általában Lovik életművében, minden nemzeti sztereotípiát ellenére⁴² a szlovákság fontos és pozitív helyet foglal el. Az elemzésre került novellákban nyelv és emberi kiállás együttesen, de mélyebb rétegekben összekapcsolódva is minőségi tartalmat kap. A feltárt összefonódások és jelentésárnyalatok talán Lovik Károly rövidprózáját is más megvilágításba helyezik. Több ellenvetést is kaphatok módszereim miatt, pontosan ezek miatt kínáltam interpretációs lehetőséget (összeolvasás), és nem kinyilatkoztatást (kiolvasás). Tisztában vagyok vele, hogy azokat a kérdéseket tettem fel a szövegeknek, amelyekre már volt egy elképzelt válaszom.⁴³ Hogy nem átalítottam számos referenciális pontot és tényt bevonni az értelmezésbe, hogy egyes szövegek felől olvastam más szövegeket. A legerősebb okom, amiért nem csupán immanens irodalomkritikát folytattam, az, hogy mert *volt rá lehetőségem*. A szövegek megjelenése óta eltelt több mint száz év tapasztalata, és ennek az értelmezőkben való lecsapódása teszi lehetővé,⁴⁴ hogy ezeket a szövegeket úgy (is) olvassuk, mint amire most kísérletet tettem. Ettől a tapasztalattól és lehetőségtől természetesen el lehet tekinteni, csak kérdés, hogy így közelebb jutunk a megértéshez?

40 SZALATNAI Rezső, *A szlovák irodalom története*, Bp., Gondolat, 1964, 54.

41 Serfőző Simon fordítása. KISS Gy. Csaba, *Hol vagy hazám?*, i. m., 223.

42 Még 1931-ben is durva kirohanásokkal (pl. múltba révedés, gyávaság, gerinctelenség) illették szlovák szerzők az itteni novellákban is tetten érhető, népkre sütött „jellemhibákat”, miszerint itt lenne az ideje ezeket levetkezni (és nagyszabású nemzeté válni). MATUŠKA, Alexander, *A szlovákság múltba vetett hite – A szlovák-kérdés a XX. században*, BANÍK, Anton Augustin [et al.], összeáll. és az utószót írta RUDOLF CHMEL, utószó KISS Gy. Csaba, ford. BÁBA Iván [et al.], Pozsony, Kalligram, 1996, 131–134.

43 Ahogy Fish remekül megfogalmazza: „They [ti. az olvasók és értelmezők] ask questions and give answers of the kind they know in advance

to be relevant. In a sense they could not even ask the questions if they did not already know the answers to questions deeper than the ones they are explicitly asking.” FISH, Stanley, *Professional Correctness. Literary studies and political change*, Oxford, Clarendon Press, 1995, 15. (A továbbiakban: FISH, Stanley, *Professional Correctness*)

44 Olyannyira ez teszi lehetővé, hogy száz évvel ezelőtt nem lehetett volna így olvasni ezeket a szövegeket. „Moreover, not only will the category of the literary have different contents at different times (and in different cultures at the same time); there may be times when the category has no content, when there is no ‘paradigmatic question’, and therefore no literary interpretation in the exclusive disciplinary sense.” FISH, Stanley, *Professional Correctness*, i. m., 26. Kiemelés az eredetiben.

LENGYEL JÁNOS

Morzsza az asztalon

*Almaid vagyok,
Verejték, lidérces sötét.
Könnyfátyol vagyok,
Elrejttem arcod szégyenét.*

*A fáklya vagyok,
Fényeket gyűjtök agyadba.
Vizöntő vagyok,
Érzést öntök a szavakba.*

*Kőszikla vagyok,
Tajtékhroammal dacoló.
Sasmadár vagyok,
Ég vizében tollas hajó.*

*Vasláda vagyok,
Megőrzöm lelked szennyesét.
Képiró vagyok,
Az életből szövök mesét.*

*Szerelem vagyok,
Eltiprom égő szívedet.
Árnyfestő vagyok,
Fakó szivárványt színezek.*

*Rézkilincs vagyok,
Ódon ajtaját elvesztett.
Árnyékod vagyok,
Egy hűséges társ melletted.*

*Mézvirág vagyok,
Mohó méheket bódító.
Hadvezér vagyok,
Parányi világhódító.*

*Levél vagyok,
Soraim elmédbe égnek.
Élményed vagyok,
Arany táltosa a szépnek.*

*Betegség vagyok,
Az egészségtől szenvedő.
Kutató vagyok,
Igazát soha nem lelő.*

*Életem vagyok,
Egy örömteli képzelés.
Az ember vagyok,
Egy pillanatnyi létezés.*

(Majdnem) rezignáltan

*Egyszer mindnyájan meghalljuk
dallamod, szférák zenéje,
s kapunk majd papírgombócot
reggelire vagy ebédre.
Nem vizelünk széllel szemben,
ne érjen váratlan zuhany,
s nem csupán altáji erünk
hangfala lesz majd színarany.
Hiszen vak tyúk is találhat
szemet gágogó talpadon,
s megszüli nem kívánt fattyát
dőre, egyszeri alkalom.
Már kisdéd korban tanítjuk
jár(tat)ni pörös pofánkat,
hiába kérve-remélve
elbitangolt jóanyánkat.
Szűkös, rendetlen szobában
egyetlen bajtársunk a lom,
s fentről, műves balkonokról
köpdös ránk a társadalom.*

*Költők lennénk mi szívesen,
de számlánk nincs, üres a zseb.
Adjuk el talán a földet,
s fejünk felől a kék eget –*

TÜRJEI ZOLTÁN

Légmozgás

Sarkig kitárt ajtó vagyok,
 homlokomon viasz.
 Nem a szél hangja – mondod,
 hanem a fáké.
 Átjár. Fonnyadt leveleket
 visz a házba.
 Haló életek.
 Apró rovarok csapódnak
 tehetetlenül falba, lépcsőbe,
 pohár borba.
 Van, amelyik meghúzza magát
 egy részben, átvészeli, hogy
 megérje a holnapot.
 Holnapután amúgy sem lenne.
 Látószögem széles.
 Jó így.
 Döngeti a falakat, az ablakon süvölt.
 A szélnek nincs hangja – mondod,
 de addigra már becsapva állok,
 kilincsem a földön hever.

Mikor sima combodon

Szerenádba tekerlek és hazaviszlek.
 Kibontom hajad, a szoba közepére állítalak.
 Egyik sarokban egy kislámpa lesz,
 onnan kapod majd a fényt.
 Forogni fogsz.
 Bőrödre minden rávetül,
 ami árnyékot adhat.
 Olyan lesz, akár egy diavetítés.
 De én csak azt a képet
 próbálom elkapni,
 mikor sima combodon a pihe
 felvillan fehérén.

Tejfölösen

Szentekről hallani a tévében meg hogy
 hogyan kell a rakott krumplit ha már itt a nyár
 lemegyünk a strandra mert ott mindig másképp nézel
 amúgy nem vagy itt a lábunk mégis összeakad
 ha játszol a tűvel kiserken az ujjbegyedből
 az a mondat amit még régen és lehet hogy nem is
 nekem csak úgy mondtál
 pedig én akkor még hittem hogy nő lehet tiszta
 most már tudom
 a rakott krumplit jól csinálni
 a tejföl a lényeg én kívánom
 ha mellettem fekszel
 de te folyton másnak mutatod
 magad a paplan alá kiáltom
 hogy itt vagyok és tudom otthon te is
 uyanazzal a mozdulattal locsolod a tejfölt

KÜRTI LÁSZLÓ
téli sport

*nyakig ültünk a válságodban, termál ez is, hatvanfokos
lázal és könyörtelen személyességgel. gyerekkorunk óta
elég, ha csak mellkasig merülsz a strand vizébe,
máris kétségbeesetten kapkodsز levegő után.
ma mindkettőnk szívét rafináltabb, kénes veszedelmek
szorongatják. gőzölgünk fehérlő, téli ég alatt.*

*ha volna még erőnk néhány férfias kartempóra,
magunkhoz közel többé már senkit sem engednénk.
akit magára hagyasz, öngyilkosságba menekül,
beszakad téli nagy folyók jege alá. most azt mondd megint:
válni muszáj. szakítani, be, nőd alatt, a februári jeget.
csákányos munka minden áttörés, módszeres vízre futás.
többé senkibe bele nem esni, de várni a friss lékek csapdájánál
türelmesen, a gyanútlan erre korcsolyázót.*

pipacs

*a kutyák nem múlnak el nyomtalanul,
még napokig érzed a szagukat magadon.
még hónapokig szedegeted a zokniból,
autókárpitból, szőnyegek kusza szálai közül
a vörös, rövid vizslaszőrt. még évekig hordod
a ronggyá rágott papucsot, kihúzott szálú
kötött pulóvert. de már sohasem csiszolod ki
a karosláda karfájából a kölyökfognyomokat,
ajtódból a körmökét. neve eleven seb, otthona
a szemed barna magánya, sötétje, agyagos
gödrök hűvöse, fűrt kutak tükre. nyarak
kutyáolja, telek konyhaköve tartja benned,
ami elveszőben, ami kihűlőben.
zártan az elnémult teliholdakat,
bevilágítatlan járdák vonyító otthontalanjait
füleled, cipők csusszanását, csaholó
falkáit a fekete vaságykínnak. ha elalszol,
még naponta hazajár vacsorázni belőled.*

MAROSI GYULA

„Ah!” – mondja a sztájliszt

– Ah! – mondja egy kislányos sikkantással a celebközeli sztájliszt – Amerika...! – Szeme a mennyek felé fordulva fennakad, mint a korabeli hitvalló mártíroké, egy rajongással teli, bár némi bambaságot is kifejező mosollyal, s közben csücsörít is, mintha csókot készülné nyomni egy felkínálkozó gömbölyűségre. – Az olyan fejlett társadalom, hogy ott a hölgyek már a tomporukba is tetetnek szilikont!

Hát igen: lemaradásunk nyilvánvaló. Bár eddig abban a hiszemben éltem, hogy nem ily végletes: már közel százezer magyar nő tömetett mellbőre alá szilikonpogácsákat – mint reménytelenül maradi vénembert, meg is lepett ez az információ –, és tetoválás terén is elég jól állunk: a strandokon látható, hogy a fiatalabb korosztály lassan már fele összefirkáltatta magát – ráadásul nálunk ez nemcsak divat, de mélyebb értelme is van: lázadás. Lázadás a Teremtő ellen, aki minden külső vagy belső jel nélküli termelő és fogyasztó tömegembernek teremtette vonatkozó fiait e világra. És, hitem szerint, műkörmépítés terén pedig alighanem a világ élvonalába tartozunk! Már minden, meghatározható IQ-val rendelkező fiatal nő felgyűrűskézett ujjain rettenetes színekben pompázó karmokat visel, néha félek tőlük. Bizonyos körökhöz tartozó közgazdászok szerint az erre költött pénzekből törleszthettük volna államadosságunk negyedét. Majd utána kell néztek, hogy zsírleszívás és gyomorgyűrűztetés vonatkozásában hogyan állunk – a modern kori fejlettségi szint fontos mutatói ezek is.

De nemcsak efféle külső megjelenési formák alapján gondoltam kevésbé elmaradottnak magunkat. A röstelni valóan provinciális magyar kultúrát már felváltottuk a modernebb, globálisan celebtudatú kultúrával, például: már minden televíziós csatornán a szórakoztatónak nevezett tévéműsorokat külön e célra tenyésztett infantilisek gyártják a köznépi infantilis tömegek boldogítására. Énekversenyeken már kizárólag amerikaiul lehet énekelni, és aki kiejti Kodály nevét, azt az Európai Unió által is kiemelten védett, mindentől független bíróságok minimum kétheti közmunkára ítélik. A valaha irodalomnak nevezett, a posztmodernitás véleménye szerint csak rendkívül fárasztó és nagy kockázati felár mellett is deficitesen

kamatozó agymunkával élvezhető jelenséget – nem könnyen, egy régi generáció kihalsztásával – sikerült a szórakoztatóipar tevékenységi körébe telepíteni. A legifjabbak számára József Attila már csak egy utca, viszont a műholdakkal kapcsolatot tartó telefonkészülékekkel pontosan behatárolhatják, hol található a közelben egy-egy Moodys Corner, Fitness Saloon, McDonald’s, Go-Go Bár, Outlet, Erotic Center, American Express. De jobb is ez így, mit zrikáljuk a népeket efféle undorítóan nacionalista, de amúgy is tökéletesen idejét múlt szövegekkel, hogy: „Adj magyarságot a magyarnak, / hogy mi ne legyünk német gyarmat.” A szerzőtől való további citátumoktól – melyek felvetik a társadalmi béke megbontására való törekvések, sőt a magántulajdon szentsége tagadásának alapos gyanúját – ezen írás futamidejének rövidsége okából eltekintünk. Fiúgyermekünk az efféle kártékony szövegek időnkénti olvasgatása helyett – az ifjúság zsenialitásával ráérezve a posztmodern világ kulturális elvárásaira – már napi három órát töltenek a számítógép előtt, egyelőre színes elektronikus jelek virtuális legyilkolásával.

De jelentős haladást értünk el a kapitalista rendszerű társadalmi berendezkedés egyik alaptételének, a szabad versengésnek megvalósításában is. Például – ahogy azt az elmeszesedett agyból némi döbbenet kiváltva magunk is megtapasztaltuk – a nagy könyvesboltok és a plázák könyvrészlegei ma már bárki könyvét kiteszik a kirakatba, etnikai, vallási, világnézeti megkülönböztetés nélkül – akik meg tudják fizetni az úgynevezett kirakatpénzt. Akiknek még ennél is több pénzük van, azoknak nevét a városi autóbuszokra, a metró ablakaira is ráfestik – mindazok körében, akik még komolyan veszik a szakmájukat, ez ugyan kissé szégyenletes –, viszont: felhívhatja a kultúra környéki matatásokból élő fontos személyiségek figyelmét arra, hogy manapság is léteznek még élő írók. Hasonlóképpen: a naponta megjelenő, méltányos áron beszerezhető, féltucatnyi színes újságokból bárki megtudhatja – etnikai, vallási, világnézeti megkülönböztetés nélkül –, hogy e posztmodern kultúra reprezentánsainak, a celebeknek melyike szellentett az elmúlt huszonnégy órában, és miként vélekednek az emberiség jövőjéről. A „Légy kreatív!” és a „Valósítsd meg önmagad!” értékteremtő elvek eredményei is fokozatosan mutatkoznak, nemcsak a heti rendszerességgel elkövetett fegyveres rablások, de az egyre fiatalabb korban és egyre brutálisabb módon elkövetett bűncselekmények szaporodásában. Nekem

például gyerekkoromban még efféle siralmasan provinciális ideákat próbáltak az agyamba plántálni, hogy „Légy becsületes!”, meg „Igyekezz hasznos tagjává válni a társadalomnak!” – cseppet sem törődve azzal, mennyire csonkítják vele még alakulóban lévő individuumomat. Ha lassan és nehézkesen is, de tanulgatjuk, hogy tisztelnünk kell minden kisebbség és hatalmasság másságát, anélkül, hogy ők egy verébsóhajtásnyira is tisztelnék a mi, hozzájuk képest nyilvánvaló másságunkat. Örvendetes fejlődésünk további száz példáját tudnám sorolni, de hát mit szaporítsam a szót: az e jövőt építő folyamatokban részt vevő (muszáj neki, bár hajnali órákban már nem török rá bőrkabátosok az ajtót, csak egyszerűen, a társadalom mély közönye mellett, esetleg jóváhagyásával éhen hal) Tisztelt Olvasó úgyis tudja, mi mindenre gondolok.

Csak hát egy társadalom fejlettségi fokának megítélési szempontjai változók: a gyorsuló idő, az információ-robbanás, a vezérlő trendi, a tőzsdei árfolyammozgások, a befektetők törekeny bizalma – hohó! és höhő! –, meg a mifene hirtelen változásokat képesek produkálni. Ha a világ dolgait meghatározó hangadó körök az ezer főre eső, tomporba ültetett szilikonzacskók százalékában kezdik meghatározni a fejlettség fokát, nincs mit tenni. Kis nép vagyunk, alkalmazkodnunk kell a nagyokhoz: arcunkon némi szégyenpírral be kell vallanunk, lemáradásunk valóban katasztrofális. És hiába vagyunk kis nép, hiába is igyekszünk hallgatni a magukat szocialistának és liberálisnak nevező, javarészt magyar állampolgárok intelmeire, hogy szükségszerű lenne még annál is kisebbre összehúzni magunkat, de annyira egyszerűen képtelenek vagyunk kicsik lenni, ahogy azt a magukat fejlettebbnek tudók elvárják tőlünk.

PAYER IMRE

Egésztelen rom, néma zshivaj

*Mintha padlásnál kezdené a házát
építeni, s loholva, utólag
alapozna, mégis hiába lát át
emeleteket, képzetet, szót rak-
hat csak, nem lel földet, csak talajt, horpadt
összegányolt lomból, s mi kihajt
belőle, nem ház a telken, de kókad,
egésztelen rom és néma zshivaj.*

*S hogy feszítené az idő a vásznát!
rászöve a szétygűródött múlt, utókat
rángna, s előlről kezd rajzolni ábrát,
hullámzik az ég, száll a föld, ujólag,
akik voltunk – hol vannak ők? valókat
vetítve, átsatírozva a baj,
szétomolva fut, összeállva forgat
egésztelen rom és néma zshivaj.*

*Félbetörött sors keresné maga-mását
új reményekhez a lét-fulladóknak?
fölemelve fejed árnyát meglátnád
földnélküli égnek, új horizontnak?
van ott és volt ott valami a szóknak?
beomló gödörben betűnyi jaj?
mit mondanál rögöknek, zuhogóknak?
– egésztelen rom és néma zshivaj.*

Ajánlás

*Herceg, egetlen földön meglakolnak
a szóródó szók: világtalannyi zaj?
– földtelen ég, ha terem még maholnap:
egésztelen rom és néma zshivaj.*

FILIP TAMÁS

Mint a kisherceg

*Már áll a szél, csak a tüll-
levelű fák rohannak, hogy
elfoglalják az arborétumot.
Kiasott gödrükbe visszafornak,
a kalandnak vége, föllélegeznek
saját függönyük mögött.*

*Íjások jönnek, hegedősök,
húrokkal ügyeskedik mind,
farsang itt maradt bolondjait
lődözik nyilakkal s dallamokkal.*

*Mennék közelebb én is, de az ösvény
kígyóként lábamra tekerődik.
Eldőlök, mint a kisherceg,
a földön fekszem, gyökerek
gubancához közel, és a szív
gubancaihoz még közelebb.*

*Amint kifut belőlem a tudat,
lihegve felteszi a kérdést:
„Ha istenek égnek a virágfákban,
hova lesznek, ha kialszik a tűz?”*

Eskü alatt

*Ophélie partra úszott, láttam.
Minden karcsapásnál az égből
harapott levegőt magának,
körme végül a sáros partba vájt,
térdelve találtak rá, jó uram,
mintha imádkozni szeretett
volna, de szája csukva volt,
és nem szólalt meg azóta sem.
Ruháját úgy átitatta a víz, hogy
csak öten tudták kötélre tenni.
Sütötte nap, fújkalta szél, de
semmi, próbálkoztak kályhák
melegével is, de mintha az
egész folyót tartaná magában.
Alig merem kimondani, azóta
száraz lábbal kelünk át a túlsó
partra. Azazhogy, túlsó part
azóta... nincs is.*

Vonat a pusztába

Ujlaki Tibornak

*Tülkölnek rám, mintha útjukban lennék. Mi lesz
így velem, hisz még csak most tanulom a kiűzetést.
Lapozgatom a Bibliát, bekötött szemmel is érzem, a tudás
fájából van a papírja, és a kígyó levedlett bőrébe kötötték.*

*Haza akartam jutni én is, de a haza épp nincs idehaza.
Szavaim járókeretben. Nem nyelveken beszélek, ahhoz
én nem vagyok elég elragadtatott. Isten, ha van, helyettem
áll a napra, mutatva, hogy rejtőzni így is lehet.*

*Uram, add, hogy rám szorulj kicsit. Ha kérsz, rajzolok
neked hóesést, léghajót, zöld életet, aranyfákat.
Felnyújtózom, hogy szent arcod elé tartsam
a Tragédiát. Vagy a Faustot jobban szeretnéd?*

*Fejem a párnára tettem, mezítláb sétál szívem
ösvényein a prána. Tudom, holnap lesz a feltámadás,
hajnalban indulok Makucskára. Csak azt nem értem,
miért kell helyjegy a világ legüresebb vonatára?*

Fazakas

Szilárd talajon lebegve

Beszélgetés Filip Tamással költészetéről, életéről, írásról

Filip Tamás a szavak világában elsősorban ironiával, gyűjtögetéssel és kísérletezéssel foglalkozik. Poézisében a hétköznapiból a meglepőt, megdöbbentőt, rendkívülit bontja ki, a rá jellemző finomsággal. Témát keres és szavakat, ellentétet és harmóniát, jó kérdéseket és elfogadható válaszokat. És gyakran meg is találja azt, ami így megmaradhat, ami megőrizhető, akár próza, akár vers lesz belőle a későbbiekben. A Csepelen élő költő bepillantást enged életébe, gyermekkorába és fiatalságába, családjá napjaiba és munkájába, hogy az ember által a művészt jobban érthessük.

– *Csepelen születél, a mai napig Csepelen élsz. Ez állandóság, vagy visszatérés a gyökerekhez? Esetleg mozdíthatatlan vagy, mint a kő?*

– Összesen tizenegy hónap volt az életemben, amikor nem Csepelen éltem; 1978–79-ben sorakatonai szolgálatomat töltöttem Kalocsán. Előtte, utána, azóta mindig csepeli voltam. Ez egy félreismeret, s hogy úgy mondjam, alulértékelt vidék, bár sokan tudják, hogy ez volt az Árpád nemzetség szálláshelye. Északi része a fővároshoz tartozik, de nem azonosítható a gyárral, ugyanis a Csepel Művek mindig is elkülönült a lakóterületektől, nem olyan sakk-táblaszerűen helyezkednek el erre-felé az ipari létesítmények és a lakóövezetek, mint mondjuk Kőbányán. Ráadásul én egy olyan helyen lakom, ami különleges a városrészen belül is, a Királyerdőben. Dimbes-dombos vidék ez, a hagyományok szerint tényleg királyi birtok volt, még a huszadik század első évtizedeiben is erdő terült el itt. Amikor a nagyszüleim 1936-ban ideköltöztek, sűrű akác-borította a telket.

Apám technikus volt a szerzőszámgépgyárban, de olyan, aki

bármelyik morgoló munkásnál jobban és gyorsabban el tudott végezni bármelyik gépen bármilyen munkát. Igazi ezermester volt, akinek ügyességéből semmit nem örököltem. Művészi tehetséggel is megáldotta az élet, ugyanis nagyon szép énekhanggal rendelkezett, a csepeli színjátszó körben operetteket adtak elő, ő volt a bonviván. Ezzel kapcsolatos emlékeimet meg is írtam, *Apám a zsűri előtt* című versemben. Magánénekes szeretett volna lenni az Operaházban, és képtelen volt elfogadni, hogy a kórusba veszik fel. Nagyon büszke, hirtelen haragú, de mély érzésű ember volt, sok tulajdonsága él bennem tovább. Édesanyám fodrászként dolgozott, ami ugyancsak szépérezetet, kreativitást, kitartást igénylő szakma. Kiváló mesélő, nagyszerűen tudja láttatni a történetet. Hihetetlenül aktív, erős asszony, emberfeletti munkabírással megáldva mind a mai napig.

A fák, a Duna szépsége szelídebb, titokzatosabb helyé teszik Királyerdőt a kerület többi részénél. De nem választottam Csepelt, ezt hozta számomra az élet, és eszem ágában sincs elköltözni, a szívemhez nőtt, ez az otthonom. Én

a szépet látom ebben a kerületben, pedig nem csak szépség van benne, például nincs is városmágia, és lehetne sorolni a hiányosságait.

– *Az itt töltött gyermekkorból mire emlékszel szívesen vissza? Voltak jelei, hogy a szó, a rím, a vers iránt érzékeny vagy?*

– Kései gyerek vagyok, szüleim már nyolc éve voltak házasok, mire érkeztem. Nagyon békés és nyugodt gyermekkort kaptam tőlük és a nagymamámtól. Lehet, hogy nem volt könnyű elfogadniuk, hogy nagyon visszahúzódó, félénk gyerek voltam. Nem szerettem óvodába járni, pedig csak délig tartott, mégis alig vártam, hogy jöjjön nagyapám, és hazamehessek vele. Pedig ez az óvoda szinte mitikus hely volt, a Tamariska-dombon, ami egy kis maradványa a valahai Királyerdőnek. Manapság természetvédelmi terület. Álomvilág volt, egyfajta éber álmom.

A költészet még nem, de az irodalom ott volt az életemben, hiszen rengeteget olvastam, Cooper, Fekete István, Jack London, Verne műveit, Mándy Ivántól a *Robin Hoodot*, Tatay Sándortól a *Kinizsi Pált*, szóval mindent, ami egy fiúgyereknek érdekes lehet. Akkor

döbbsentem rá, hogy mennyire magába szippant egy-egy könyv, amikor a *Robin Hood*-ban azt olvastam, hogy az egyik szereplőt halálos nyíllövés érte, és hangosan felzokogtam. Megmagyarázhatatlan és meglepő érzés volt, nem tudtam mit kezdeni vele. Egyébként legkorábbi emlékem egy hároméves koromban történt vonatút volt, édesanyám csallóközi rokonságát mentünk meglátogatni, a komáromi vasúti hídon való áthaladás képei, és legalább ennyire a zajai maradtak meg legkorábbi emlékezetemben.

– *Tehát nálad is az indiánregényekkel kezdődött a betűvel kötött barátság. Hogyan haladtál tovább a költészetig vezető úton?*

– A gimnáziumi években még többet olvastam, de még mindig főleg prózát. A középiskolás évek vége felé kezdtem írni, úgy harmadik, negyedik táján. Az írásaimat óvatosságból nem az irodalomtanárnak mutattam meg, hanem a *Világnézetünk alapjai* című tantárgyat oktató tanárnőnek. Ő jobb választásnak tűnt, például mert beszélni a Gulágról (1978-at írtunk). Nem fogta meg őt a verseim szellemisége, egy másik osztálytársam költészete jobban tetszett neki. Belőle viszont nem lett költő... Azért a próza mellett a verseket sem kerültem. Nagy Lászlót, Pilinszkyt, Csoórit nagyon szerettem, később fedeztem fel Nemes Nagy Ágnest és még sokakat. Ha visszagondolok, az irodalom iránt érzett intenzív szenvedély nem az írói lét felé hívott, hanem tanár szerettem volna lenni.

Furcsán alakult ekkor a pályám, mert annyira tartottam attól, hogy nem vesznek föl a bölcsészkarra, hogy végül nem is próbálkoztam a

fölvételivel, hanem jogra mentem. Ebbe talán belejátszott az is, hogy együtt tanultam egy barátommal, aki a jogra készült, és egyszerűen elfogadtam azt, hogy biztosabb jövő vár ezen a pályán.

Ez nem volt félrecsúszás, egyszerűen így történt, úgy gondolom, megálltam a helyem a választott pályámon is. De az tény, hogy mai napig van bennem egy hiányérzet a bölcsészkar életforma, gondolkodásmód, műveltséganyag elkerülése miatt. Szerencsémre a 80-as évek elején, amikor egyetemre jártam, még volt átjárás a bölcsészek és jogászok világa között, viták, felolvasóestek folytak közös közegben. Eljártam például egy Nemes Nagy Ágnes által tartott speciális kollégiumra is, ami halhatlanul nagy élmény volt.

Az egyetem alatt kezdtem elküldeni a verseimet is folyóiratoknak. Akkor már megjelentem az Egyetemi Lapokban, ezt az ELTE adta ki, időről időre bekerültem, néha nem is magam adtam verset, hanem valamelyik barátom, csoporttársam vitte be a kéziratot a szerkesztőségbe. Azután a 80-as évek elején újraindult a *Jelenlét* antológia, olyan nevek voltak benne, mint Kardos Tiborc, Kukorelly Endre, Sziládi Zoltán, Márton László, Petőcz András. Belekerültem én is néhány számba, majd 1983-ban következett az első országos folyóiratbeli közlésem, a *Jelenkorban*, ahol Parti Nagy Lajos volt a versrovat vezetője.

– *Nem érezted azt a nyolcvanas évek egyetemén, hogy a pártelit kiképzőhelyére jársz? Hogy vannak politikai elvárások, vagy nyomás? Esetleg valami nem jól működik?*

– Marxista ideológiában oktattak, ez akkor természetes volt, de

az egyetem alatt, a húszas éveim elején rádöbbsentem, hogy mennyire hazug világban élek. Mintha egy zavaros álomból ébredtem volna fel, rájöttem arra, hogy az a politikai berendezkedés, amelyben élek, értelmetlen, antidemokratikus zsákutca, amelyből ki kell szabadulni, szükség van a többpártrendszerre, biztosítani kell az emberi jogokat. Sokat beszélgettünk erről azokkal a barátokkal, akikben meg lehetett bízni, meg aztán szamizdatok kerültek az ember kezébe, amelyekből olyan dolgokat lehetett megtudni, amelyeket elhallgattak a mesterséges kiskorúságban tartott társadalom elől. A fiatalság optimizmusa működött bennünk, bár a változás esélyei alig voltak érezhetőek.

Ehhez kapcsolódó esemény, hogy 1981. március 15-én engem is őrizetbe vettek egyik barátommal és a húgommal együtt. A barátom ugyanis a lengyel Szolidaritás jelvényét viselte, ami akkor még legális volt Lengyelországban, de nálunk nem. Bagatell eset ez, a hatalom hisztérikus választ adott egy apróságra. De mindenképpen segített abban, hogy tovább távolodjak a rendszertől. Egy különös pillanatot még hadd idézzek föl. A pénzügyi jog professzora valamit szét akart osztani a nagy előadóteremben, és minden csoportból magához hívott valakit, hogy annak adja át a nyomtatványokat. Nem nagyon igyekeztek a diákok, ő meg cifrázta, hogy kiket vár, végül már azt mondta, hogy ha nincs itt a csoportból a felelős, akkor jöjjön a BM-megbízott. Mintha egyszerre hideg köd és elektromos vihar ereszkedett volna ránk, ijedt nevetés buggyant elő és megértettük, hogy nem babra megy a játék. Pedig a prof csak viccelni akart.

Mindig úgy éreztem, hogy a jogászi munka csúcsa a bíraskodás, ezért egyértelműen erre a pályára készültem. Persze először fogalmazó lesz az ember. Ebben a fázisban mindent kell csinálni, egyedül, asszisztencia nélkül, így a fogalmazókra volt bízva a bírósági panasznap, ami hatalmas erőpróba. Nagy szerencsém volt, hogy irodalmi előéletem okán viszonylag jól tudtam gépelni. Bíróként családjogi, polgári ügyszakba kértem magam, bízva abban, hogy ez politikai, ideológiai értelemben valamiféle szélárnyékban van, és

tényleg csak a jog meg a saját meggyőződés számít. Ebben szerencsére nem kellett csalódnom. A párt, az „egypárt” csak egyszer tett kísérletet arra, hogy a bíróság fiataljait a saját soraiba invitálja, és örökké hálás leszek az akkori elnöknek, aki párttag létére szinte helyettünk mondta ki a diplomatikus, de mégis nagyon határozott nemet. 1984-ben szereztem diplomát, 1985-ben nősültem meg, három lányunk született. A legnagyobb politológia szakon végzett, dolgozik, a középső két egyetemre jár egyszerre, szülei nagy büszkeségére, a legkisebb gimnazista. Mind-egyik roppant tehetséges, ezt nem elfogult atyaként mondom, hanem mert tényleg azok...

– Akkoriban készült már az első köteted?

– Igen, ekkor már a Kortárs, Mozgó Világ, Jelenkor lapjain is megjelentem, kevesebb folyóirat létezett, nehéz volt nyomtatásba kerülni. Az első kötet megjelené-

sében Szabó János barátom segített, ő bölcsész volt, egyszerre teoretikus és praktikus ember, rendkívül tehetséges és rámenős. Ő harcolt meg azért, hogy megjelenjen az első kötetem 1986-ban, az

Szüleimmel háromévesen (1963)

Eötvös Könyvek sorozatban. De bekerültem *A költészet másnapja* című antológiába is, Körössi P. József keresett meg, hogy küldjek ide verset. Ez annyira váratlan, egyben meghatározó mozzanat volt, hogy ma is a „megmagyarázhatatlan események” nevű fiókomban tartom.

A politikához még egy kicsit visszakanyarodva, ekkor még az egypártrendszer ellenzéke is meglehetősen monolit volt, nem látszottak élesen a törésvonalak. A közös ellenséget együtt utálták, a regnáló hatalom ellen közösen léptek fel. Ezért a fentebb felsorolt irodalmi személyek akkor még egész más kontextusban léteztek, mint manapság.

Tehát dolgoztam a bíróságon, közben születtek a versek. Az első kötetnek nem volt nagy visszhangja, egyszeri dolognak tűnt. A folyóiratokban azért jelen voltam, de nem is gondoltam újabb kötetre. Bonyolult és fárasztó volt

a munka, a hétvégeken hazacipeltem az aktákat, ez a leterheltség egyáltalán nem kedvezett az irodalomnak. Szegény Szabó János barátom pedig 1989-ben meghalt, autóbaleset érte. Igazi mindenes volt, képzőművész, tanulmányíró, vállalkozó. Az ő lendülete nélkül én sem haladtam előre.

– Következett a rendszerváltás, felfordult a világ. Neked mit hozott, mit vett el ez a nagyon intenzív időszak?

– Mások is elmondták már előttem, hogy a Kádárrendszer megváltoztathatatlanak tűnt.

Egyszerűen nem látszott, hogy vége lesz, vége lehet. Váratlan volt a változás, hatalmas, fölszabadult örömmel járt, reményt szült, úgy tűnt, lesz kiteljesedése a magyar sorsnak. Új helyzetbe kerültünk, amiben elképzelhetőnek látszott, hogy olyan plusz dimenziók adódnak majd az életünkhöz, amelyekre korábban nem is gondolhattunk. Szabadok leszünk, egy európai terepen tevékenykedhetünk, nem másod- vagy harmadrendű állam polgárai leszünk.

Az én életemben is hozott változást, személyes világomat is átalakította a rendszerváltás. A „hősi korszakban” az Igazságügyi Minisztériumba kerültem, a jogrendszer átalakításában vettem részt. Nem volt értelmetlen munka, de bizonyos voltam benne, hogy nem itt akarok megöregedni. A megnyíló lehetőségek közül egyet én is megragadtam, és 1991 nyarán közjegyző lettem. Fél évvel később teljesen átalakult a közjegyzőség rend-

szere, voltaképpen visszakanyarodott önnön hagyományaihoz. Közismert, ám mégis szerencsétlen kifejezés, hogy valaki magánközjegyző, hiszen állami feladatot lát el, mindössze arról van szó, hogy ezt vállalkozás keretei között teszi, kötött díjszabás mellett, és vállalkozóként adózik.

– 1986 után csak 1998-ban jött a második kötet, szinte újra indultál, újra kezdted a költészetet. Mi történt a két kötet között, amit ilyen lassan emésztettél meg?

– A tizenkét évből volt négy, amikor még folyóiratban sem publikáltam. A családom sokasodott, a második kötet évében harmadik lányom is megszületett. Az elmondott munkahelyváltás után újra ki kellett alakítanom az életem rendszerét, bele kellett rendeződnöm az új életbe, és ne felejtőd el, de az új világba is. Új kihívások is jelentkeztek, amikkel szembe kellett néznie. Mindez elszikkasztotta bennem az irodalmi erőket, kedvet. Írtam, de keveset, és úgy éreztem, hogy nem kell a jelenlétet erőltetni. De nem voltak ezek sikertelen évek, az ekkoriban megszerzett tapasztalatok, élmények nem vesztek el. Mindenesetre nehéz négy év volt, a vége felé már egyre inkább azért, mert hiányzott a publikálás, a részvétel.

1996-ban állt vissza a régi rend az életben, a Hitelben, Jelenkorban, Holmiban, Parnasszusban, Új Forrásban és más lapokban publikáltam, egyre többet, sok vers kívánczolt elő ismét belőlem. Amikor 1998-ban megjelent a *Függőhid*, akkor csak a leg-

jobb anyagot tettem bele, ez olyan, mintha válogatott kötet lenne. Az újraindulás nagy erőt adott, hiszen bizonyítottam magamnak, hogy képes vagyok föllátni a padlóról, képes vagyok nem csupán írni, de közre is adni a munkáimat.

– És a pihenő, erőgyűjtő időszak alatt változott a hangvételed, a művészeted átalakult?

– Nem könnyű a szerzőnek önmagát figyelni, de azt hiszem, már a rendszerváltás tájékán kezdett kifermődni egy új szemlélet bennem, szépen, lassan érlelődött, és a korábbi hangommal együtt létezett sokáig, egymás mellett működtek.

– Hogy néz ki ez a két művészi szemlélet?

– A 80-as években az látszott, hogy lassan föléli morális, szellemi és más tartalékait egy rendszer, láttuk a visszasságait és válságát,

amit ennek a hatalomnak a működtetői igyekeztek eltagadni. Ez adta akkor a témát, erről volt érdemes írni, viszont nyíltan nem nagyon lehetett. Ezért az írást „rejtjelezte” az ember, érdemes volt a sorok között olvasni, mert a lényegét odadugták az írók. Ehhez azonban szükség volt az érzékeny olvasóra is. Olyanra, aki képes volt, és merte is észrevenni a rendszer válságát.

1990 után mindez – legalábbis első érzéseink szerint – okafogyottá vált. Egyik napról a másikra lecserélődött mindaz, amiben addig éltünk és írtunk, úgy tűnt, már nincs szükség arra az írói attitűdre, amely korábban olyan magától értetődő volt. Mindent ki lehetett mondani, megszűntek a tilalmak, legalábbis látszólag. Felerősödött, sőt szinte egyeduralmukodóvá vált az a még a nyolcvanas évek közepe táján szü-

letett vélemény, hogy a művészet foglalkozzon az esztétikával, a szavakkal, stílussal, de ne ártsa magát a politikába. A közösség ügyeivel való foglalkozást tévútnak állították be. És ehhez jött váratlanul az a megrendítő tapasztalat, hogy azokat a gondokat, amelyekkel küszködött ez az ország, a rendszerváltás eszközeivel sem tudtuk megoldani, viszont bőségesen keletkeztek újabbak is. A politika, a hatalom felőli veszélyeztetettség is megmaradt, csak némileg átalakult. Például ugyanúgy el lehetett valakit tüntetni a közbeszédből, közéletből, mint annak előtte, csak más módszerekkel.

A mai élet sok szempontból még veszélyeztetettebb,

Dorkával és Fannival a krétai forrásában (1995)

kiszolgáltatottabb, mint a Kádár-korszakban. A magánszféra lassan teljesen átjárható, az emberek szinte önkéntesen tárják fel minden titkukat. A globalizmus azt üzeni, hogy a világ jó, mindent megad a polgárnak, minden rendben van, nincs akadály az egyetemes boldogság előtt. A polgár dolga pedig az, hogy együttműködő legyen, konformista, hűséges csavar a gépezetben, ne kritizáljon, a kritikai beállítottság csak azok ostobasága, akik képtelenek megteremteni magukat. Valójában tömérdek felesleges feladat elvégzésére pazaroljuk időnk, energiánk jó részét, mégis ritkán horgad föl bennünk az indulat.

Mindez hatalmas forrása lehetne a költészetnek. Az ifjúságom idején működő, majd átmenetileg háttérbe szorult, ha úgy tetszik, elcsendesedett hang és szemlélet külső hatásokra újra magához tért bennem, és őszinte meglepetésemre egyre inkább a világ átfogó ügyei érdekelnék. Remélem, hogy ez is érvényes és működőképes. Ugyanakkor nagyon nehéz a köz ügyeiről írni, még a kifejezés is agyonterhelt, rossz emlékeket ébreszt. Tapasztaljuk, hogy sok rossz közéleti vers született, ami azt sugallja, hogy magával a műfajjal van a baj. Meglátásom szerint az emberek nem kis csoportja bajban van, nem tud eligazodni a dolgaiban, az életében, az Egész értelmezésében. Küszködnek a gondjaikkal, és nem nagyon értik, mi történik velük. Ezt kéne észrevenni, megírni, ez volna a legfontosabb írói feladat. A világ meglehetősen bizonytalan, sokféle érvrendszer él egymás mellett, de egymásra való hatás nélkül. Ez is az egyik oka annak, hogy gyakran keletkezik olyan helyzet, ami a szabályok elvetéséhez, a normaszegéshez vezet.

– *A Magyar Naplónál jelent meg legutolsó köteted, a lap szerkesztője vagy két éve. Mit jelent neked a lap, mit jelent a szerkesztés?*

– 2010 novemberében a Magyar Írószövetség közgyűlésén Szentmártoni János lett a szövetség elnöke, és ezzel megüresedett a Napló versrovatának szerkesztői posztja. Álmomban nem gondoltam, hogy velem akarja betölteni ezt a helyet Oláh János, így mikor megtudtam, hogy szeretne velem beszélni, nem tudtam mire vélni. Nagy megtiszteltetés volt, hogy Szentmártoni Jani eredményes munkáját folytathatom, hogy az általa felépített szerzőgárdára én is építhetek. De már akkor is volt bennem némi bizonytalanság, hogy lesz-e elég energiám a hivatali munkám mellett, hogy színvonalasan szerkesszem a versrovatot. Persze a racionalitást, az óvatosságot legyőzte az öröm, ezért mondtam igent.

Úgy gondolom, ha a Napló bízik az erejében, akkor a legnagyobb ellenszélben is kitarthat, ahogy ezt már nem egyszer bizonyította is. A szerkesztőségi munka ma már valamivel egyszerűbb, mint az internet és az elektronikus levelezés előtti korszakban volt, de éppen intenzitásában rejlik hátránya is. A Magyar Naplóhoz számos kézirat érkezik, rengeteg vers. Két dolgot könnyű ezek közül kiválogatni: a nagyon jót és a nagyon rosszat. Az a minőségi sáv dolgoztatja meg legjobban a szerkesztőt, amelyben értéket hordozó, de nem teljesen kiérlelt művek szerepelnek. Ilyenkor muszáj tanácsot adni, nem elhallgatni a hibát, az esetlenséget, változtatást javasolni. Ez persze konfliktushoz is vezethet. A legszébb ebben a munkában, amikor

az ember tehetségre bukkan, felfedez valakit, akit azután elindíthat a pályán.

– *Lackfi Jánossal folytatott beszélgetésedben hangzik el, hogy „végül is minden vers csupán kísérlet”. Engem ez bosszant. A vers legyen végleges, mindent akaró.*

– A kísérlet, mint fogalom szerintem egyáltalán nem leértékelése a dolognak. A kísérletet azért végzi el az ember, mert azt akarja, hogy sikerüljön, a kísérletbe is beleteszünk mindent, apait-anyait, nem? A cél az, hogy működő, érvényes szöveg szülessen, egy lehetséges világ.

– *Művészeted működéséről, vérkeringéséről szeretnék most kérdezősködni. Engedd meg, hogy a veled folytatott beszélgetésekből, a lírádat értelmező, vizsgáló írásokból szemezgessek, s ezekkel szembesítsek. Hátha olyan dolgokra bukkanunk, amik eddig megbújtak, hogy most napfényre csalogassuk őket.*

Prágai Tamás egyik kritikáját idézem: „a nehezen vagy semennyire sem kiszámítható, a rendhagyó, a rendkívüli történik meg a versben. A váratlanok a képek, nyelvi szerkezetek és a történetek szintjén való ilyen mérvű megjelenése elbizonytalanít, és éppen e nyelvileg formált bizonytalanságban születik meg a vers. De Filip Tamás nem áll meg azon a ponton, hogy verseinek szövegét a váratlan tartományába távolítsa el.”

Lackfi Jánost idézem: „Versei lélegzenek, működnek, hatnak. Hogyan és miképp? Olykor a képzelenség erejével.”

A fentiek fényében a rendhagyót, rendkívülit, képtelent működteted. Keresed a rendkívülit, vagy magától jön, érkezik, esetleg egy-

szerűen ilyen a poézis? Magadat sorolod-e valamely, a rendkívülit kereső irányhoz (abszurd, groteszk, mágikus)? Fontos a megdöbbentő, vagy akár el is maradhatna?

– Keresés? Nem is rossz kifejezés arra, amit írás közben teszünk. Témát keresünk és szavakat, ellentétet és harmóniát, jó kérdéseket, elfogadható válaszokat. Igen, keresünk valamit írás közben, olykor éppen a rendkívülit, a meglepetést, ami következik a már leírtból, és messze túlnyúlik azon a horizonton, amelyre az író és az olvasó számított. A keresés azonban nem olyan tudatos, mint a köznyelvi jelentése, hanem inkább olyan

tevékenység, amely során rábizzuk magunkat valamire, ami dolgozik bennünk, de nem a tudatunk irányítása alatt. Lehetséges, hogy van képességem transzcendens, vagy akár mágikus dolgok megfogalmazására, de mindig igyekszem mértéket tartani, és hagyni kapaszkodókat az olvasó számára.

– Lackfi Jánossal folytatott beszélgetésben mondd: „Soha nem közvetlenül magamat akartam versbe írni, a személyességet kínzó nehézségnek éreztem mindig.” Verseidet olvasva ennek igazát éreztem, alig beszélsz magadról, a költő szólal meg, de a világról szól. Ez nem a legszerencsésebb költői alkat. Zavar ez a magadról, személyes életéről való nehézkes nyilatkozás?

– Azt hiszem, a hazai költői hagyományoknak valóban kevésbé

felel meg az én alkatom, de mit lehet tenni, abból dolgozom, amim van. Úgy vélem azonban, hogy nem vagyok rejtőzködő, az életem a külvilágnak is látható, vannak szerepeim, amelyekben sokan ismernek, és talán nem túlzás ezt mondani: elfogadnak. Ami a költészetemet illeti, fontosabbnak érzem, hogy a világról beszéljek,

Aki adta és aki kapta (2004-ben Lackfi Jánossal a Nizzai Kavics díj átadása után)

és ebben a beszédben ott vagyok én is, annyira, amennyire szükséges. A versbéli alak belőlem születik, a versben újtára indítom, és magam is érdeklődve figyelem, mire jut, veszít vagy nyer. Nehézségnek akkor érezném mindezt, ha fő célom az volna, hogy magamról beszéljek, csak bizonyos görcsösség ebben megakadályozna, én azonban elsősorban nem magamról akarok szólni, így nem érzem ezt tehernek.

– Palatinus Levente Dávid rólad írott dolgozatában fejtegeti a költészet közönségének beszűkültségét, belterjességét. Hogy látod, a te költészetednek van közönsége?

Ha van saját közönséged, akkor annak van egyedisége, sajátossága? Kik szeretnek téged?

– Vitathatatlanul nagyon kicsiny közönsége van a költészetnek,

ezen aligha lehet változtatni. Ha rossz pillanatomban gondolkodok erre, nyomaszt és elbizonytalanít, ezért inkább igyekszem tudomást sem venni róla. A közönség dolgát eleve megnehezítettem azzal, hogy a magyar poézisben kevésbé elterjedt, úgynevezett objektív költészetet művelem, aki viszont ennek ellenére hajlandó befizetni hozzám

egy lírai társasutazásra, talán nem bánja meg. Bocsánat a reklámszerű megfogalmazásért, abból indultam ki, hogy én is sokszor nyúlok olyan szerző kötetéhez, akit nem ismerek, de valami oknál fogva kíváncsi vagyok rá.

Miért ne lennének olyan olvasók, akik rám, pontosabban a verseimre

kíváncsiak? Érdekes, hogy vannak olyan blogok az interneten, amelyekbe a blog tulajdonosa a számára kedves verseket gyűjti össze. Jó néhány ilyenben találkoztam az írásaimmal. Tehát ilyen értelemben is van valamekkora közönség. Hogy van-e egyedisége a közönségnek, nem tudom. Feltételezem, hogy ha az általam művelt költészetnek van egy sajátos hangja, megjelenési formája, akkor a közönség is azokból áll össze, akik ezt a kissé látomásos, sok forrásból táplálkozó, s ezért eléggé összetett, de önmagát mégis fegyelmező versvilágot szeretik, de legalábbis érvényesnek tekintik.

– És a szakma mennyire tekintti érvényesnek ezt a versvilágot? Elismerik a munkádat, művészetedet, kifejezik ezt dicsérettel, díjakkal?

– Az irodalmi életnek vannak olyan szereplői, akiket magától értetődő természetességgel, jókor, sőt néha idő előtt találnak meg az elismerések. Én nem tartozom ezek közé. Ha jól meggondolom, negyvenégy éves voltam, amikor Lackfi János úgy döntött, hogy abban az évben Ács Józsefnek és nekem adományozza a Nizzai Kavics díjat. Néhány alkalommal elismerő oklevelet kaptam a Quasimodo költői versenyen. Ugyanakkor egyáltalán nem gondolom, hogy nem vesz rólam tudomást a szakma. Sok apró jelből, gesztusból, e-mailből, sms-ből látom, hogy becsülnek. Például Tarján Tamás és Reményi József Tamás paródiát írt rólam, egyik résztvevője voltam 2008-ban Pozsonyban az Ars Poetica Fesztiválnak. Ezt követően az egyik szlovák színház irodalmi összeállítást készített klasszikus és kortárs szerzők írásaiból. Nem tudtam erről, de amikor később láttam, hogy kikkel szerepelek egy műsorban, jóleső borzongást éreztem. Gyakran fordul elő az is, hogy felkérést kapok, hogy egy költőtársat köszöntő folyóirat-számba, antológiába küldjek kéziratot. És jó érzés arra gondolni, hogy kérésemre Takács Zsuzsa és Vasadi Péter pillanatnyi gondolkodás nélkül elvállalták, hogy fűszöveget írnak a kötetemhez. Ezek az én irodalmi díjaim.

– *Valahol azt mondtad, hogy „Az út, amelyet bejár az az ország, amelynek sorsát személyes sorsként is megélem, nem nagyon enged lazítani, és arra gondolok, hogy egyre inkább így lesz.” Mióta érzed azt, hogy nincs lazítás? Nyomaszt a sok nehézség, vagy harcra készlet, esetleg elkeserít? Választanál más utat? Tervezel változást?*

– Furcsa szembesülni ezzel az idézettel, mert igaz ugyan, de mégsem annyira drámai, mint első olvasásra látszik. Ha azt érzem lazításnak, hogy bizonyos elvekből, meggyőződésekből engedjek, akkor erre valóban képtelen vagyok. Ha viszont arra gondolok, hogy alkalmanként letegyek valamilyen terhet, akkor erre igenis képes vagyok. Bár a lányaim olykor eléggé aggódó hangszíval jelzik, hogy nem tudok lazítani. Ha ugyanis olvasok, de közben észreveszek valamit, ami nincs a helyén, valami beavatkozásra van szükség, akkor abbahagyom az olvasást, kilépek a kényelmes állapotból és nekiállok, hogy rendet tegyek. Ebből aztán újabb és újabb tennivalók keletkeznek, szóval jó időre vége a lazításnak.

Ha józanul nézem a dolgokat, azt gondolom, hogy olyan súlyos állapotban van az ország, hogy ebből talán nem is lehet kikecmergni. Ez azonban nem tölt el végtelen keserőséggel, hanem arra gondolok, hogy az üresnek látszó korszok mélyén mindig van néhány csepp a remény olajából. Ha már itt tartunk, meg kell említenem, hogy kétévi szerkesztői munka után ettől a tevékenységtől visszavonulok. Szép, de nagyon fárasztó időszak volt, és valahogy elfogyott bennem az erő és türelem. Remélem, nagy hibát nem követtem el, észrevettem a jó írásokat, és ok nélkül nem fogadtam el túl gyengét. Szerkesztőként óhatatlanul okozunk sebeket, de a sikerre predesztinált szerzőket ettől függetlenül eléri a sorsuk. Tanácsaimat, javaslataimat igyekeztem mindig személyre szabni, és empátiával átadni; ezt a legtöbbben érezték.

– *A versről állítod: „A célja is ugyanez, a megrendülés létezésünk*

kicsiségén és nagyságán.” Hozzáteszem, semmi sem lehet elég kicsi vagy elég nagy, hogy meg ne próbáld versbe foglalni.

– Tökéletesen egyetértek veled. Szerkesztőként írtam fiatal szerzőnek, hogy egy anya haláláról is lehet közhelyesen írni. És egy leszakadt inggombról is megrendítően.

– *Simon Ferenc, Lackfi János és Palatinus Levente Dávid is megfogalmazza a képiség kitüntetett jelentőségét a lírádban, de számomra is feltűnő volt. Fotóztál, videóztál valamikor? Vagy nagy filmnéző vagy? Miért a látvány? Látod a történetet?*

– Nagyon szerettem régen a filmeket, a város túlsó felére is képes voltam elzarándokolni, ha egy izgalmas alkotást éppen ott vetítettek. Akkoriban szinte minden képen jelent meg, mindent a képeken keresztül közelítettem meg, és gyakran eljátszottam a gondolattal, hogy filmrendező, vagy még inkább operatőr leszek. Ha a személyiségem egyik alapvető vonására gondolok, hogy tudniillik fontos azonnal látnom a munka eredményét, akkor a filmes szakma, a maga hosszadalmasságával, nem nekem való. A képek szeretete megmaradt, és valóban sok versemben követhető ez, mozgások, közelítések, távolodások, alulról, felülről szemlélt helyzetek. Természetesen ez egyfajta fogyatékosként is felfogható: egy rendes költő ne így közelítse meg a tárgyát, hanem... Nem tudok eleget tenni a felszólításnak, nem vagyok rendes költő.

– *Egyik köteted címe Mentés másképpen. Mit kell menteni és miért? Hogyan adsz címet, milyen címeteket szeretsz?*

– Nagyon megszenvedek a cím-adással, és mikor úgy érzem, föl-adom, valami mindig kopogtat.

Ülök a számítógép előtt kínban, ötletem sincs, hogy mi legyen a kötet címe, sűrget a határidő, és hirtelen észreveszek egy kifejezést, amit már ezerszer láttam. *Rejtett ikonok*. Megvan! A *Mentés más-képpen* nagyon sokáig a *Tűk a szé-nakazalban* munkacímet viselte. Öt alkalommal jelen-tek meg belőle részletek különböző folyóiratokban, és mindig ezt tüntet-tem föl. A kiadónak nem tetszett, és egy-szer csak beugrott az ismert számító-gépes kifejezés, amelyen kicsiny változtatást ejtet-tem, és tudtam, hogy ez így rendben lesz. Azóta sokan használták címadás-ra ezt a kifejezést, jól megférünk egy-mással. Mindent

menteni kell az elmúlástól, minden-nek meg kell adni az esélyt a meg-maradásra. Ebben a gyűjtögető, értékőrző szerepben jól éreztem magam, és úgy látszik, nem tudtam levenni magamról, mert azóta jóval több hasonló anyag született.

– *Beszéltünk veled korábban az iróniáról, kedvvel idézem versso-rodát: „Ha Szabó Lőrinc közjegyző lett volna...” stb. Kezdetben ironikusabb volt az alapállásod, ez most újra erősödni látszik. Miért szaporodott meg költészetedben az irónia szerepe? (Tabu kán, avatar kori temető, Instant Isten, időntúli szabadrúgás.) Hogyan működik az iróniád? Valami ellen vagy valakik mellett?*

– Én inkább a nyelvben való szlalomozásnak, önfeledt játéknak, vakmerő és olykor szemtelen

kicsapongásnak látom ezt. Nagyon szeretem belevetni magam ebbe a nyelvi tengerbe, és ha valami a kezem ügyébe akad, kavics, kagylóhéj, megpróbálok valamit kezde-ni vele. Az eredmény, ha sikerül, talán kaphat valamilyen ironikus jelleget, de nem feltétlenül ezzel a

Farkas György festőművész emlékkiállításán Farkas György, feleségével és Szent Ernővel (Debrecen, 2011)

kifejezéssel illetném ezt. Arról van szó, hogy valamilyen csekély vál-toztatással egy új tartalmat, új értelmet vagy éppen kisiklatott értelmet adok egy kifejezésnek.

Egy ilyen szóznak jó esetben elég erős fénye van, képes bevilágítani a rejtett zugokba is, oszlatja a sötétet, legalábbis reményeim szerint. Vannak düheim, gyűlölöm a butaságot, mindent, ami tompítja a jó szándékokat, ami elveszi a cselek-vések értelmét, mindent, ami korlátoz a szabad véleménynyilvánítás-ban, főleg ha ez intézményesített formában történik. Utálom a meg-alkuvást, a „ne szólj szám, nem fáj fejem”, meg a „kaparj kurta, neked is jut” mentalitást. Nem vagyok széplélek, aki magára kényszerített szerepként mindig csak a jót meg a szépet akarja látni, nem. Nagyon

bátor se vagyok, sajnós, de igyek-szem szólni, ha annak van ideje, és próbálok kiállni az arra érdemes dolgok mellett.

– *Végezetül a legújabb műved-ről, a Kő, papír, ollóról szólj néhány szót: hol áll ennek a kötet-nek a világa az általad megtett úton? És mi követ-kezik most, hogyan tovább?*

– Vannak költők, akik tudatosan írják köteteket. Kialakul bennük valamilyen szervező elv, koncepció, és szépen eköré formálódik a könyvük. Nekem nincs efféle képes-ségem, szerencsés esetben sorban szü-letnek a darabok, aztán, ha elegendő gyűlt össze, akkor kötetté válnak. A szép mindebben az, hogy

a végén úgymint kiderül, hogy a szö-vegek erős kohéziót mutatnak. Négy év anyagát gyűjtöttem össze a *Kő, papír, olló*-ban, és nagyon kíváncsi vagyok a könyv utóéleté-re. Bizonyos értelemben összegző műnek gondolom, mert ha a törek-vések felől nézem, akkor azt kell mondanom: mindent el akartam mondani benne, amit fontosnak tar-tok. Ha pedig elégedettséget érzek, az egyben annak a szomorúságát is jelenti, hogy nagyjából elmondtam mindent, amit ebben a műfajban képes voltam elmondani. Nem törekszem új versek írására, bár nem fogom tudatosan elfojtani, ha egy-egy mégis kopogtat az ajtó-mon. Abban reménykedem, hogy valahogy sikerül átprogramoznom az agyam a prózáírásra.

Urbán Péter

MAROSI LAJOS
Mint ki hazajött

Előbb úgy volt, hogy kerek jubileumára jelenik meg első magyar nyelvű kötete, a *Karácsonyi folyosó* (azonos számú költeménnyel), s utazását ahhoz igazítja. De teltek-múltak az évek, ezért a kéziratot kétszer is ki kellett egészíteni egy-egy verssel. Jutott hát idő magyarországi programjának tervezgetésére. Én is fogalmaztam javaslatokat, különböző idejű itt-tartózkodás esetére gazdagokat és visszafogottakat. Fordítójaként és tisztelőjeként ismerem történelmi és irodalmi érdeklődését, de nem volt könnyű ezeknek helyszínüket megfeleltetni, mivel a nándori vár vagy a Duna jege nem jöhetett számításba, a parlamenti látogatás megszervezése is körülményes egy kicsit, bár hozzákezdtem. (Azt nem tudhattam, hogy olyan költők lesznek a budapesti vendéglátói, akiknek dolgozószobája van a Magyar Írószövetségben és az Országházban.) Amikor már a zsebemben volt a vízum és a vonatjegy, csak azt kérte, hadd tegyen egy-egy szál virágot Hunyadi János, Kapisztrán János és Nagy Imre emlékművére.

Leonyid Volodarszkij költő, író, műfordító 2012 nyaráig – hatvankét éves koráig – nem járt Magyarországon. Mint ahogy más irányban se lépte át Oroszország határát. Lehet-e hálásabb feladat, mint egy külföldet nem járt, ám Magyarország iránt ennyire elkötelezett embernek a hazánkat megmutatni? Vagyis belőle egy villanásnyit. Fordító barátaink és az ő barátaik segítségével a fővárosi rendezvényeken kívül a költő eljutott egri és székesfehérvári könyvbemutatókra is, no meg Bogácson töltött egy hosszú hétvégét – ott legalább írói kötelezettségek nélkül, egyetlen macskával.

A kisvártatva megszületett, itt következő versek tanúsítják, hogy a költő csak látszólag kapcsolódott ki, valójában ott munkált Leonyid minden magyarországi lépésénél és pillantásánál, nappal és éjjel. Neki még azok is megjelentek, akiket más nem szokott látni. A személyes élményeket – mint eddig minden magyar

vonatkozású Volodarszkij-vers esetében – felesége, a nyelvünket kiválóan beszélő Olga Volodarszkaja egészítette ki olvasmányaival és tapasztalataival. Ebben a válogatásban is akad ilyen közvetett élmény.

Kortárs költő versét anyanyelvünkre átültetni könnyebb is, nehezebb is. Könnyebb, mert a fordító kérdezhet, ha bizonytalan egy-egy rész értelmezésében. Nehezebb, mert állnia kell a szerző szigorú tekintetét, feltéve, hogy bemutatja neki a fordítást. Mi így működünk együtt Leonyiddal és Olgával. Csakhogy a személyes magyarországi élmények által ihletett versek olyan problémákat is felszínre hoztak, amelyek közös munkánkban korábban nem fordultak elő: nevek értelmezése és a két nyelv szemléletének eltérései. A Margit név szokatlan az orosz fülnek, mert nem a-ra végződik, a rigó pedig egyenesen nevetséges, mert az oroszok számára egy állat neve nem végződik o-ra, nem lehet semleges nemű. (Fordító barátomnak

Leonyid Volodarszkij

Lopó kandúr nevével se lehetett könnyű dolga...)

Az *Ó utca* című vers fordításáról már majdnem lemondtam, annyira másként értette Leonyid az O szót, mint az utca hajdani névadói. Olgával levelezünk erről: „Leonyid nagyon aggódik, hogy az *Ó utca* című vers lefordíthatatlan a címszó jelentése miatt. Ezt a verset tartja a legjobbnak, és véleménye szerint minden nyugat-európai ember (a magyart kivéve) ezt a betűt nullaként értelmezné, ahogy ő is... Kár, hogy aligha tudod lefordítani, az nagy veszteség lenne...” Némi töprengés után felsejlett előttem a megoldás, s bizakodva végeztem el a szokásos fordítói procedúrát, majd az eredményt elküldtem Volodarszkijeknek: „Kellott egy fogás, egy trükk, hogy a rövid o és a hosszú ó közötti különbséget feloldjam. Ezért fűztem a vers végére fordítói post scriptumot. Ez ironikus ugyan, de hadd tudja az olvasó, hogy mi is tudjuk.” A Moszkvából érkezett jóváhagyó, sőt lelkes válasz után is tisztában vagyok vele, hogy minél kevesebb a lábjegyzet, annál nyugodtabb lehet a fordító szakmai lelkiismerete.

Örülök, hogy Volodarszkij eljött, s szinte úgy volt itthon, mintha otthon lett volna. (Na, ezt fordítsa le oroszra lábjegyzet nélkül!)

LEONYID VOLODARSZKIJ

A turulmadár és a csoda

*Munkácson a Turul-szobornál arra gondolsz,
 hogy az Altaj-vidék legmagasabb csúcsa,
 a Beluha a legendák szerint az istenek
 és az öröklétűek hazája*

*Tudom, majd egyszer fölhangzik a föld alól
 a távoli, titokzatos robaj,
 s egy reggelen a bronztollú Turul
 fölfénylik a Naptojás törött héjaival.
 De a frissen kikelt madárfióka nem ül
 a fészekben, bámész ámulat
 követi: „kikelt, s elrepült?”
 És nem találja ezernyi gondolat.
 Mert csoda történt, csoda!
 Az altáji táltos tudja csak
 a választ,
     sugárzó
 tekintete megnyitja a mennyet:
 Beluha, a fehér hegy magas csúcsfoka
 madárfiókat melenget,
 hogy ezt az ősi népet,
 ezeréves álmából ha felébred,
 diadalmas énekkel köszöntse.*

Budapest épületei

*Ezek a klasszikus nagy épületek
 nem kis országnak valók.
 Olyan nép emelte őket,
 amely túlélte dögvészt, kint, háborút,
 s bár pusztító rombolás hullt rá,
 Budapest a törékeny békeidőkben mindig
 újjászületett.
 Ha majd megszólal az Úr,
 Budapest hatalmas lendülettel
 lép a történelem színpadára,
 a sokaság ámulón csodálja.*

*Rákóczi Ferenc lerúgta
 szobortalapzatáról,
 országhatár, magas ég nem állja útját,
 tisztára mos mindent e vágta
     szivárvány-ragyogása.*

Utóirat Trianonhoz

*Harmadnapon van a feltámadás
 a keresztről pokolra, mennyre, mennyországgra,
 s mi szívünkben őrizzük a régi tudást,
 a Húsvétra várva.*

*De ha száz évig tart a fészület
 gyötrelme, mondjátok, van akkor is remény?
 Lesz a magyar kérdésre felelet?
 Vagy közöny, közöny a nagy földtekén?*

Koncsek József fordításai

Visszaigéző

Bogácsi emlék

Panzió gazdája, Szabó László
s „Lopó”-ja,
találkozunk még e földön valaha,
vagy depóba
áll majd végleg a három nap vonata?
Az a három nap – a „távoli múlt” –
múlhatatlanná örökölt belül,
felejtés ködébe már sose hull,
heve a szívben már sose hűl.
Az a három nap! A könny feltolul.
Hej, Lopó, „Kistolvaj” oroszul a neved,
lopj az időből még egy utat újra:
csak egy röpket napot időzzek veled,
földi valódban is mesék kandúrja!
Más nem – csak az a nap kellene nékem,
nem az ódon pincék, nem a hordók.
Ülnék a lugasban, míg a holdról
dőlő fényözön ellepne egészen,
s csillagzó hegyvel a kerti faágak
kigyózó árnyai ránk fonódnának.

Zinaida

Zinaida, az idős orosz asszony
Bogácsi lakos, falun él régen.
Benne elhagyott hona s magyar hon
Egy lett már végleg.
Megállva megint kapuja előtt,
Emlékszem, ahogy kereste a szót:
Egyik nyelven sem lelt megfelelőt.
Legszöbben végül
Maga a szív szólt,
S e szenvedéllyel telt, csodás hangtól
Elszorult a torkom,
S aranyló csöndje lett a hallgatásnak,
Mely olykor-olykor két szó közt támadt.
Minden lakója a Parnasszusnak
Elnémult volna s magába kushad,
Ilyen beszéddel versenyre kelve,
Verssorom sem száll úgy énekelve,
Ahogy szíve szólt – majd körülnézett:
Kerítésén túl orosz beszédet
Nem hallott már fél százada lassan.
... Halkabban, kérem – suttog –, halkabban...

Kánai

Cs. K.-nak

Kirajzolódik éjfélyből a Bükk
S előtte a tér, széles-tágasan...
Magyar barátom, itt élsz, e helyütt,
E földön fogant versed, számtalan,
S tollam alatt hány sarjadt oroszra!
– Ó, kéken nyíló, öblös tájhaza –
Itt vagyunk – az Úr irgalma hozta:
Pohár csendüljön áldomásra ma!
Csillagok vakuznak – paparazzik,
Fotóikat a mennyben rejtik el.
Csávába húznak? Micsoda bal hit:

Sok közös képünk maga a siker!
Megszokott vendég ezen a bolygón
A poéta – s hogy dús asztal dukál...
Vedelhetne itt, testes borokból
Költőserg is, annyi pince áll.
Csípős ételhez tüzes bort nyeldess,
Csípősebb verset tőle vétkezhetsz:
Csöppje már földön a mennyei juss!
Körünkben talán el is feledné
Kánai csodatételét Krisztus,
S leülne csöndben asztalunk mellé.

Cseh Károly fordításai

Ó (utcai) június!

Ide szálltam a vén Európa szívébe.
Ez a hely ezeréves utak szövedéke,
Hova összehajolt Buda, Óbuda, Pest.
Ahogy állok a balkonon, éjül az est,
S vele frissül a lég.

A caffee-k teraszán

Megy a traccs, kacagás, dübögő zeneszám –
Ezek ott huszonévesek, élnek, örülnek.
Fel is áldozom álmomat, abba vegyülnek
Üde csókok, erős borok, utcai táncok.
Idegenre, magyarra nem adnak a srácok,
Nekik épp nem a házkezelő dirigál –
Nosza, virradatig fokozódik a bál.
Azután az egész tovaszáll valamerre.
Kocsi fut be az asztalokért vezekelve,
Belehúz, s aki bújt, aki nem, nyoma vész.
Ez a járda a pub-nak az üzleti face,
Gumicső veri friss sugarával a placcot.
Lehunyor-kinyitom, s szemem állja a harcot,
Hanem éjjeli képsora mind odalett.
Ma, az új buliig, legyen elfeledett!

Ulica „O”

Furcsa nevű rövid utca az „O”,
Nyelvtanuláshoz egész ragyogó,
Ám ne keresse, ki szlávosan ejti,
Nem leli úgyse a kis fogadónk!
Görbül a tér, s vele görbül az „O”-nk?
Párhuzamos terü lenne a Másik,
S véle az ablak, a fény, a plakát?
Nyílt paralel, vagy a kör belejátszik?
Lét, ami hajnalig adja magát.
Már ez a név maga: ulica „O”
Más tejutak közepére való.
„O” – ez a nulla. Az Abszolutum-jel.
Ő szül időt ama kezdeti perccel,
Ővele tárul az élet elénk.
Abszolutum-jel.

Az ám, a miénk,

Véle fon össze a reggel, az este.
Egy kicsi még, nem is érdes a mezszyge,
S érteni fogjuk, mit tesz az Úr.
Tán kicsiség, node tiltva van arra.

(P. S. a fordítótól:

És kicsiség az az ékezet, ó...)

Oroszként a Margitszigeten

Sziget szeli félbe Dunátok: a Margit.
E név megigéz, noha szótöve szanszkrit,
S magyar szívü lányka viselte, a szent.
A porhüvelyét ne keresd odalent,
A lelket idézi a kései gránit.
Enyészik a deszka, a fal köve mállik,
Romokba a hajdani zárda rogyott.
De él az a név. Nekem így adatott:
Ma ővele
súgva imádkozom, és
Kigyúl a szívemben egy ünnepi mécs.
Nem áll akadály miközénk, vagy elillan,
Csak egy az erőnk, s az a hit. Csak a hit van.

Marosi Lajos fordításai

Meseeposz Toót-Holló Tamás:
A garabonciás könyve.
Üsse kő, Napkút Kiadó,
Bp., 2012.

Vannak könyvek, amelyeknek a megközelítéséhez nem elegendő az irodalomkritika, az irodalomtörténet-írás szakszó-arszenálja. Nem lehet a szerzőt kanonizálni, nem lehet az irodalom immanenciáját emlegetni, a referenciák előcíbalásával is homokpadra futna a jegyzet-író, az önreflexivitás, az intertextualitás úrsiklója is használhatatlan. Bizonyos munkákat csupán olvasni lehet. Ilyen szerző Toót-Holló Tamás (a fülszöveg szerint „több néven is közreadott már műveket”), s meseeposzának címe: *A garabonciás könyve. Üsse kő*.

De már a műfaji meghatározás, mármint a meseeposz is fiaszó, hisz Toót-Holló erről is gondoskodott: „Mámmor, mágia, magasság” az, amit ő ír. Egy kiragadott rész, jól megválasztott idézet talán segít eligazodni a végtelen dzsungelben, eljuttat a megértés kapujáig: „Mert az Izzó Parazsak Földje volt a naposholdas paripák legelője. Ezért kellett hegyek mélyére bújnunk a legelők izzó forrósága elöl, de ezért is telhetett örömünk abban, hogy egy-egy naposholdas paripa a szemünk láttára telt el parazsakkal. Ahogy aztán jót habzsolnak a parázsból, s jót kortyoltak a tűzlángból, örömeikben máris csillagokat rúgattak le egymással az égről. Miután hulló csillagok táncolták ki magukat a hetedik égen, visszamentünk a barlang szájától a Dübörgő Hegy gyomrának kincsei közé. Hogy a hulló gyémántok tánca után az aranyló arany rögeinek fénye is szemet szúrhatson, ha már úgy esett, hogy a fények égi futása is csak rendet teremtett. Hogy ami fent van, az legyen újra lent is. Hogy akinek a Nap az apja s Hold az anyja, azt a szél hordozza méhében, amíg a Föld táplálja.”

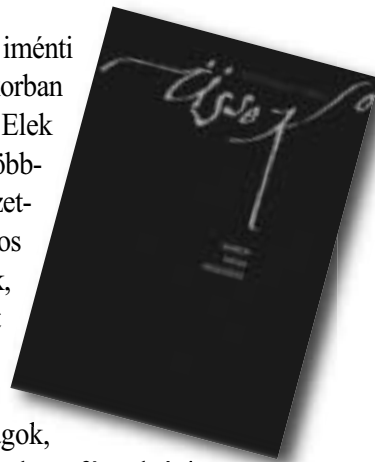
Olvasó legyen a talpán, aki több mint ötszázötven oldalon követni tudja Toót-Holló Tamást anélkül, hogy figyelme lankadna. De megtörténhet az ellenkezője is, mégpedig az, hogy ez a mágikus szürrealista szövegfolyam olyan izgalomba hozza a bátor vállalkozót, úgy elbűvöli, hogy feloldódik abban, mint az ópiumszívó a pipafüstben, társszerzővé válik, s bekalandozza a mesék, a mitológiák mélységeit és magasságait. Tétélezzünk fel hát egy ilyen megszállott olvasót, egy vajt fülű stilisztát, egy nyelvben, versmuzsikában gyönyörködőt, aki nem az ész száraz logikájával, hanem a rajongó lélek, az irodalommal dúsított fantázia segítségével vág neki a szövegtengernek.

Mert miről is szól az iménti részlet? Azt már gyerekkorban megtanultuk Benedek Elek meséiből (Toót-Holló többször hivatkozik rá jegyzetanyagában), hogy a táltos paripák parazsat esznek, lángot isznak, csillagot rúgnak patkójukkal, de itt kiegészül a klasszikus mese, hulló csillagok,

hulló gyémántok táncolnak, „a fények égi futása” teremt rendet, a Nap és a Hold fiát, lányát „a szél hordozza méhében”. Itt, ebben érhető tetten Toót-Holló Tamás módszere. Nem is módszere, hanem mágiája. Mindent elmozdít a helyéről, minden népmesei, mondai, mitológiai elemet kibővíti, ellát gyönyös pártával, hímes tojások kacskaringós cirádaival, kínai lampionok sárkányrajzaival, az életfa ezer csodájával, de ez is kevés, egyberántja azt, amit egykoron különválasztott a Teremtő (természet), helyet cserél vagy egybeolvad a föld az éggel, a fény a sötétséggel, összekeverednek a föld jámbor lakói Csodaország bűbájos vagy félelmetes lényeivel, s mindezt nem eseménysorok elmondásával, nem eseménycsomók bogozásával éri el, hanem a zengő nyelvvel, vagy inkább a hangokkal. „Mert a hangok már túl vannak a szavakon” – olvassuk a pergamenlapot utánzó borítólap belső oldalán.

Bizony, ehhez a teljesítményhez nem elég a prózaírói szorgalom, még a mesélő talentum is kevés, ide bűbájosság, ördögösség kell, olyan révület, amivel sámánjaink, táltosaink, középkori garabonciásaink rendelkeztek. Ezeknek az egyenesági leszármazottja Toót-Holló Tamás, a nyelv, a ritmus, a zene megszállott varázslója, vajákosa, bűvésze, prikulicsa.

Mindezek ellenére sem állítható, hogy légüres térben keletkezett az *Üsse kő*. Ha figyelmesen olvassuk el a fejezetek bő jegyzetanyagát (nem szabad átugorni!), ámuldozva kapkodhatjuk a fejünket: Lao-ce, Csuang-ce, *A Prédikátor könyve*, Friedrich Nietzsche, *Kalevala*, *Lukács evangéliuma*, a *Cantata Profana*, sok, nagyon sok magyar népmese, ugyanannyi népdal, ballada, rockzene-szövegek, Weöres Sándor, Nagy László, József Attila, Pilinszky János költészete az a médium, amely körülveszi, amely nem engedi kiszáradni ezt a szökőkút erejű buzogást. Sok a vendégzöveg, de annál is gyakoribb az áthallás, az allúzió, az összeölelkezés, és ebben nem ismer korlátokat Toót-

Holló, a germán mitológia ugyanúgy benne van színes szövetében, mint a kelet-európai írott és íratlan költészet, az ázsiai, főleg kínai nagy töprengők gondolatfoslányai, az amerikai rockzene dübörgése stb.

Játszik a formával is. A nagy szövegtest próza, de átcsap versbe, itt-ott makámába, vagyis rimes prózába, máshol a ballada szaggatott, kihagyásos ritmusa a vezérszólam.

Abban is szabados, rendhagyó szerző Toót-Holló Tamás, hogy bizonyos részeket nem tipográfiai, hanem kézzel írott betűkkel ír, a kódexíróink gótikus zsinórirását utánozza, amivel nem kis gondot okozhatott kiadójának, a Napkútnak. Borítólapon is kettő készült, az egyik hollófekete piros cirádákkal, ez a mágusok színe, a másik – a már említett – pergamenlap-utánezat kézírásos szöveggel. Ráadásul a Napkút felelős kiadója, Szondi György olyan művészféfé sorozattal lépett elő társszerzőnek, amely külön tanulmányt érdemelne. Sziklák, fatörzsek, koronák ágaboga, kőgörgetegek, hegyi patakok, vízesések, szakadékok, gyökerek, az ég bizarr fényei, falevelek, jégkristályok: az őstermészet minden csodája.

A középkor nemcsak írásképbén van jelen, az *Üsse kő* szerzője bátram archaizál, sokhelyütt a jelenkori nyelvhelyesség szabályait is felrúgva. Vissza-visszatérő motívuma a regősének valamelyik szövegrésze, ritmusa, hisz ő, Toót-Holló is regős, XXI. századi rítusének. Sok helyütt ütempárokból építkeznek, s akárcsak a dunántúli vagy erdélyi regős énekben a ritmus nem mindig alkalmazkodik a szöveghez, különválva lesz domináns tényező.

Tucatnyi mottót illesztett a könyv kezdőoldalaira, olyan szövegeket, amelyek a címben szereplő kő misztériumát variálják, magyarázzák. Régi motívum ez, ide kívánczok kiegészítésképp egy XVI. századi versszerű vajakolás. Gosztonyi János nevű humanista jegyezte fel 1520 körül az úgynevezett *Szelestei ráolvasást*:

*Erdőn jár vala lebeke tárgy,
Béka vala ekéje,
Kígyó vala ostora,
Szánt vala kevet,
Vet vala kevecset.*

Toót-Holló Tamás is követ szántott ki, s kavicsot vetett el. De aki szelet vet, vihart arat – idézhetjük az ismert közmondást –, ő is a hangok, szavak, szószervezetek, töredékes vagy jól megszerkesztett mondatok szökőhullámát idézte elő.

S még egy adalék: Székelyudvarhely eldugott, kicsi falvaiban még ma is mondják öreg, babonás asszonyok, ha rossz hírt hallanak: „Pü, pü, kő fülbe járjon.” Bűvös erő van a kőben, nem ok nélkül építettek abból oltárt, csiszolták nyakékbe, pecsétgyűrűbe; a mesékben a bűvös kő megsúrolásával szellemet lehet előidézni, a bölcsek követ keresték az alkimisták, Salamon királyét is emlegetik a régi írások... Hogyne lenne mítosza, mikor évmilliók folyamán semmi más nem jutott el hozzánk a világegyetemből, csak a kő? Tudósok állítják, a meteoritok becsapódásai nélkül nem keletkezett volna szerves anyag, nem jött volna létre az élet planétánkon. Több nép a transzcendentális világ üzenetének tartotta, világvallások jöttek létre, a zsidóság szent frigyládájában őrizte a kőtáblákat, amelyre Jahve a *Tízparancsolatot* írta.

Ezek után okkal csomósodik össze kérdéshalmaz az olvasóban: kortársunk-e Toót-Holló Tamás, vagy pedig olyan alkotó, aki szándékosan visszalépett az időben néhány évszázadot? Előre száguld paraszat habzó, lángot szürcsőlő paripáján, vagy visszafelé? A jövő felé száguld posztmodern, rockzenét imitáló szövegeivel, vagy az elmúlt évszázadok nyelvi, költészeti, népzenei kultúráját menti? Nehéz ezekre a kérdésekre válaszolni, bizonyára mindkettőt cselekszi. Toót-Holló Tamás mindenekelőtt létmagyarázó, a lét titkait firtató művész, emiatt teljesen mindegy, hogy eszköztárával a garabonciásokra, a bűbajosokra, a mágusokra emlékeztet-e, vagy a – posztmodernekre. Így, csak ennek tudatában fejthető meg a szólásmondas-cím is: üsse kő, hullhatnak mennykővek, zúdulhat kőlavina, a lét alaptörvénye kemény és örök, mint a kő.

A fejezetcímek ikerszavai is árulkodnak a szerzőről. Számára játék a nyelv, szó sincs arról, hogy annak elsősorban gondolatokat, eszméket, érzelmeket kell közvetítenie, emiatt sorolható a posztmoderneknak táborába: *Ággal-boggal, Ízig-vérig, Úton-útfélen, Sebbel-lobbal, Hébe-korba (!), Szegről-végről, Híre-hamva, Térülve-fordulva, Lépten-nyomon, Színében-javában, Folyton-folyvást, Telis-tele*. És éppen itt, a hangon, szavakon, trópusokon, szöveghalmazokon túllépve, a mondatot mint nyelvtani egységet vizsgálva kerülhet szembe – ha bogaras az olvasó – a szerzővel. Sok a kihagyásos szerkezet és a fokozás, az elvontság érdekében gyakran feláldozza a közérthetőséget. De ebben a fenyegető nagyot akarásában manapság nincs egyedül a világirodalomban.

Hegedűs Imre János

Értékmentés másként

Medgyesy S. Norbert
(szerk.): *Ecclesia Agathae*.
A 250 esztendő
perenyei templom
tanulmánykötete
és népének-hanglemezei.
Magyar Napló, 2012.

Az évfordulók lehetőséget nyújtanak egy közösség számára, hogy számot vessenek múltjukkal, rendezzék a jelenben lévő dolgaikat, és megerősítsék lokális, nyelvi és felekezeti identitásukat. Egy település története szempontjából a templomalapítás minden esetben fordulópont, határkö. Különösen igaz egy kistelepülés számára, amikor a közösség minden tagja valamilyen módon részt vett építésében, és 250 év alatt a fenntartásában.

A Vas megyei perenyei templom 250 éves jubileumára kiadott kötet alkalom volt a szerkesztő és a szerzők számára arra, hogy egy településről, a templom köré nemzedékről nemzedékre szerveződő közösségről, annak történetéről, társadalmáról, sorsfordulóiról, küzdelmeiről, hitéletéről, népi vallási hagyományairól és mindezeket őrző és dokumentáló népénekekről, archaikus népi imákról adjanak egy rendkívül gazdag összefoglalást, tudományos számbavételt.

Minden település hordoz csak rá jellemző kulturális elemeket, amelyek az évszázadok alatt folyamatosan alakultak, és alakulnak napjainkban is. Ebben a tanulmánykötetben most egy lokális közösségről van szó, mégis történetén keresztül rátekinthetünk Magyarország múltjára, az ország történeti, társadalmi és kulturális folyamataira, a közös értékekre és törekvésekre is. A szerzők a templom történetén, Szent Ágota kultuszán, a hitéleten és a hozzá kapcsolódóan a népi vallásosság hagyományain keresztül mutatják be Perenye múltját és jelenét. Azt a sajátos lokális kultúrát, azt a vallás, a hit és hiedelem által szőtt komplex rendszert, amely ma is szervezi a közösség életét, tagolja az időt, szerepeket jelöl ki, szabályozza a társas kapcsolatokat, normatív jelleggel bír, identitást meghatározó és közösségösszetartó szerepe van. Mindezek közben a szerzők rámutatnak arra, hogy Perenye falu és templomának története, valamint a helyi Szent Ágota kultusz összefügg a magyarországi kereszténység történeti alakulásával, a római katolikus liturgikus rendszerrel, a hazai egyhá-

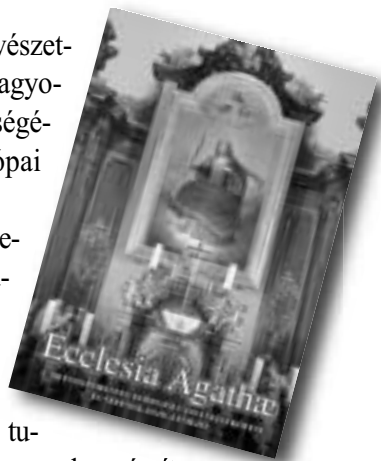
zi zenével és képzőművészetel, a népi vallásosság hagyományvilágával, összességében pedig az európai keresztény kultúrával.

A kötet első nagy fejezete Szent Ágota magyarországi és perenyei tiszteletéhez kapcsolódó írásokat tartalmazza. Minden tanulmány tudománytörténeti kuriózumnak számít.

Rétfalvi Balázs történész Illyés András (1639–1712) pozsonyi olvasókanonok, később erdélyi püspök 1682-ben megjelent barokk stílusú kötetéből idézi Szent Ágota életrajzát, amelyben a 250 körül vértanúságot szenvedett szent legendáját ismerheti meg az olvasó. Ezt a szöveget ismerhették a XVIII. század elején a perenyei emberek is, amikor templomuk újjáépítéséhez kezdtek.

Kovács Andrea egyházzene-kutató nagyon érdekes és értékes tanulmánya önálló kiadásra is érdemes lehetne. Magyarországon először ő közli az eredeti, teljes Ágota-misé és zsolozsmát a középkori magyarországi (esztergomi) rítus szerinti latin és magyar gregorián dallamvariánsokkal. A korabeli kották és a latin szövegek magyar fordítása önmagukban is érdekesek, de a *Magyar népgregorián Szent Ágota-mise és zsolozsma* egészen rendkívüli. E Szent Ágotához kapcsolódó zenei hagyomány továbbélésének példáját Medgyesy S. Norbert egy, a XVIII. században már ismert, és ma még énekelt, a vértanút köszöntő perenyei népénekekkel illusztrálja.

Kerny Terézia művészettörténész tanulmánya is egyedülálló abban a tekintetben, hogy áttekintést ad Szent Ágota magyarországi kultuszát reprezentáló képzőművészeti emlékekről. Ebbe a keretbe illesztette a perenyei római katolikus plébánia templom egyházművészeti emlékeinek bemutatását. Egyháztörténeti források feltárásával, a *Canonica Visitatio*k áttekintésével 1697-től a XX. század közepéig ad számot az értékekről és a Szent Ágotához kapcsolódó kultuszról. A művészettörténész felhívja a figyelmet arra, hogy a perenyei templomot kifestő Steffek Albin (1893–1967) egyházi festő munkásságának kultusztörténeti jelentősége egyedülálló, mert Magyarországon ez az egyetlen templom, ahol a vértanú életét képzőművészeti sorozat örökíti meg.

Szent Ágota képzőművészeti ábrázolásának népi elterjedését S. Lackovits Emőke néprajzkutató egy, a XVIII. századi, sokszorosított, nyomtatott és a vértanút ábrázoló *brevier* vagy oltalomlevél bemutatásával illusztrálja.

A kötet második nagy fejezete a perenyei lakosság és a templom történetéhez kapcsolódik. Szalai Veronika történész a Batthyány-levéltár gazdag kéziratgyűjteményéből válogatva mutatja be a XVII–XVIII. századi Perenye társadalmi viszonyait. A település előbb a Németújvári család, majd 1527 óta a Batthyány család birtokává vált, és ekkor magyar, német és horvát lakosai voltak. A történész a kötet tematikájához igazodva, a hangsúlyt azonban a gencsi (gencsapáti) anyakönyvek alapján a templomépítés időszakára, 1761–1768-ra helyezte. Táblázatokban közölte a perenyei családok nevét, a keresztelések, házasságkötések és az elhunytak adataival. Ezzel a XVIII. századi perenyei családi lajstrommal hozzájárult a falutörténeti forrásfeltáráshoz, másrészt ezzel is dokumentálta az építés hét évét, és rámutatott arra, hogy egy 360 fős katolikus gyülekezet számára milyen nagy áldozattal járhatott egy templom felépítése, berendezése, később festése és fenntartása.

Rétfalvi Balázs nagyívű tanulmányában mintegy kiegészítette Szalai Veronika írását, és történeti, a magyarországi reformáció és az ellenreformáció kontextusába helyezte a falut és templomának sorsát. A Batthyányiak a XVI. század végén protestánsokká váltak. A jobbágyok uruk vallását kényszerültek követni, így Perenye lakosságának fele evangélikus volt még 1697-ben is. Csak a XVIII. század elejére érte el a települést a katolikus megújulás, és ekkor újították fel első templomukat is.

A kötet legnagyobb fejezetében Medgyesy S. Norbert Perenye szakrális életét mutatja be a XVIII. századtól a legutóbbi időkig. Az alapos forrásfeltárással alátámasztott, következetesen végiggondolt tanulmány olyan résztemákkal illusztrálja a közösség életét, amelyek nélkül nem lehetne megérteni Perenye sajátos lokális kultúráját és belső egységét. Gencsapáti filiájaként sajátos lelkiség és szokásvilág alakult itt ki, amelynek éltetője a gencsi templomba járás, a licenciátus intézménye, amelynek irányítói és fenntartói a mindenkor tanítók voltak, éltetői pedig az előénekesek, a sokszínű vallásos társulatok, a zarándoklatok és a paraliturgikus szokások.

A rendkívül érdekes és informatív tanulmány része a perenyei népi vallásosság gazdag népének és

zenei hagyományainak bemutatása. Medgyesy S. Norbert 1995 óta folyó gyűjtésének eredménye ez alfejezet, amely leginkább mutatja a közösség sajátos kulturális jellemzőit. A filia helyzet segítette e hagyomány fennmaradását, ugyanis évszázadok óta 1937-ig a perenyeiek minden misére, egyházi ünnepre és liturgikus szertartásra közösen, körmenetben jártak át a gencsi Szent Jakab templomba, miközben az előénekesek, az előimádkozók irányították a közös éneklést és imádkozást.

A népénekincs helyi változatban számos gregorián eredetű és XVI–XVIII. századi dallamot, himnuszot, búcsújáró éneket őriz, amelyet az egyházközség 2008-tól *Éneklő Perenye* címmel ad ki.

A bemutatott könyv egyediségéhez tartozik Medgyesy S. Norbert által gyűjtött népénekekből összeállított CD, valamint egy tízórányi CD-ROM is, amelyen 443 tételben Perenye népénekei és archaikus népi imádságai hallhatók a középkori eredetű népi gregoriánoktól a XVI–XVII. századi énekeken át a XX. század elején keletkezett dallamokig. Kiegészítésként hallhatók a *Perenyei kéziratos énekeskönyv* énekei és a búcsújáró Mária-éneke, amelyeket a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem népi-ének-szakos hallgatói adnak elő. A lemezek hallgatása nemcsak kulturális élményt nyújt, miközben rácsodálkozhatunk egy kis település közösségi tudáshagyományára, folklórájára is, de segítheti a szakrális elmélyülést is.

A kötet rendkívül gazdag művelődés- és egyháztörténeti értékkel bír, ugyanakkor más tudományágak képviselői számára is fontos információkkal szolgál. Messze nemcsak a perenyei templomról és a zenei hagyományokról kapunk alapos áttekintést és számbavételt. A könyv rámutat arra is, hogy Perenye sajátosságait csak a történeti, kulturális, gazdasági és politikai összefüggések rendszerében, a folyamatokat és a változásokat is követve érthetjük meg. Másrészt fontos, hogy a római katolikus egyház évszázadok óta meghatározta a település kulturális, társadalmi és mentális viszonyait, amit nemcsak a templom történetével, a bemutatott történeti forrásokkal, hanem a CD-lemezekon hallható imaszövegekkel és népénekekkel is dokumentált a szerkesztő.

A kötethez gazdag irodalomjegyzék, angol, német és olasz nyelvű összefoglalás, a CD és a CD-ROM tartalomjegyzéke és mutatója, személy- és helymutató, fekete-fehér és színes képek tartoznak.

Deáky Zita

FERCSIK ERZSÉBET

A Gyakorlati írásbeliség című érettségi témakör szövegtípusai

Az írásbeli érettségi után *Érettségi szemle* címmel olvashattuk az interneten a következő blogbejegyzést. „Az utolsó egy rémesen rossz feladat. Ritka dolog, ha én valamiről nem tudok írni. Ilyen például a sportközvetítés. Egyáltalán nem vagyok rá képes. Kiderült, hogy van még egy ilyen téma. A gyakorlati írásbeliség részénél merült fel a problémám. Egy kiállítást kell ajánlani 10–12 mondatban, Kazinczy nevében. Akárhogyan erőlködtem, egyszerűen nem ment. Borzalom.”¹

Az első pillanatban érthetetlennek tűnik, hogy valaki, akinek saját blogja van, aki rendszeresen ír kisebb-nagyobb eseményekről, aki szinte naponta feljegyzi a gondolatait, az rémesnek találjon egy ilyen jellegű fel-

adatot. Úgy gondolhatnánk, hogy a rendszeres, már-már rutinszerű írásgyakorlat jó alapot nyújt a 10–12 mondatos, összefüggő szöveg megalkotásához. Ám ebből a bejegyzésből világosan kitűnik, hogy a blogoló-naplóíró Gina számára ez nem volt elegendő, valamilyen alapvető dolog még hiányzott ahhoz, hogy jó érzéssel és sikeresen oldja meg az érettséginek a gyakorlati írásbeliséghez kapcsolódó feladatát.

Az alábbiakban áttekintjük azokat a szövegtípusokat, amelyek a gyakorlati írásbeliség emelt szintű érettségi feladataiban 2005 és 2011 között előfordultak. Az egyes szövegtípusok közös vonásainak kiemelésével a felkészülés és a felkészítés általános mozzanataihoz szeretnénk segítséget nyújtani. Végül a leggyakoribb szövegtípushoz, a levélhez kapcsolódó készségfejlesztő feladatsort mutatunk be példaszöveggel és megoldási javaslattal.

A *Gyakorlati írásbeliség* érettségi feladataiban előforduló szövegtípusokat az 1. és a 2. ábra foglalja össze.²

A szöveg típusa	Címzett	Téma	Cél
Hozzászólás 2005. II.	Diáktársak – az iskolai faliújság olvasói	Legyen-e az iskolának saját színjátészó köre?	Véleménynyilvánítás, a döntés befolyásolása
Hozzászólás 2006. II.	Diáktársak – a konferencia résztvevői	Az egészségmegővő fiatalkori problémái	Véleménynyilvánítás, javaslat a problémák megoldására
Újságcikk 2006. III.	Az iskolai vagy lakóhelyi újság olvasói	A kerekesszékekkel közlekedők mozgásának megkönnyítése	A diákok és a tanárok mozgósítása a munkában való részvételre
Glossza 2009. I.		A plázázás mint a szabadidő eltöltésének egyik módja	Véleménynyilvánítás, a figyelem felhívása a jelenségre
Felszólalás 2010. I.	A mozi tulajdonosa által szervezett találkozó résztvevői	Legyen-e kávézó a mozi helyén?	Véleménynyilvánítás, a döntés befolyásolása
Vitaindító 2010. II.	Diáktársak – a klub vitaestjének résztvevői	Szükségszerű-e az uniformizálódás a modern tömegtársadalomban?	Véleménynyilvánítás, problémafelvetések
Vitaindító (egy civil szervezet tagjaként) 2011. II.	A helyi újság olvasói	Visszaélések a mozgáskorlátozott-igazolványokkal	Véleménynyilvánítás, a figyelem felhívása a jelenség társadalmi veszélyeire
Üdvözlő beszéd (Kazinczy Ferenc nevében) 2012. I.	A kiállítás látogatói	A Petőfi Irodalmi Múzeum mozgókiállítása Kazinczy Ferencről	Az érdeklődés felkeltése a kiállítás iránt

1. ábra: Szövegtípusok az érettségi Gyakorlati írásbeliség című témakörének feladataiban (2005–2011)

1 <http://ginanaplo.blogspot.cz/2012/05/erettsegiszemle.html> (A letöltés ideje: 2012. 11. 16.)

2 www.oh.gov.hu/korabbi-erettsegi/korabbi-erettsegi (A letöltés ideje: 2012. 11. 16.). Az 1. táblázat – a levél kivételével – valamilyen egyéb szövegtípus fajtáját tartalmazza, a 2. táblázat csupán

a levél különböző típusaival foglalkozik. Mindkét táblázatrol leolvasható, hogy melyik évben fordult elő az adott szövegtípus, valamint a konkrét feladat alapján ki volt a címzettje az írásműnek, mi volt a témája, és a megadott kommunikációs helyzetben mi lehetett az írásmű célja.

Az 1. ábra összesen nyolcféle élethelyzetből hatféle szövegtípust sorol fel. A szituációk legtöbbször a diákok közvetlen környezetéhez, az iskola vagy a lakóhely mindennapi életéhez kapcsolódik. Szinte mindegyik helyzetben döntő szerepe van a véleménynyilvánításnak és a belőle kiinduló konkrét kommunikációs szándéknak. A feladat szerint a diákok saját személyükben szólíthatják meg diáktársaikat vagy lakóhelyük, szűkebb környezetük tagjait. Ez alól két feladat jelent kivételt. Az egyikben egy alapítvány munkatársa, a másikban Kazinczy Ferenc szerepében kell elképzelniük magukat. Az utóbbi feladat áll legtávolabb a mindennapi szituációktól, ennek a megoldásakor van szükség a legtöbb háttérismeret mozgósítására, valamint az irodalmi-történelmi tananyag elméleti ismeretinek és a szövegtípus sajátosságairól tanultaknak a kreatív összekapcsolására.

A 2. ábra a gyakorlati írásbeliség témakörében leggyakrabban előforduló szövegtípushoz, a levélhez kapcsolódó feladatokat mutatja be. A feladatok között többször előfordult olvasói levél írása egy-egy orszá-

gos vagy helyi lapnak, valamint egy internetes honlap olvasóinak, sőt szerepelt a körlevél mint levéltípus egy honlap leendő diákszerzőihez eljuttatva. Írtak levelet az érettségiző diákok egy középiskola igazgatójának, egy falu polgármesterének és az MTA Helyesírási Bizottságának.

A **levelek címzettjének** személye egyértelműen kijelöli a nyelvi eszközök formalitásának szintjét, és meghatározza az írásművön végighúzó kapcsolattartásra irányuló elemeket és az udvariassági fordulatokat. A feladatokban említett partnerek különböző társadalmi távolságra állnak a levelet író diákoktól, ezért természetesen a formális stíluselemek között is szükség van a helyzethez leginkább illő válogatásra. Elegendő, ha csak arra gondolunk, hogy személyesen ismerik az iskolájuk igazgatóját és napi kapcsolatban vannak vele, tehát van valamilyen előzetes tapasztalatuk a címzett személyéről és a vele zajló kommunikációról. De valószínűleg nem ismerik személyesen az MTA Helyesírási Bizottságának tagjait, ezért a helyzethez illően a formálisabb nyelvi és szerkesztési megoldásokat fogják alkalmazni.

A levél típusa	Címzett	Téma	A levél célja
Körlevél 2005. I.	Egy honlap jövődő szerzői	A honlap célja, tematikája, olvasóközönsége, az írások tartalmi követelményei	Megnyerni a címzetteket a honlapon történő publikálásra
Hivatalos levél (egy alapítvány nevében) 2006. I.	Egy falu polgármestere	Támogatás kérése a faluból elszármazott híresség szobrának felállításához	A támogatás elnyerése
Olvasói levél 2007. I.	A közérdekű kérdésekkel foglalkozó honlap olvasói	A lakóhely utcaképet jellemző feliratok, reklámhordozók sajátosságai; idegen szavak	Véleménynyilvánítás az idegen szavak használatáról és a nyelvhasználat törvényi szabályozásáról
Hivatalos levél, beadvány, kérelem 2007. II.	A középiskola igazgatója	A testnevelési órák számának csökkentése	Az eredeti óraszámok visszaállítása
Olvasói levél 2008. I.	Egy település helyi lapjának szerkesztősége	A bulvárosodás ellenzése	A bulvártémák csökkentése a lapban
Hivatalos levél 2008. II.	MTA Helyesírási Bizottság	Változtatások a helyesírás egyes területein (j-ly; egybeírás-különírás; a főnevek nagy kezdőbetűsítése)	Véleménynyilvánítás a helyesírási szabályokról és a szabályok változtatásának szükséges vagy szükségtelen voltáról
Olvasói levél 2009. II.	A kolozsvári Korunk című folyóirat szerkesztősége	A XX. század tíz legszebb magyar versének kiválasztása	Véleménynyilvánítás a folyóirat kezdeményezéséről
Hivatalos levél 2011. I.	Egy középiskola igazgatója	Ajánlás Az Év Diákja-díjra	A kitüntetésre javasolt diák díjazásának elérése

2. ábra: A levél mint feladat az érettségi Gyakorlati írásbeliség című témakörében (2005–2011)

A levelek témái nagyon szerteágazóak voltak. Közülük csupán a helyesírási témában lehetett szinte változtatás nélkül felhasználni az órán hallott és a tankönyvekben leírt ismeretanyagot. A többi feladat témája nem kötődött ennyire szorosan a tanultakhoz, kisebb-nagyobb mértékben mindegyik az ismeretek transzformálását és jelentős mértékben a tanórán kívüli ismeretek mozgósítását követelte meg. Az eredményes megoldás mintegy feltételezte a szerepjátékot, amelyben nagyfokú képzelőerőre is szükség van. Hiszen például egy alapítvány nevében írott támogatást kérő levélhez nem elegendő csupán a szövegtípus elvárásainak és a nyelvi formáknak az ismerete. A levelek egy részében elegendő volt csupán a saját vélemény kifejtése a megjelölt témáról. Ezekben a feladatokban a logikus érvelés mellett főként a kommunikáció tájékoztató szerepe érvényesült, amelyet érzelmi mozzanatok színezhettek. A levelek másik részében erőteljesebb hatást kellett gyakorolni az olvasóra, azaz a levélírónak konkrét célt kellett elérnie, például a támogatás megszerzésével, a honlap leendő szerzőinek megnyerésével vagy a kitüntetésre javasolt diák érdemeinek felsorolásával. Ezek a feladatok a kommunikáció felhívó jellegének hangsúlyozását várták el, optimális esetben a levél hatására a címzettnek bizonyos cselekvést kellett végrehajtania. Valószínűleg nem véletlen, hogy a feladatok között nagy számban előfordul a **különböző levelek szerkesztése**. A mindennapi írásbeliségnek talán a levél a leggyakoribb és legrégebben használt szövegtípusa. Az évszázadok során kialakultak bizonyos tartalmi és formai hagyományai, amelyeket az olvasó anyanyelvi kompetenciája alapján – sokszor egyáltalán nem tudatosan – elvár a kész szövegtől. Az első kérdés, amely a címzettben a levél olvasásakor felmerül: vajon miért ír nekem a feladó? Azaz a levél céljának a kiderítése.

A fenti példákban már láttuk, hogy a **levél célja** a szituációnak megfelelően nagyon sokféle lehet. A legáltalánosabb az **információnyújtás**, az **információ**- vagy **támogatáskérés**, a **panasz**, az **ajánlás**, esetleg az egyéb cselekvésre történő **felszólítás**. Kommunikációs szempontból a levél célja, a **levélíró szándéka határozza meg a szöveg nyelvét, tartalmát és szerkezetét**. De ugyanilyen súlya van a **címzett személyének** is, mert az ő szerepének megfelelően kell kiválasztani a nyelvi eszközöket, az ő ismereteihez kell igazítani a levél tartalmát, és a nála elérni kívánt célt kell szolgálnia a levél szerkezetének. Hiszen neki kell megértenie a szöveget, és neki kell reagálnia valamilyen módon a levélben bemutatott helyzetre.

Tisztelt Hölgym/Uram!

Panaszt szeretnék tenni egy mesefilm miatt.

Történt ugyanis, hogy a soroksári Auchanban vettem egy DVD-t, Jancsi és Juliska címmel. Három éves hármas ikreim nagyon örültek neki, mivel eddig kedvenc meséjük volt. Betettem a mesét, de nem tudtuk végignézni, mivel a boszorkaként említett, de inkább zombivá vált rettenet úgy ráijesztett a gyerekekre, hogy jó időbe telt, mire megnyugtattam őket elalvás előtt. Ugyanis a boszorkány először még egészen boszorkány kinézetű volt, aztán hegyes füle nőtt, és pirosak lettek a szemei. Ezután repülni kezdett és egy löféjű égneke álló, fehér hajú rémség lett, végül egy ruhalედobás után egy kilátszó bordájú, undorító zombi lett belőle, haláli kacajokkal.

Korhatár megjelölést nem találtam rajta, sem figyelmeztető feliratot, hogy szülői felügyelettel lehet megnézni a mesét.

A film kiadója a Tower Video. Honlapja a www.tower.hu címen található.

Kérem, hogy nézzenek utána, hogy lehet ilyen mesét kiadni, ráadásul ezzel a felirattal: GRIMM LEGSZEBB MESÉI???????

Előre is megköszönve intézkedésüket!

Tisztelettel: Baloghné Kiss Andrea

3. ábra: Panaszlevél a Fogyasztóvédelmi Alapítvány honlapjáról

A 3. ábrán egy valódi levelet mutatunk be, amely a Fogyasztóvédő és Érdekszövetség Alapítvány honlapján található.³ A valóságos élethelyzetekben, mások által, különböző céllal írt levelek nagyon hasznosak lehetnek a gyakorlati írásbeliség témakörének tárgyalásakor. A hozzájuk kapcsolható elemzési és szövegátalakítási feladatok mintegy köztes állomást jelentenek az adott szituációban önállóan megalkotott írásművekhez. A már meglévő szöveg ismeretében könnyebb elképzelni a helyzetet és a szereplőket. Mások szövegében sokszor könnyebb megtalálni a szövegszerkesztési, nyelvi és retorikai pozitívumokat vagy negatívumokat is, mint a sajátunkban.

Az elemzések előre megadott tartalmi vagy formai szempontok szerint történhetnek, de komplex módon is vizsgálhatjuk a szövegeket. Az egyértelmű helyesírási és stílus hibák javítása után következhet a szövegszerkesztési hibák javítása, majd akár a levél egy újabb változatának elkészítése. A 3. ábrán látható panaszlevél helyesírási és durvább stílus hibáit javítottuk, ezért a következő feladatok csak a tágran értelmezett szövegszerkesztéssel foglalkoznak. A levél elemzését egy valóságos élethelyzet elképzelésével kezdjük, amelyben célszerű minél több jellemzőjét feltárni a szituációnak és a szereplőknek.

3 http://www.fogyasztovedelem.hu/Varia_x/levelek4.htm (A letöltés ideje: 2012. 11. 22.)

Képzelve el, hogy egyik unokanővére csatolt fájlban elküldi Önnek a mellékelt levelet (1. 3. ábra), és arra kéri, nézze át, és mondja el róla a véleményét! Felhatalmazza Önt arra is, hogy bármilyen változtatást végrehajtsa a szövegben.

1. Olvassa el figyelmesen a levelet!
2. Ismétlje át a hivatalos levélről és a panaszlevélről tanulatokat!
3. Jelölje meg, hogy a levélnek mely részeit lenne célszerű átfogalmazni a hatékonyabb kommunikáció érdekében!
4. Beszélje meg padeszomszédjával, mely részek megváltoztatását javasolja!
5. Indokolja meg padeszomszédjának a változtatásokat!
6. Fogalmazza át a kiválasztott részeket!
7. Hasonlítsák össze padeszomszédjával az átfogalmazott részeket, és egymás tapasztalatait felhasználva tökéletesítsék tovább a szöveget!
8. Alakítsák ki padeszomszédjával közösen a levél végső szerkezetét!
9. Készítse el annak az e-mailnek a kulcsszavas vázlatát, amelyben a kijavított levelet visszaküldi ismerősének!
10. Fogalmazza meg padeszomszédjával közösen az e-mail szövegét!

4. ábra: Feladatsor a panaszlevél elemzéséhez

A szöveg elemzése és átalakítása közben lehetőség van a korábban elsajátított elméleti ismeretek felhasználására. Feleleveníthetjük, hogy az egyik legfontosabb elvárás a hivatalos levelekkel szemben a **tárgyszerűség**. Ennek megfelelően a feladatlapon szereplő levélnek szinte minden bekezdését át kell alakítani.

A levél első mondata – nagyon helyesen – a cél megjelölése. Ezt azonban ki kell egészítenünk azokkal a konkrét adatokkal, amelyek alapján a panaszunk kivizsgálható. Tehát meg kellene adnunk a **panasz tárgy**ként szereplő DVD pontos bibliográfiai adatait: az alkotók megnevezése, cím, kiadó, a kiadás helye, ideje. Ezek az információk szinte hiánytalanul megtalálhatók a levélben, de nem egyetlen helyen, hanem a szöveg különböző pontjain szétszórva. Ily módon a levél címzettjének sok idejét és energiáját igényli az összegyűjtésük.

A levél következő bekezdése szemléletes leírás arról, mi háborította fel az édesanyát a mesefilmben. Ám az **előadásmód terjedőssége** (*Történt ugyanis, hogy...*), fölösleges részleteket közlő kitérői (*Három éves hármas ikreim nagyon örültek neki, mivel eddig kedvenc meséjük volt*) és **érzelmi túlfűtöttsége** (*egy kilátzó bordájú, undorító zombi lett belőle, haláli kacajokkal*) nem való egy hivatalos levélbe. Megfelelőbb volna itt a tömör, világos és érzelmentes közlés, amely csupán a konkrét problémára koncentrálna: a mese feldolgozása és a film képi világa nem megfelelő a fiatalabb korosztály számára. A bekezdés szövegének átalakításakor két fontos szempontot kell érvényesítenünk. Egyik a szerkesztés módjára, azon belül a **tömör, logikus gondolatközlésre** vonatkozik, a másik a hivatalos levélnek megfelelő, **érzelmentes, formális hangnem** kialakítására.

A szokások, így az elvárások szerint is a panaszlevél utolsó egysége mindig annak a megfogalmazása, **mi a célja a panasszal a levélírónak**, azaz mit vár el vagy mit tanácsol az érintetteknek. A példaszövegben szereplő levélíró célja, hogy választ kapjon arra a kérdésre: *...hogyan lehet ilyen mesét kiadni?* Ez a felháborodott kérdés az erőteljes érzelmi megközelítés jele, amely jól mutatja, hogy az érzelmi telítettség gyakran nagyon messzire vezet a konkrét helyzettől, jelen esetben a megoldástól. Esetünkben a panasztevő racionálisan meghatározott célja többféle lehet, például javasolhatja a DVD-ken a jól látható *korhatár-megjelölés* elhelyezését, esetleg a *szülői felügyelet fontosságára történő figyelmeztetéssel* együtt. Felhívhatja a Fogyasztóvédelmi Alapítvány figyelmét a gyermekeknek szóló mesefilmek szigorúbb ellenőrzésének kezdeményezésére az illetékes hatóságoknál. Önmaga számára is kérhet *kártérítést* a DVD kiadójától, az érvényes jogszabályoknak megfelelően akár készpénz, akár csere formájában.

Példánkban a levél formai kellékei is átalakításra vagy kiegészítésre szorulnak. A megszólítás / jellel történő vaglyagossága nem szerencsés megoldás. Ennél mindenképpen hatásosabb a **szervezet megszólítása** (*Tisztelt Alapítvány!*), vagy némi internetes keresés után az alapítvány vezetőjének vagy valamely munkatársának név szerinti megszólítása. Ha nem e-mailben küldjük el a levelünket, hanem csatolt fájlként, esetleg hagyományos módon postázzuk, akkor mindenképpen szükség van a **keltezésre** (*település, év, hó, nap*). Ebben az esetben nem szabad megfedkezni a **feladó elérhetőségének** közléséről sem, azaz a postacím vagy az e-mail cím, esetleg a telefonszám feltüntetéséről.

A panaszlevélhez kapcsolódó feladatok közé tartozott az unokanővének szóló válasz elkészítése (4. ábra: 9., 10. feladat). Legfőbb elvárásunk, hogy ez az üzenet informális módon, de mégis udvariasan fogalmazza meg a levélíró véleményét az eredeti szövegről, és utaljon a szükséges változtatásokra. Az üzenet és a csatolmány szövege lehetőséget nyújt a **formális és informális elemek** különválasztására, valamint a **papíralapú és az elektronikus formák** különböző sajátosságainak tudatosítására. A bevezetőben említett diáklány, Gina helyzetét valószínűleg az is nehezítette a gyakorlati írásbeliség érettségi feladatának megoldásakor, hogy nem alakult ki megfelelő rutinja a különböző élethelyzetek elképzelésére. Hiába folytatott más területen rendszeres és folyamatos írásgyakorlatot, a szituációban rejlő lehetőségek feltárásához nem volt megfelelő képessége. Márpedig – amint ezt a fenti áttekintés is sugallja – enélkül valóban csak „erőlködés” marad a feladatmegoldás, a megtanult szövegjellemzők, a nyelvi-stiláris és a retorikai eszközök fantázia nélkül nehezen állnak össze a helyzetnek megfelelő írásművé.

Ágh István (1938, Felsőiskáz) költő, író, műfordító. A Hetek alkotócsoport tagjaként indult. 1975-ben az Új Írás, 1997-től 2012-ig a Hítel munkatársa. József Attila- (1969, 1980), Kossuth- (1992), Radnóti- (2008), Prima-díjas (2009) és Balassi Bálint-emlékkardos (2010). Legutóbbi kötete: *Fénylő Parnasszus* (esszék, 2008), *Hívás valahonnan* (új versek, 2011).

Cseh Károly (1952, Borsodgeszt) költő, műfordító. A miskolci KELET Irodalmi Alkotócsoport vezetője. Mezőkövesden él. Legutóbbi kötetei: *Atlantisz felé* (orosz versantológia, 2008), *Kutyahűség* (német-osztrák-svájci fordításkötet, 2008) *Gemnadij Ajgi: Csillagkép ablakomban* (fordítás, 2009).

Csender Levente (1977, Székelyudvarhely) író. 1991 óta él Magyarországon. A PPKÉ magyar-kommunikáció szakán végzett 2005-ben. 2003-ban a Magyar Írószövetség Próza Szakosztályának díjában, 2005-ben Mörizs Zsigmond-ösztöndíjban, 2009-ben a Barankovics István Alapítvány ösztöndíjában részesült. Novellákat ír, eddig három önálló kötete jelent meg: *Zsírnak való* (2003), *Szűnőföldem* (2006), *Fordított zuhanás* (2010).

Csontos János (1962, Ózd) költő, író. Sokáig a Magyar Nemzet publicistaként dolgozott, utóbb a Nagyítás főszerkesztőjeként. Budapesten él. Legutóbbi kötetei: *Száz év talány. Kiegészítések József Attilához* (2008), *Delelő – összegyűjtött versek 2002–2010* (2011).

Deáky Zita (1955, Nagyatád) etnográfus, egyetemi docens a gödöllői Szent István Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Karán. Kutatásai és publikációi a történeti néprajz, az orvos-történet és a társadalomnéprajz témaköreihez kapcsolódnak. Legutóbbi kötetei: *Erdély orvosi szemmel a 18–19. században. Történeti néprajzi források* (2008), „*Jó kis fiúk és leánykák*”. *A kisgyermekkor történeti néprajza Magyarországon* (2011).

Ébert Tibor (1926, Pozsony) író, költő, zene-művész. A Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskolán és az ELTE magyar irodalom, filozófia, esztétika szakán végzett. 1945-ben Budapestre települt. Sokáig Franciaországban élt. Két színpadi játékát francia színházakban játszották (Lyonban, Párizsban, Avignonban). Több hangjátékát sugározta a Magyar Rádió és külföldi adók. Művei húsz kötetben, folyóiratokban, antológiákban jelentek meg. Többek közt Bartók-, Pásztory- (1987), Péterfi Vilmos-díjas (2006) alkotó. 1996-ban a Magyar Köztársaság Érdemrendjével tüntették ki.

Fercsik Erzsébet főiskolai tanár több, magyar nyelvel és kommunikációval foglalkozó tankönyv szerzője. Az ELTE BTK Mai magyar nyelvi tanszékének oktatója, jelenleg a prágai Károly Egyetem vendégtanára.

Ferencz István (1945, Csikpálfalva) költő, író. 1990–95 között Csíkszeredán az RMDSZ munkatársa. 1997-től a Székelyföld folyóirat alapító-főszerkesztője. A Magyar Művészeti Akadémia tagja. Többek közt József Attila- (2001) és Balassi Bálint-emlékkard-díjas (2005). Legutóbbi kötetei: *Székely tántorgó* (esszék, 2005), *Zazpi* (versek, 2010).

Filip Tamás (1960, Budapest) költő, közjegyző, két éven át a Magyar Napló versrovatának szerkesztője. Megjelent verseskötetei: *Fékezett házasság* (1986), *Függőhíd* (1998), *Amin most utazol* (2001), *A harmadik szem* (2003), *Mentés más-képpen* (naplójegyzetek, versek, 2005), *Rejtett ikonok* (2006), *Saját erőd* (2008), *Kő, papír, olló* (2012).

Hegedűs Imre János (1941, Székelyhidegkút) író, irodalomtörténész. Sepsiszentgyörgyön volt gimnáziumi tanár és szakfelügyelő, 1984-ben emigrált Ausztriába. Bécsben és Budapesten él. Legutóbbi kötetei: *A néma esküje* (önéletrajzi regény, 2004), *Benedek Elek* (monográfia, 2006).

Jámborné Balog Tünde (1938, Hódmezővásárhely) író, pedagógus, művészeti iskolában tanít Makón. A kilencvenes évek elején kezdett el novellákat írni. A Magyar Írószövetség nivódíjasa (2003). Legutóbbi kötetei: *Utazások a labirintusban* (novellák, 2009), *Odette vendégei* (novellafüzet, 2011).

Konczek József (1942, Magyarnádor) költő, író, újságíró. A Kilencek alkotócsoport tagja. Volt a Vas Népe munkatársa, az Ifjúsági Fórum szerkesztője, majd újságíró és rovat szerkesztő különböző napilapoknál. 1994-től az MTI külpolitikai szerkesztőségének munkatársa. Bethlen Gábor-díjas (2009). Legutóbbi kötetei: *A tájjal maradtam* (2006), *Formáért sóvárgó* (2008), *Az okos számár* (2008).

Kürti László (1976, Vásárosnamény) költő. Filozófusként végzett Debrecenben, Testnevelő és Gyógytestnevelőként a budapesti Semmelweis Egyetemen, illetve Egerben, az Esterházy Főiskolán. Jelenleg esztétikából a Debreceni Egyetem PhD hallgatója. A Partium folyóirat korábbi versrovatának szerkesztője, jelenleg főmunkatársa, A Vörös Postakocsi állandó munkatársa. Legutóbbi verseskötete: *Testi misék* (2012).

Lengyel János (1973, Beregszász) író, újságíró. A Kárpátinfó című beregszászi hetilap budapesti tudósítója, a vásárosnaményi Partium negyedéves irodalmi periodika állandó munkatársa. Budapesten él, az ELTE BTK történelem szakán tanul. Kötetei: *Kárpátaljáról jöttem* (próza, 2003), *A valóság szaga* (próza, vers, 2006), *Fallal az arcnak* (próza, 2008).

Marosi Gyula (1941, Budapest) 1966 óta publikál. 1973-ban a József Attila Kör alapítója, majd titkára. Volt a Mozgó Világ prózarovat vezetője, majd a Magyar Televízió dramaturgia. József Attila- (1981) és Balázs Béla-díjas (1997). Legutóbbi kötete: *A nilusi krokodil* (elbeszélések, novellák, 2011).

Marosi Lajos (1950, Debrecen) műfordító. Hajótervezést Leningrádban, filozófiát Budapesten tanult. A szociológia kandidátusa. Orosz nyelvről fordít verseket, 2002 óta főleg Viszockijt. Budapesten él, statisztikai folyóiratot szerkeszt.

Oláh András (1959, Hajdúnánás) költő, drámaíró. Diplomáit a Bessenyei György Tanárképző Főiskolán (Nyíregyháza) és a Kossuth Lajos Tudományegyetemen (Debrecen) szerezte. Mátészalkán él. A Partium irodalmi és művészeti folyóirat főmunkatársa. Legutóbbi kötete: *Legutóbbi kötete: Pattanni, hullni* (2009).

Payer Imre (1961, Budapest) költő, irodalomtörténész, szerkesztő, egyetemi tanár. Az ELTE-n végzett, majd ugyanott szerzett PhD fokozatot a kortárs magyar líra nyelvezetét elemző doktori disszertációjáért. Többek között Artisjus- (1998), Nagy Lajos- (2000) és József Attila-díjas (2012). Legutóbbi kötete: *Pattanni, hullni* (2009).

Toót-Holló Tamás (1966, Ózd) író. Az irodalomtudomány kandidátusa (1994). Korábbi könyveit a Toót H. Zsolt névalakkal jegyezte. Írt irodalomtörténeti monográfiát, regényt, irodalmi olvasónaplót, vagy éppen familiáris esszéfűzért, alapított és szerkesztett napilapot, hetilapot és magazinokat, s dolgozott hírügynökségi munkakörökben is. *Ússe kő* című regénye (2012) egy regénytrilógia első darabja.

Tűrjei Zoltán (1976, Balatonlelle) költő. Az ELTE filozófia szakán végzett 2009-ben. Budapesten él, 2003 óta publikál verseket irodalmi folyóiratokban és antológiákban, 2004 óta a Magyar Írók Egyesületének, 2009 óta pedig a Fiatal Írók Szövetségének a tagja. Kötete: *Az óceán kifejlesztett tükrében* (2008).

Urbán Péter (1979, Budapest) újságíró, volt a Magyar Nemzet munkatársa, jelenleg a Magyar Napló szerkesztője. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Doktori Iskolájának hallgatója. Kötete: *Ki írta? Irodalmi művek névlexikona* (2004).

Vigh Péter (1985, Budapest) irodalomtörténész. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem magyar-történelem szakán végzett, ugyanott PhD-hallgató. Kutatási területe a magyar századforduló, azon belül is jelenleg Lovik Károly életműve.

Volodarszkij, Leonyid (1950) a mai orosz líra jelentős költője, Moszkvában él. Különösen vonzódik a magyar történelemhez és a magyar témákhoz, *Ogyinnádcátysznov* (*Tizenegy álom*) címmel kiséposzt is írt a nándorfehérvári diadalról, amely megjelent a Magyar Napló 2006. novemberi számában. Munkásságáért megkapta az MTA Füst Milán fordítói díját.

Iratkozzon fel a Magyar Napló levelezőlistájára!

Küldje el nevét és e-mail címét az info@magyarnaplo.hu e-mail címre!

Csatlakozzon Ön is a Magyar Napló népes táborához a Facebookon!

www.facebook.com/MagyarNaplo

Alapítás 1889 / 1906

Alapít A Magyar Írószövetség folyóirata és a mellette működő kiadó.

A céljai között A folyóirat mellett 1923 óta könyvtár is működik, mely az írók és a költők, művészeti körök mellett rendszeresen megjelentető a leghíresebb magyar fiatal szerzők könyveit is, mind az anyaszágról, mind a határon túlról.

Küldetés A Magyar Napló a Magyar Írószövetség havi megjelenő irodalmi folyóirata. Együtt a szerkesztőkkel, 1989-ben Cserey Tibor az írószövetség elnöke ajánlta a magyar olvasók figyelmébe azt, hogy „a világra érkező, ritkított normák és egy akadémikus méltóságismerly jegyében” induljon útjára. Jelenlegi füzeteit 1994-ben nyitja el az új szerkesztő Csik János 1998. a „Kölcsek” néven indult kéthetente megjelenő lapja, aki azt várja a lapról: „Túl a Cserey Tibor által meghatározott nyelvtól, a nemzeti irodalomnak ahhoz a létezés, őszinte hang-ütéséhez” kell visszatérni, hánok maradjon, amely először, de még lépeles tömörítéssel az Országos Művelődési Bizottságban hangzik fel, s máig hallható.”

Tartalmak A folyóirat mellett helyet az irodalomtörténet, néprajz, szociográfia tanulmányok, albumok is. 2002-ben indította útjára Az év szócikóját. Az év zenéje és Az év verse című antológiákat. Ezek a reprezentatív gyűjtemények évül-évre szűkebb körökkel megjelentek a Magyar Naplóban. A Magyar Naplóban az év szócikóját, továbbá közkeletű szócikókat a Magyar Naplóban. A Magyar Naplóban az év szócikóját, továbbá közkeletű szócikókat a Magyar Naplóban.

Honlap <http://www.magyarnaplo.hu>